

vind de mens Breek de lucht, raak de g

STEEN
HUIS
MEURS

473|2021

Blok IX op de voormalige vesting Deventer

Cultuurhistorische analyse

September 2021

Satellietbeeld stationsgebied met Topicus-locatie, met Blok IX in het kader [Google Maps]

Inhoudsopgave

Inleiding	5
1. Historische context	7
Episode 1: De vesting	9
Episode 2: De spoorweg	11
Episode 3: De singel	15
Episode 4: De stadsentree	25
Episode 5: Wederopbouw	29
Episode 6: Sanering	35
Episode 7: Structuurschets	37
Episode 8: Beschermd stadsgezicht	39
Episode 9: Deventer Grachtengordel	41
Epiloog, episode 10: De stadscampus	43
2. Blok IX	47
Rijkskweekschool, Singel 25	49
Perceel 1: Singel 26	59
Perceel 1: Keizerstraat 43	63
Perceel 4: Keizerstraat 37	67
Perceel 4: Brinkpoortstraat 11	71
Perceel 2: Keizerstraat 41	77
Perceel 3: Keizerstraat 39	81
ABN-bank, Keizerstraat 43	85
3. Waardering en kernwaarden	91
Bijlage: uitgangspunten en kwaliteitsteam	108
Bronnen en eindnoten	110
Colofon	113

Inleiding

Vanuit het station voeren twee straten de binnenstad in: de Singelstraat en de Keizerstraat. Het bouwblok ertussen, begrensd door de Singel en de Brinkpoortstraat, werd na de ontmanteling van de vesting tussen 1880 en 1882 als 'Blok IX' ontwikkeld. Tegenwoordig staat deze locatie ook wel bekend als het Topicus-carré. Dat komt omdat het gelijknamige ICT bedrijf zowel de voormalige Rijkskweekschool met de latere aanbouwen, als het voormalige ABN-kantoorgebouw op de hoek Singel-Keizerstraat in bezit heeft. Het voornemen om deze twee percelen te herontwikkelen vormt de aanleiding voor het opstellen van de voorliggende cultuurhistorische analyse. Het doel van de analyse is om op basis van een historische beschrijving en een ruimtelijke analyse tot een cultuurhistorische duiding en waardering van de plek de komen.

Het onderzoek richt zich op het bouwblok dat is omgeven door Singel, Singelstraat, Brinkpoortstraat en Keizerstraat. De Topicus-locatie beslaat een gedeelte van dit blok. Vier villa's in het blok zijn geen onderdeel van de planvorming. Vanwege het belang van de stedelijke samenhang en de architectonische typologie van de singelzone, is er toch voor gekozen om het bouwblok in zijn geheel te onderzoeken, inclusief deze belendende villa's. De buurpanden zijn voor de herontwikkeling en de bijbehorende planbeoordeling een belangrijke referentie. Hun bouwgeschiedenis is in de uitwerking van de panden opgenomen, maar de interieurs zijn buiten beschouwing gelaten.

Dit rapport is opgebouwd uit drie hoofdstukken. In deel 1, de ontwikkelingsschets, wordt uitgebreid stilgestaan bij de verschillende fases waarin dit deel van de binnenstad ontstond en geleidelijk transformeerde tot het stuk stad zoals we dat nu kennen. Het is verbazingwekkend hoe vaak en hoe snel, met name in de afgelopen eeuw, het denken over de eeuwenoude stad veranderde – met steeds weer andere invullingen en transformaties tot gevolg. De vele omslagmomenten vormen een verklaring voor de brokkelige en rommelige indruk die de singelzone tegenwoordig maakt – vol contrasten en met de nodige fricties. Het tweede onderdeel van het onderzoek bevat een typering van de bestaande en verdwenen gebouwen binnen blok IX en hun transformaties in de loop van de tijd. Het derde en laatste onderdeel bevat een cultuurhistorische waardering van de plek door de schalen heen. Op basis van de kernwaarden die uit dit onderzoek voortkwamen, heeft het Kwaliteitsteam Topicus uitgangspunten voor transformatie geformuleerd. Deze zijn als bijlage in dit rapport opgenomen.

In de corona-tijd, met de gesloten archieven, was de hulp van Bart Vermeulen van de gemeente Deventer cruciaal om de bouwdoSSIERS en andere archiefstukken beschikbaar te krijgen. Voorts konden we terugvallen op de bronnen uit eerdere projecten die we in Deventer uitvoerden, zoals het onderzoek en beleidsadvies voor de binnenstad uit 2010.

SteenhuisMeurs
September 2021

Opmeting van het centrum van Deventer met huisnummers binnen de huidige Topicus locatie, 1961 [DVSA]

1

Historische context

Dit hoofdstuk beschrijft de ontwikkeling van de Deventer Singelrand in tien opeenvolgende episodes. Hiermee worden de ruimtelijke en functionele transformaties, zoals die zich in de loop van de tijd voordeden, inzichtelijk. Bovendien heeft iedere episode zijn eigen erfenis achtergelaten in de huidige binnenstad. Zo ontstaat, stapsgewijs, een beeld van de logica, de samenhang en de ingewikkelde gelaagdheid en diversiteit van het gebied.

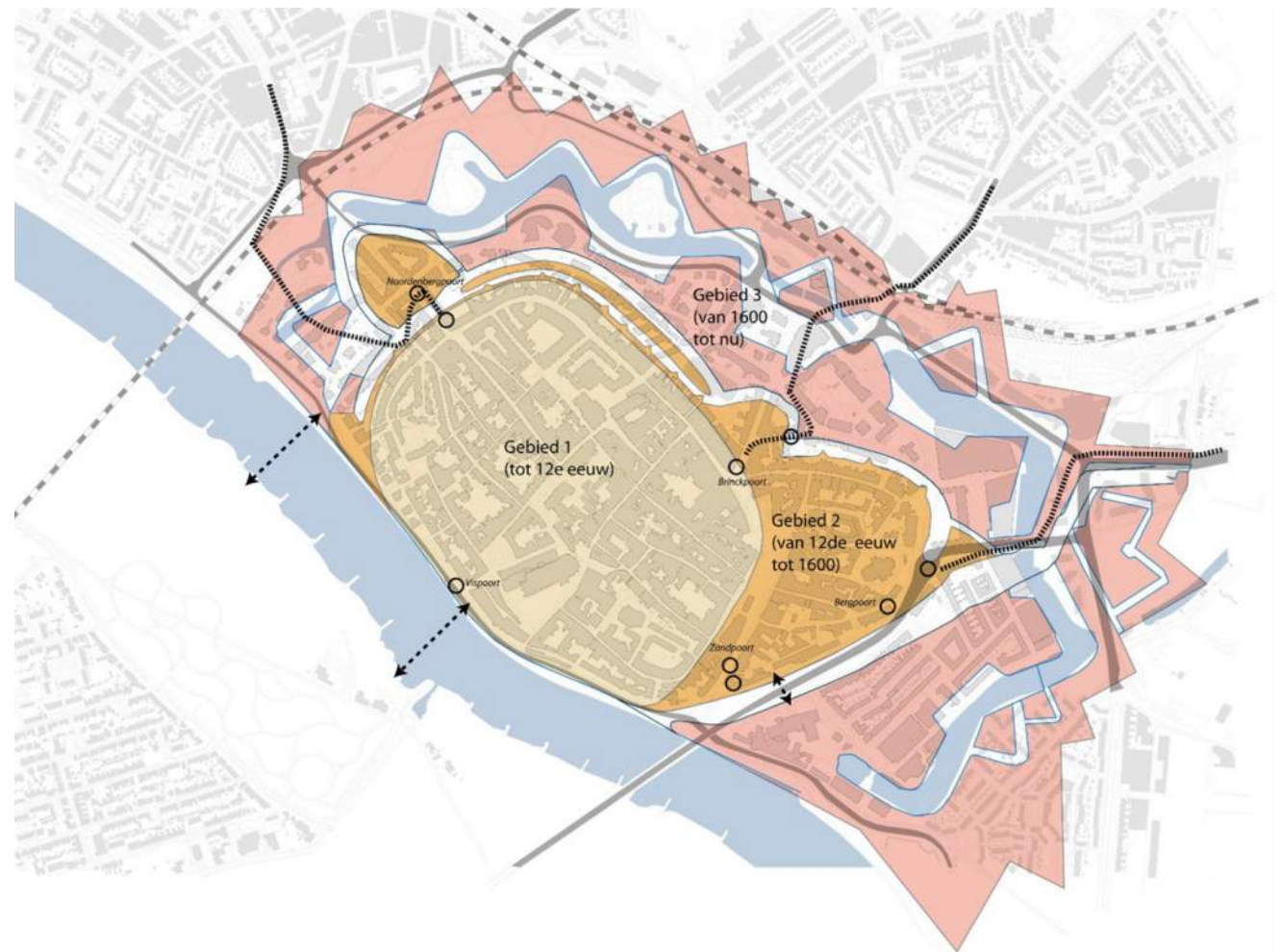
Episode 1: De vesting

In de Middeleeuwen was Deventer een belangrijke handelsstad. Op de kaart van Jacob van Deventer uit 1570 is de ommuurde kern duidelijk zichtbaar. Tussen 1597 en 1621 vond een ingrijpende en omvangrijke modernisering van de stadsverdediging plaats, onder leiding van vestingbouwkundige Adriaan Anthoniszoon.¹ Rondom de stad kwam een krans van vestingwerken die de structuur van de (binnen)stad tot op de dag van vandaag bepaalt. De kaart van J.W. Blaeu uit 1649 brengt dit stelsel prachtig in beeld. Tussen de stad en het buitengebied ontstond een militaire tussenwereld, die aan alle kanten met poorten was afgegrensd. Het was een hele onderneming om de stad uit te komen. Vanaf de Brinkpoort, ter hoogte van de Korte Bisschopstraat, voerde een kronkelig pad via poorten en bruggen door de vesting, om uiteindelijk over een ravelijn (een bolwerk-achtig eiland) in het buitengebied uit te komen. Vanaf hier was het linksaf naar de galg of rechtsaf naar Raalte. Op de kaart van Blaeu is nog geen spoor van het Blok IX te bekennen. Pas door de kaart van toen op de kaart van nu te leggen, wordt duidelijk dat het bouwblok destijds grotendeels bestond uit de watervlakte van de vestinggracht.

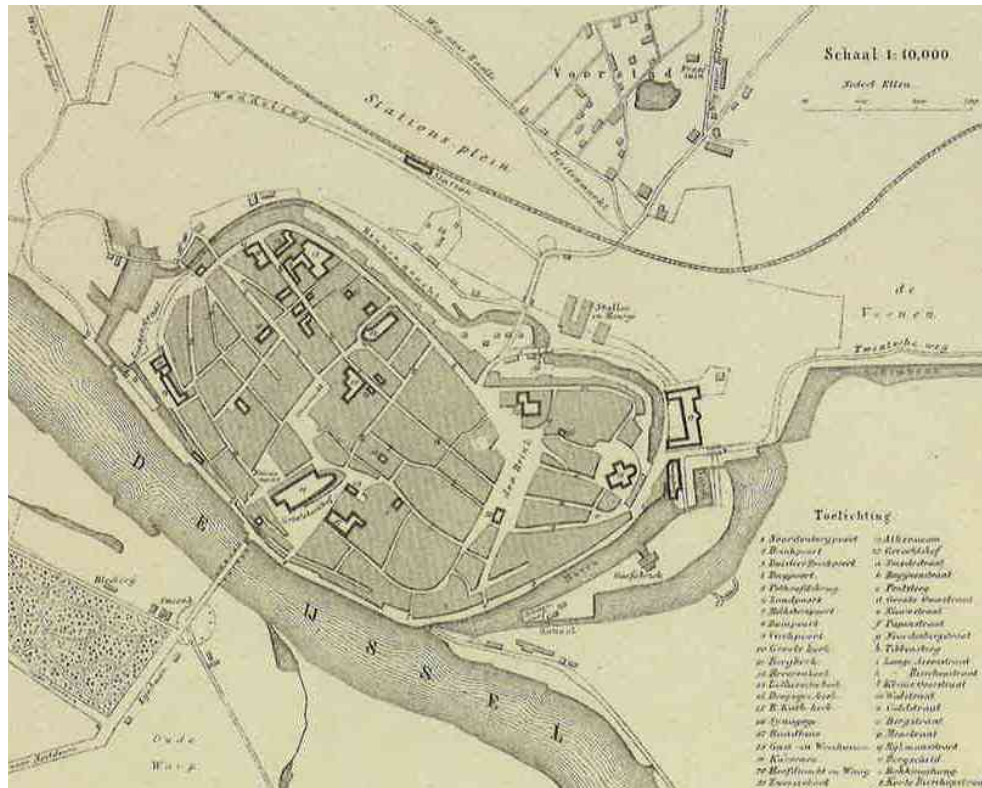
Ruimtelijke erfenis

Hoewel de vesting anderhalve eeuw geleden werd ontmanteld, is in het huidige Deventer het korset van de oude verdedigingswerken gemakkelijk terug te vinden. Het is de rand van de binnenstad. De binnengracht werd lang geleden gedempt en bleef in het stratenpatroon herkenbaar. De buitengracht transformeerde tot een stelsel van stadssingels. Het Vogeleiland in het park is niet anders dan een landschappelijke herinrichting van een ravelijn. En de oude uitvalswegen zijn, hier en daar rechtgetrokken, nog altijd de belangrijkste toegangswegen naar de oude binnenstad.

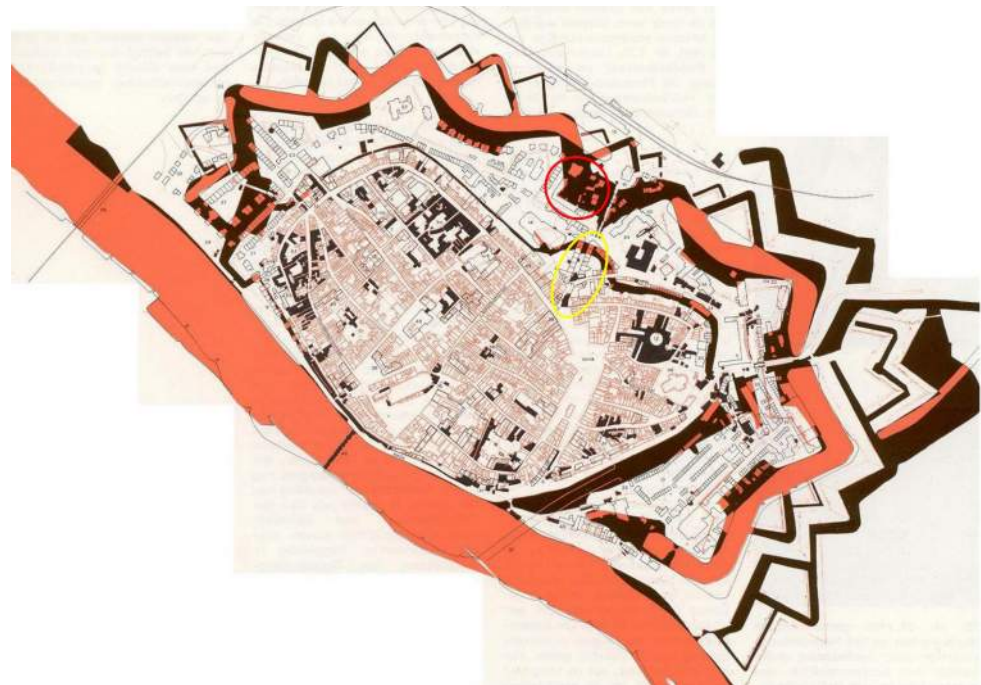

Op de kaart van Deventer in Kuypers Gemeenteatlas uit 1867 valt op hoe het spoor tussen vesting en Voorstad is aangelegd. Het station lag aanvankelijk meer naar het westen. [Hogestijn]

De Keizerstraat ontstond in 1872 na de sloop van bastion de Keizer (gele cirkel). In 1882 werd de straat verlengd tot het Stationsplein. De locatie van Blok IX is met een rode cirkel aangegeven. [Smook]

Episode 2: De spoorweg

De Keizerstraat kwam uit op de Deventer vesting, circa 1870
[DVSA]

Nog voordat de vesting werd ontmanteld, moest er plek worden gevonden voor het spoor. Dit speelde rond 1865. In die tijd was er buiten de vesting al een Voorstad gegroeid, een stedelijke ontwikkeling langs de uitvalsweg naar het noorden (Brinkgreverweg). Bij de aanleg van de spoorlijn van Zwolle naar Zutphen (onderdeel van Staatslijn A) werd de spoorbaan precies tussen de vesting en de Voorstad gelegd, op korte afstand van de vestingwerken. Vanwege de ligging in het schootsveld was het eerste station van hout, zodat het bij oorlogsdreiging snel kon worden gesloopt.² De route van het station naar de stad liep dwars door de vesting heen. Een grote verbetering was de aanleg van de Keizerstraat in 1872, een korte boulevard van de Brink naar de Brinkpoortstraat.³ Voor de aanleg van deze straat werd bastion de Keizer geslecht. De nieuwe straat werd begeleid door een forse en monumentale gevelwand met afgeronde hoeken. Voorbij hotel De Keizer was het met de moderne allure gedaan. De verbinding vanaf hier tot het station bestond onverminderd uit een bochtig pad met lange bruggen en een acces door de wal. Een foto uit 1879 toont hoe de boulevard (Keizerstraat) op de wallen uitmondde en de spoorlijn aan de andere kant van de vesting voorlangs liep, op maaiveld. De spoorbrug over de IJssel werd in 1886 gebouwd, de spoorlijn van Apeldoorn naar Hengelo was in 1888 operationeel.

Ruimtelijke erfenis

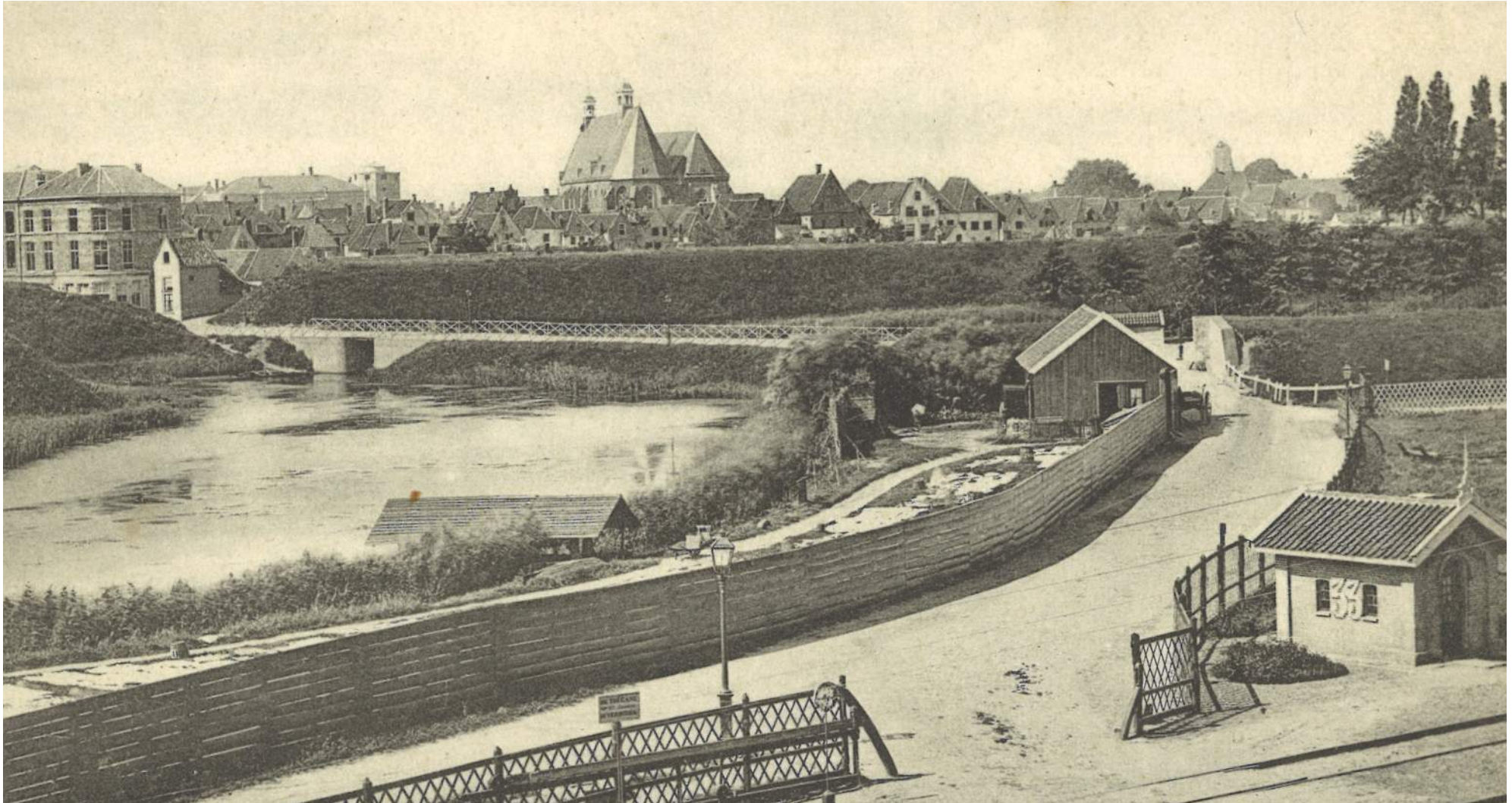
De ruimtelijke erfenis van de vroege spooraanleg is prominent rond de binnenstad aanwezig: de plaats van de spoorbrug en het spoortracé dat met een boog om de oude stad naar het station kromt en vervolgens in oostelijke richting afbuigt, richting Twente en Zutphen. Met de spoorlijn

werd de buitengrens van de singelzone vastgelegd. De doorbraak voor het eerste gedeelte van de Keizerstraat, een mini-boulevard van de Brink tot de latere Brinkpoortstraat, was bepalend voor de loop van de verbinding vanaf de Brink naar het station.

Het spoor (voorgrond) liep vlak voor de vesting langs, 1879
[Collectie SteenhuisMeurs]

De Buitengracht vormde tot de jaren 1920 een waterplein tussen de cavalerie kazerne en de Keizerstraat. Uiterst rechts enkele villa's van Blok IX (architect G. te Riele). [DVSA]

↓ Opgeheven vesting met terreinen voor het Ministerie van Oorlog in 1876, met de huidige locatie van Blok IX aangegeven in de rode cirkel [Finaly]

↓/↓/↓ 1876, niet-uitgevoerd uitbreidingsplan F.W. van Gendt en W.C. Metzelaar, de huidige locatie van Blok IX in de rode cirkel [Finaly]

Episode 3: De singel

De Vestingwet uit 1874 luidde de ontmanteling van de Deventer vesting in. Hiermee ontstond ruimte voor stadsuitbreiding. Dit leidde in 1879 tot de overdracht van 56,5 hectare van de vesting aan de gemeente Deventer.⁴ Het Ministerie van Oorlog behield een gedeelte van de vesting als militair gebied: de Boreelkazerne uit 1849, inclusief de stallen van de cavalerie en een exercitieterrein.⁵ Hierdoor werd het op voorhand lastig om van de vesting een doorlopende singelzone te maken. De oude vesting transformeerde tot drie deelgebieden: 1) in het noorden een rijk stedelijk milieu met het Singelpark als centraal element, 2) het militair gebied rondom de kazerne met aan de overzijde van het water de Handelskade en bedrijfsterreinen en 3) de zuidelijke stadsrand, die zich ontwikkelde als haven- en industriegebied.

Uit 1876 dateert het ontwerp voor de nieuwe uitleg van de hand van stadsarchitect W.C. Metzelaar en F.W. van Gendt.⁶ Zij wilden de hoekige Buitengracht in een vloeiende singelstructuur transformeren, met aan de binnenzijde een reeks bouwblokken en het kazerneterrein. Aan de buitenzijde van de Singel waren nog meer bouwblokken voorzien, maar ook een stadspark, de spoorzone en fabrieksterreinen. Hoewel dit ontwerp niet letterlijk zo werd uitgevoerd, bevat het wel de contouren van de latere ontwikkeling. De uitvoering werd tamelijk pragmatisch ter hand genomen. Zo zijn de bolwerken en ravelijnen vrij letterlijk in de stadssingel herkenbaar gebleven en kregen de bouwblokken een wat onregelmatige vorm, gegeven de terreinomstandigheden.

In de jaren tachtig van de negentiende eeuw kwam de bebouwing langs de Singel tot stand, voornamelijk

bestaande uit statige villa's. De Rijkskweekschool (hoek Singel en Singelstraat) dateert uit 1881-82. Het is goed denkbaar dat bij de overdracht van de vesting van het Rijk aan de gemeente de locatie voor de kweekschool al vaststond (en werd behouden).⁷ BouwBlok IX werd voor meer dan de helft aan de kweekschool toebedeeld, een perceel dat naar achter toe verbreedde. De rest van het blok was voor villabouw bestemd. Zodra de werkzaamheden aan de Leeuwenbrug het toelieten, kon worden begonnen met 'dempen en ophoogen van bouwBlok IX en het terrein daarbij en omgelegen, nadat perceel 2 en 3 zullen zijn uitgemodderd'.⁸

De gemeente Deventer organiseerde in mei 1881 de publieke verkoop van de eerste villapercelen aan de Keizerstraat. Het meest noordelijke (aan de Singel) en het meest zuidelijke perceel (aan de Brinkpoortstraat) werden verkocht, in beide gevallen onder de voorwaarde dat er niet meer dan twee villa's op mochten worden gebouwd. Over voorkennis of belangenverstrengeling werd destijds klaarblijkelijk niet moeilijk gedaan, want de hoogste bieder voor perceel 1 (hoek Singel-Keizerstraat) was stadsarchitect W.C. Metzelaar (1849-1918), die tot over zijn oren in de planvorming betrokken was geweest.⁹ Hij ontwierp twee villa's, die al voor de bouw waren doorverkocht aan een notaris en een zakenman. De twee tussenliggende percelen kwamen in april 1882 op de markt. Op de veiling werd niet boven de inzet geboden, zodat deze percelen werden toegewezen aan de inzetters of hogers – waar W.C. Metzelaar er een van was.¹⁰ Hij verkocht dit perceel door en was niet bij de verdere ontwikkeling betrokken. Behalve de twee (nu gesloopte) villa's van Metzelaar aan de Singel, werden de vier overige villa's van Blok IX ontworpen door

- ↓ Aankondiging van de verkoop van het 1^e en 4^e perceel in de Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 19 mei 1881
- ↓↓ Aankondiging van de verkoop van het 2^e en 3^e perceel van Blok IX in de Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 17 april 1882

— Heden werden in het openbaar alhier verkocht het 1e en 4e perceel van het IXe blok van het plan van slooping en aanleg der vestingwerken tussehen de rijkskweekschool en de Keizerstraat. De uitslag van dezen verkoop was, het 1e perceel, groot 9 ares 45 centiares, werd getrokken door den heer W. C. Metzelaar voor f 6100, het 4e perceel, groot 8 ares 80 centiares, werd getrokken door den heer A. Feberwee voor f 5800. Of de verkochte perceelen aan de koopers zullen worden gegund, zal heden over 8 dagen worden bekend gemaakt.

* DEVENTER, 15 April. Heden werden in het openbaar voor bouwterrein geveild de perceelen 2 en 3 van blok IX der gesloopte vestingwerken en liggende in de verlenging der Keizerstraat. Voor deze perceelen deden zich heden geen koopers op, noch voor elk afzonderlijk, noch voor de massa, zoodat zij dan ook „op stal liepen”, zooals men dit hier noemt, wanneer zij aan de inzetters of hogers werden toegewezen. Behoudens nadere goedkeuring van den gemeenteraad, is perceel 2, groot 8 ares 32 centiares, voorloopig toegewezen aan den heer S. van Leusen voor f 6000, en perceel 3, groot 7 ares 92 centiares, aan den heer W. C. Metzelaar voor f 5000.

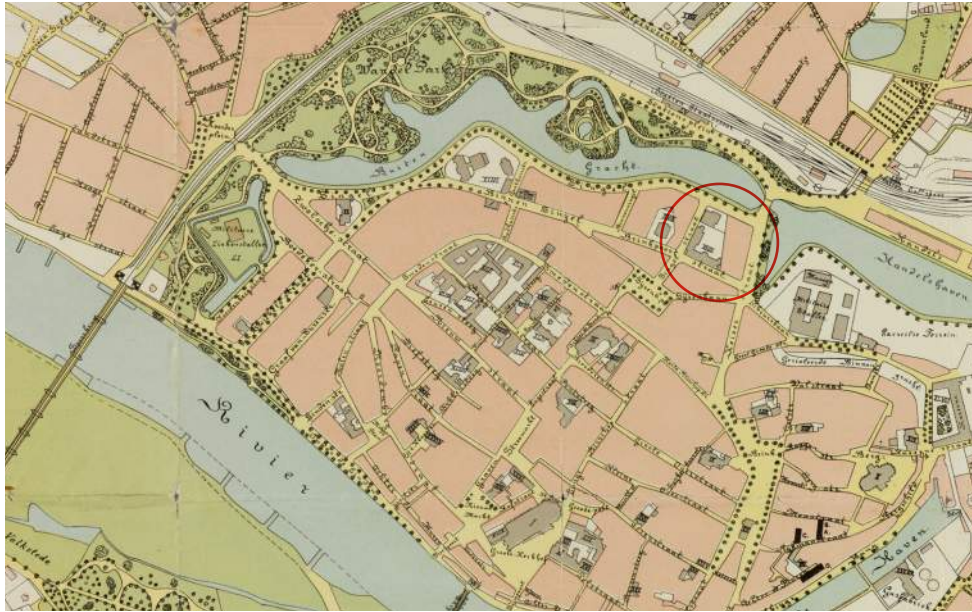

	Vrijwillig diensteren
	Land te koop aangeboden terrein welke dienstbaar aan de Staat
	Terreinen van Overloof gebied
	Nieuwe graven, grachten en wateren
	Gemeente gebouwen van het dorp of de stad
	Op te ruimen terreinen welke in de nieuw te bouwen vesting
	Bestaande bebouwde gronden
	Nieuw aan te leggen vesting in verband met het Spoorweggebouw
	Nieuw te maken dijken en wateren
	Gangen der oude of te vernieuwen vesting gronden
	Grenzen der vesting gronden

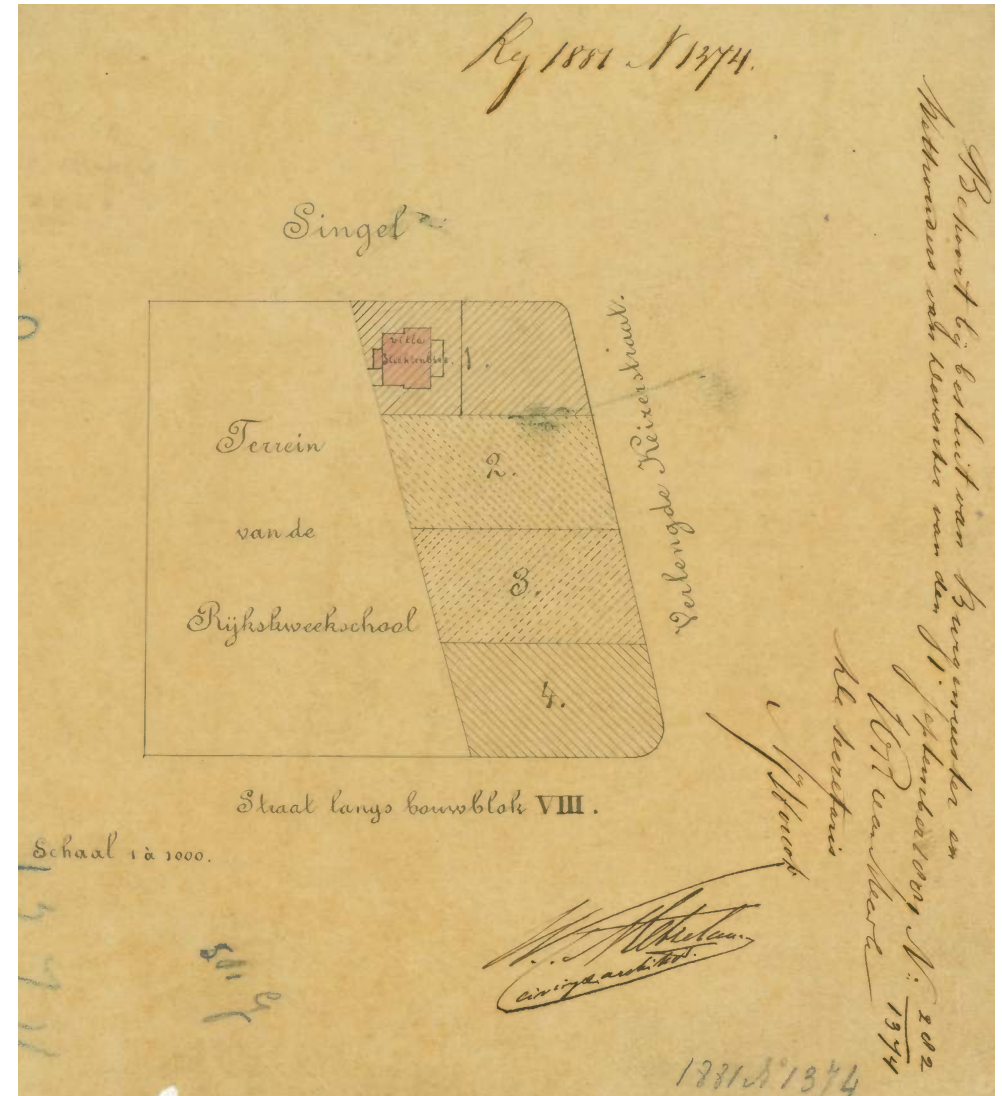
* Het terrein van de nieuwe stellingen gemerkt
 VIII, IX, X, XI, XII, XIII, wordt verandering met het
 Spoorweggebouw als openbare vesting aangegeven.

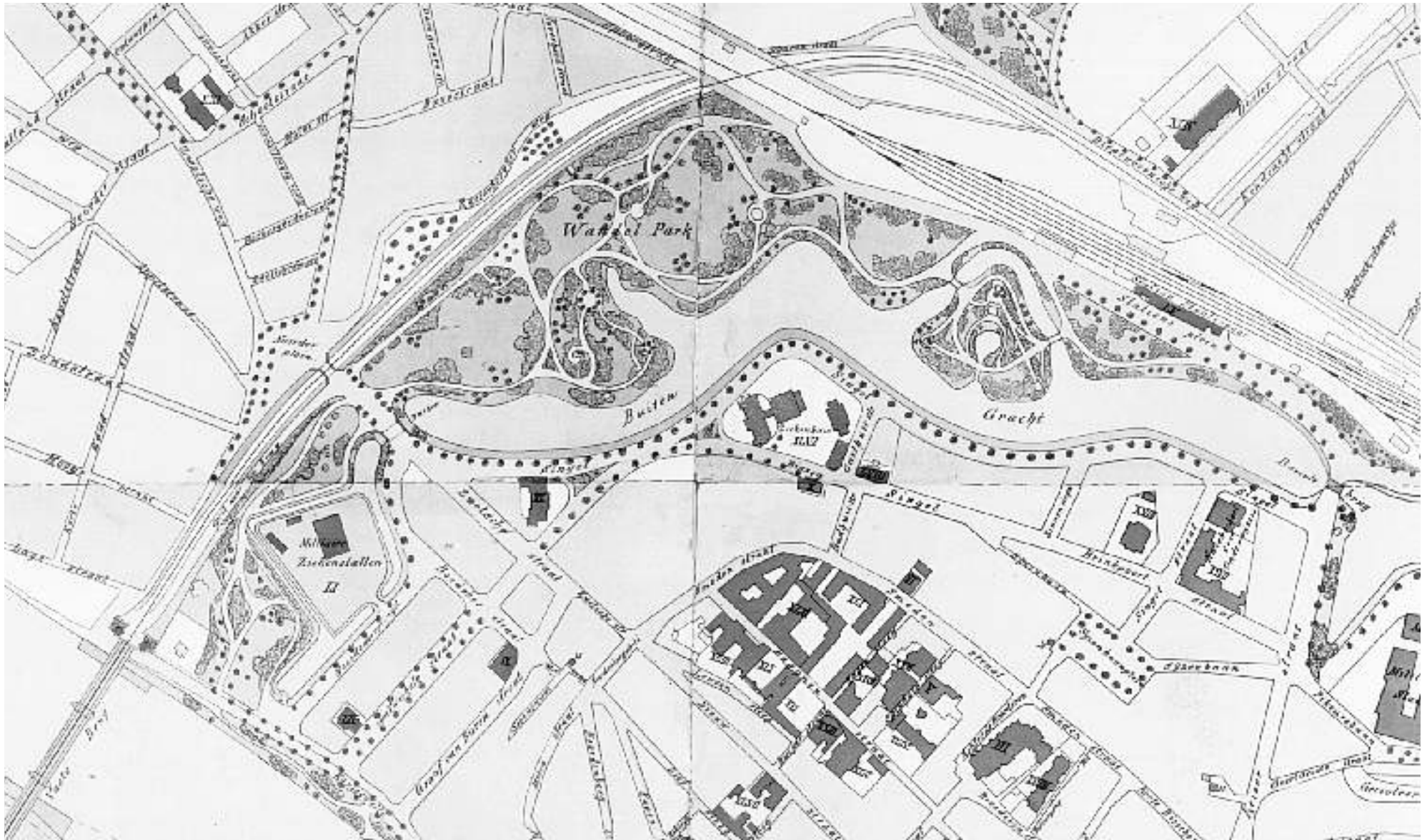

- ↓ Singelrand met Rijstenborgherpark, exercitie terrein en haven/ buitengracht in 1899
- ↓↓ De Singel, jaartal onbekend, begin 20e eeuw [DVSA]

- ↓ Situatietekening van Blok IX in 1881 [DVSA]

G. te Riele Wzn (1833-1911). De eerste bewoners van de villa's waren prominente burgers: raadsleden, een notaris, zakenlieden en een arts. De gemeenteraad besloot in 1882 om aan de overzijde van de Keizerstraat, voor 150 à 200 gulden, langs het water een bomenlaan van witte esdoorns (*Acer dasycarpum*) te planten en daaronder op het talud perken met heesters en bloemen aan te leggen.¹¹ Zo ontstond een duidelijk groen gezicht naar de Keizerstraat en liep de singelrand met de statige villa's vanaf de Singel door tot halverwege de verlengde Keizerstraat.

De overige villa's in de Singelzone (naar het westen toe) kwamen in dezelfde periode tot stand. Tussen 1880 en

1887 werden 217 panden gebouwd, meest ontworpen door aannemers en te herkennen aan de bloksgewijze bouw in rechte straten. Het ziekenhuis aan de Singel opende in 1884 zijn deuren. In het blok tussen de Singelstraat en de Plantsoenstraat werd een school opgenomen. Ten tijde van de bouw van de villa's en andere gebouwen in de Singelzone was de overzijde van het water nog niet ingericht. Dat gebeurde pas na de bouw van de spoorbrug over de IJssel (1886), waarmee de parkzone een duidelijke begrenzing kreeg. Tussen de Singel en de nieuwe spoorlijn ontwierp tuin- en landschapsarchitect Leonard Springer een wandelpark (het Rijsterborgherpark), dat in 1887-1888 werd aangelegd. Het park strekte zich uit vanaf de

IJssel tot de Leeuwenbrug bij de Keizerstraat. Ter hoogte van de Leeuwenbrug ontstond een duidelijke overgang van de sfeer van het Singelpark naar de sfeer van het kazerneterrein. Aan de westzijde van de Keizerstraat liep de villabebouwing met de tuinen van de Singel door tot aan de Brinkpoortstraat. De overzijde van de straat hoorde ook bij de sfeer van het Singelpark, dankzij de bomenrij, de heesters en de bloemperken uit 1882. Ene A. beschreef in 1911 het uitzicht vanaf de zolderraam van Keizerstraat 4 (nu 39): 'Het uitzicht is aardig; achter de mooie rij boomen een breede gracht en daarachter cavaleriestallen en al ben ik dan niet militair gezind, dat paardengedoe is wel aardig om te zien.'¹²

Het centrum van Deventer in 1941, met Blok IX in de rode cirkel

Gezicht op de Leeuwenbrug, circa 1900 [Collectie SteenhuisMeurs]

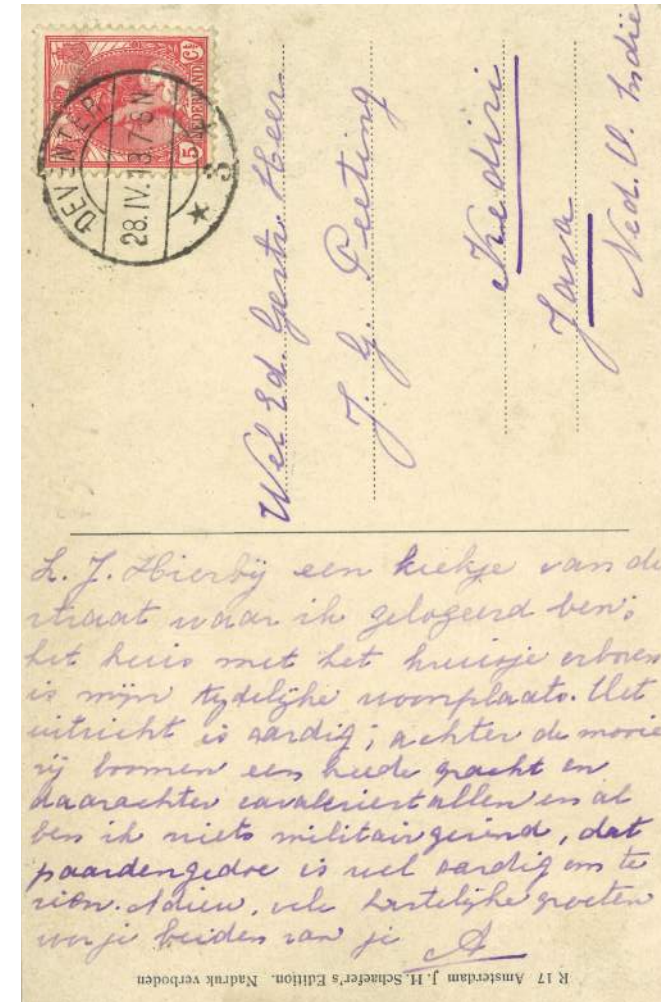

Entree tot de stad met net over de brug Keizerstraat 43 [DVSA]

Ansichtkaart met op de voorzijde de Keizerstraat en op de achterzijde een beschrijving van het uitzicht vanuit Keizerstraat 39, circa 1911. [Collectie SteenhuisMeurs]

Gezicht over de Singel en de Leeuwenbrug in Deventer, met links achter de bomen de rij villa's aan de Keizerstraat. z.j [Collectie SteenhuisMeurs]

Ruimtelijke erfenis

De Singel met wandelpark (Rijsterborgerpark) en villastrook uit de jaren tachtig van de negentiende eeuw is bijna integraal bewaard gebleven als groen-stedelijke herontwikkeling van de oude vestingstructuur. Het is een fascinerend voorbeeld hoe private ontwikkeling (villabouw) kon samengaan met publieke stadsverfraaiing (de groenstructuur en het wandelpark). Zo ontstond een aantrekkelijk woonmilieu met een sterke meerwaarde voor de stad. De Singelzone is een structurerend en beeldbepalend element van de binnenstad, vanaf de IJssel tot de Keizerstaat (hoek Brinkpoortstraat). De driedeling van de vestingzone in park – kazerneterrein en haven/fabrieken bleef herkenbaar. In de loop van de tijd werden de verschillen in programmering, schaal, sfeer en ruimtelijke kwaliteit allengs groter.

De oostwand van de Keizerstraat. V.l.n.r. Hotel Leeuwenbrug, 1924-1989 (P.E. Albers), Keizerstraat 24-26, 1926-? (H. Teekens) en Huize Louise, 1924-1991 (W.P.C. Knuttel) [DVSA]

Episode 4: De stadsentree

Na de aanleg van de spoorlijnen Zwolle-Zutphen (1865) en Apeldoorn-Almelo (1888), volgde in 1910 een derde spoorlijn, naar Ommen. Dat was ook het moment om het spoor in Deventer op een dijk te leggen en ongelijkvloerse kruisingen met het wegverkeer te maken. Het gevolg was wel dat er een nieuw station moest komen. Het werd door architect H. Menalda van Schouwenburg ontworpen en was in 1914 gereed.¹³ Het station ligt in de parkzone ingebed en heeft een asymmetrische opzet, vanwege de ligging schuin naar de entree tot de binnenstad. Voor de verbinding van het station naar de binnenstad maakte Springer in 1920 twee ontwerpen.¹⁴ In de ene variant bleef de Singel voor het station open en maakte de Leeuwenbrug plaats voor een groen entreeplein. Door ook het water tussen de kazerne en

de Keizerstraat te dempen liep dit plein in een met bomen beplante trechtvorm de stad in. In de tweede variant werd het plein verbreed en voor het station doorgetrokken, zodat een oversteek naar de Singelstraat kon ontstaan. Ook in deze variant werd het plein over de Singel als een plantsoen met bomen voorgesteld.

In de jaren twintig kwam de eerste variant van het Stationsplein tot stand. De Leeuwenbrug uit 1881 maakte plaats voor een brede dam in de Singel. Het water tussen de Keizerstraat en het kazerneterrein verdween. Zo ontstond er een driehoekige 'voeg' tussen het Singelpark en het militair gebied. Op de aangeplempte grond werd geen echter plantsoen aangelegd, zoals Springer had

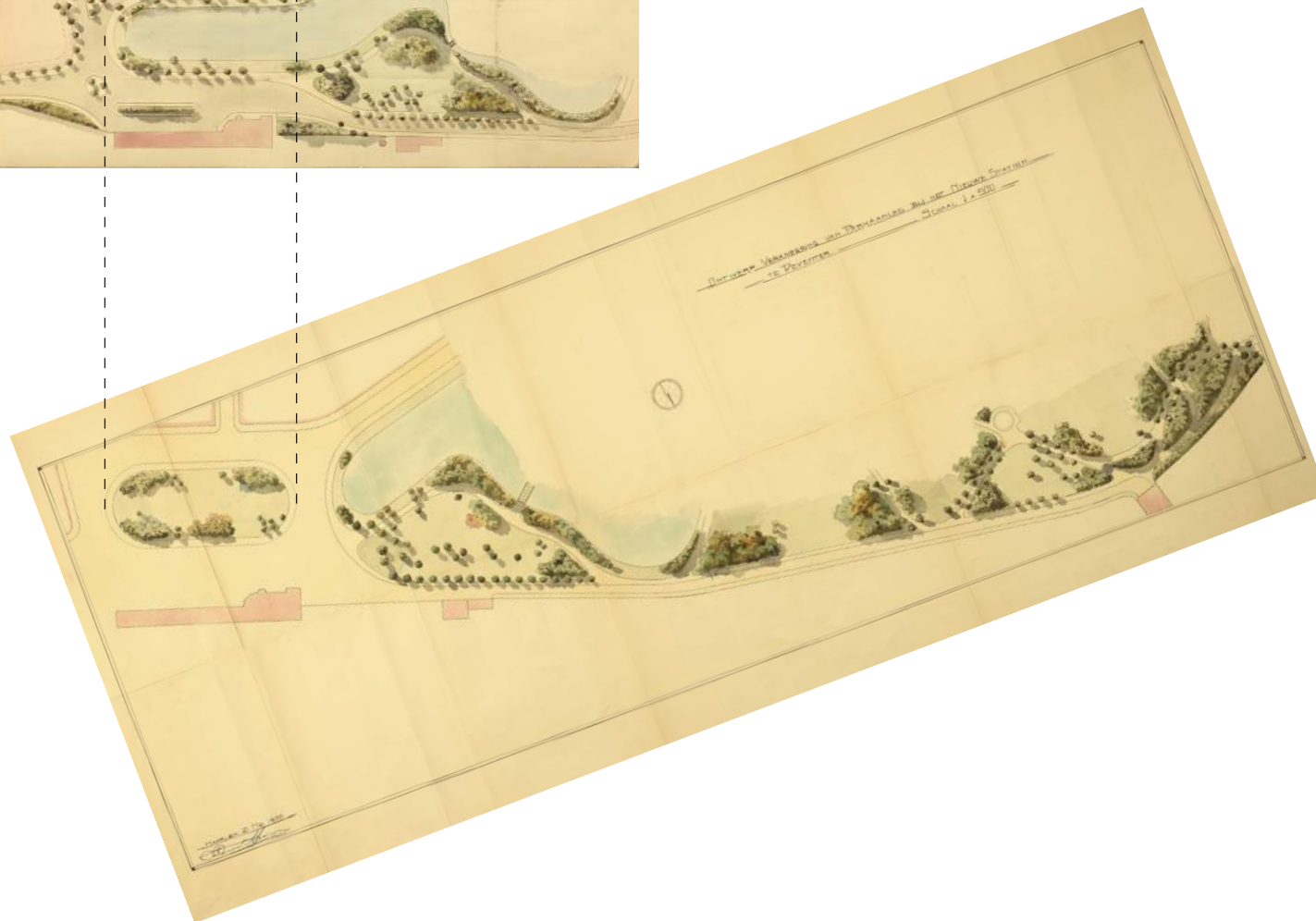
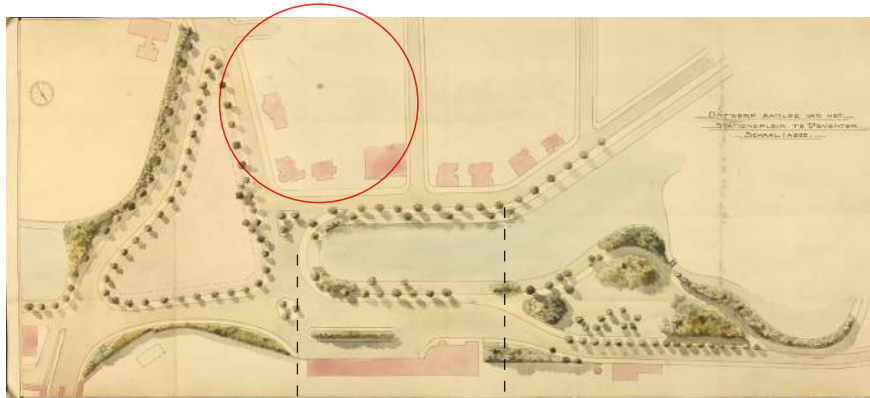
↙ Hotel Leeuwenbrug door P.E. Albers, gesloopt 1989 [DVSA]
↘ De oostwand van de Keizerstraat. V.l.n.r. Hotel Leeuwenbrug, 1924-1989 (P.E. Albers), Keizerstraat 24-26, 1926-? (H. Teekens) en Huize Louise, 1924-1991 (W.P.C. Knuttel) [DVSA]

voorgesteld. Het driehoekige gebied veranderde in een bouwblok, dat in de jaren twintig werd bebouwd. Tegenover de villa's in de Keizerstraat verrezen paviljoenachtige gebouwen. Het pand in de punt van de driehoek, bij de Pikeursbaan, was Huize Lidia, een bejaardenhuis ontworpen door W.P.C. Knuttel.¹⁵ Ernaast kwamen twee woongebouwen (architect H. Teekens).¹⁶ Op de dam over het water en daarmee pontificaal op de kop van de Singel, verrees hotel De Leeuwenbrug (P.E. Albers).¹⁷ Door deze vooruitgeschoven bebouwing was de doorgaande verkeersroute van de Handelskade naar de Singel, zoals we die tegenwoordig kennen, nog decennialang gestremd.

Twee ontwerpen van Leonard Springer voor het Stationsplein, 1920. In de onderste variant wordt de Singelgracht gedempt tot voor Blok IX. [DVSA]

- ↓ De entree tot de stad door de Keizerstraat, circa 1900 [Collectie SteenhuisMeurs]
- ↓↓ Het station in het groen, z.j. [Collectie SteenhuisMeurs]

- ↓ Het station in het groen, z.j. [Collectie SteenhuisMeurs]

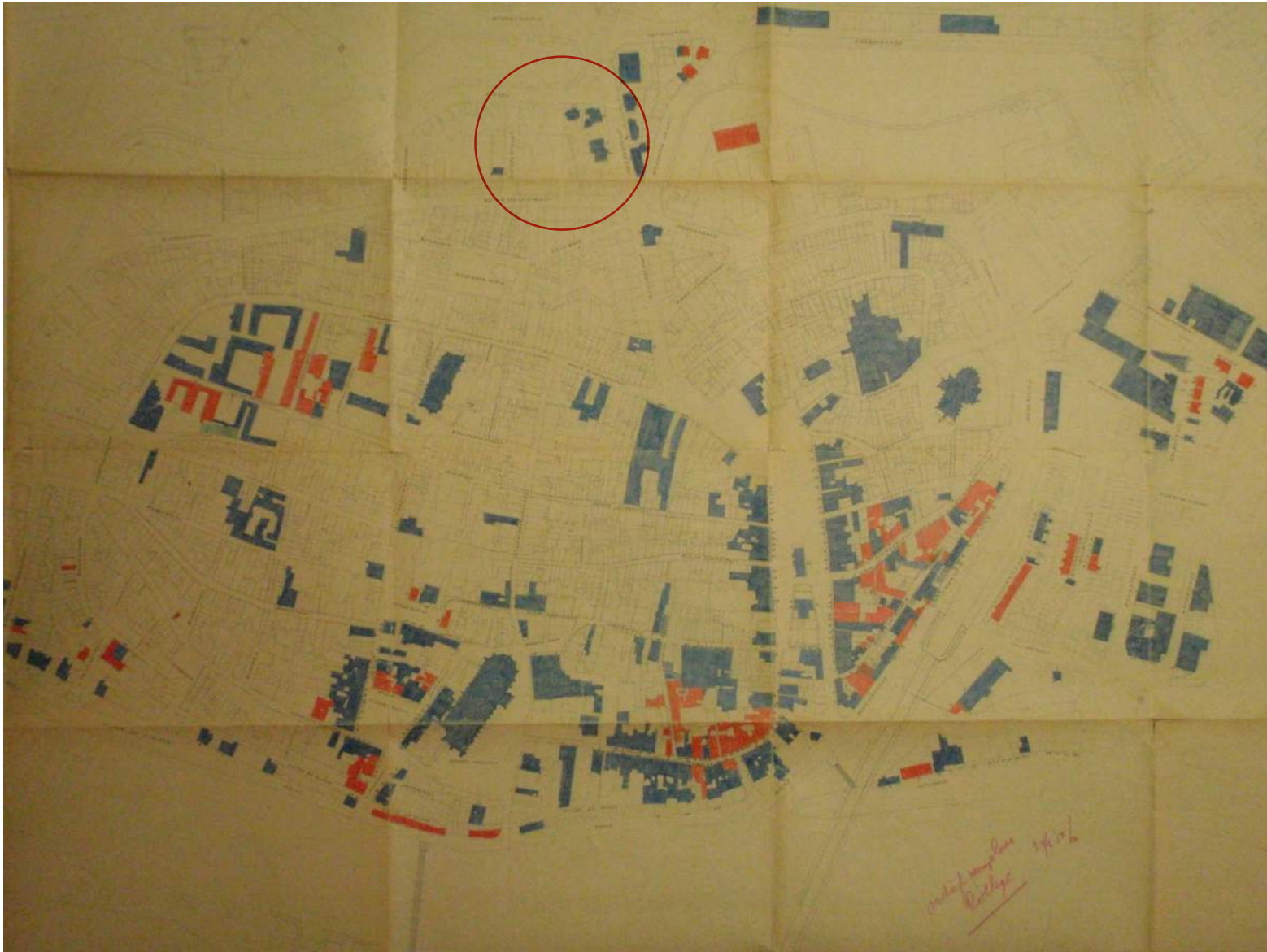
Ruimtelijke erfenis

Met de nieuwbouw van het station ontstond in de jaren tien en twintig binnen de Singelstructuur een plein tussen het station en de binnenstad. Het groen van de parksingel werd over dit plein doorgetrokken. De groene 'voeg' tussen de sfeer van het Singelpark en de sfeer van het kazerneterrein en de Handelskade veranderde in een wand van vrijstaande gebouwen langs de Keizerstraat, die met Hotel De Leeuwenbrug over de Singel heen werd gezet. Ten westen van deze wand bleef het groen predominant langs de Singel, op het plein en in de tuinen van de villa's en de kweekschool.

Schadekaart van Deventer met beschadigingen in Keizerstraat en verwoesting van een gebouw van de cavaleriekazerne, 1945. Blok IX in de rode cirkel [SAD]

Episode 5: Wederopbouw

De entree tot kazerne van Deventer, z.j. [Collectie SteenhuisMeurs]

Tijdens de oorlog liep de Deventer binnenstad flinke schade op. Een reeks bombardementen tussen september 1944 en februari 1945 trof de stad op verschillende plekken. Doordat de bruggen het hoofddoel waren, was de verwoesting in de zuidoostrand van het centrum het sterkst. De Bokkingshang, Brink (oostzijde), de Polstraat, de Bursesteeg, de Nieuwe Markt en de Stromarkt werden zwaar geraakt. De schadekaart uit 1945 laat zien dat rondom het station de panden langs de Keizerstraat beschadigd waren en een bescheiden gebouw op het kazerneterrein was verwoest.¹⁸ Ondanks de beperkte schade, werd het kazerneterrein toch een belangrijk onderdeel van het 'Herbouw- en komverbeteringsplan' van A. Kraaijenhagen (1905-1966) uit 1946.¹⁹

Omdat de stallen van de cavalerie na de oorlog overbodig waren geworden, kon een groot deel van het militair terrein aan de stad worden toegevoegd. In het wederopbouwplan werd daar op twee manieren gebruik van gemaakt. Allereerst door de onhandige aansluiting van de Wilhelminabrug naar het noorden toe te verbeteren. Deze brug werd tussen 1939 en 1943 gebouwd, in 1945 verwoest en zou in 1948 weer worden heropend. De afrit liep tot achter de Bergkerk, om met een bocht over de Bergsingel op de ring uit te komen (Mr. H.F. de Boerlaan). Verkeer naar het noorden moest met een lus om het oude kazerneterrein heen rijden, via de Bergsingel en de Handelskade. Met een nieuwe verbindingsweg van de Houtmarkt naar de Brinkgreverweg kon een kortere route en een betere spreiding van het verkeer ontstaan. Dit werd de latere Verzetslaan.

De tweede invulling die Kraaijenhagen aan het vrijgekomen deel van het kazerneterrein gaf was die

van 'vervangingsgebied' voor verwoeste bedrijven en woningen uit de binnenstad.²⁰ Zo ontstond een schuiflocatie om dakloos geworden bedrijven en bewoners uit de binnenstad een plek te bieden. Dat was nodig, omdat bij de wederopbouw rekening werd gehouden met extra ruimtewensen van de bedrijven en de woningen naar de toenmalige maatstaven voor nieuwbouw werden herbouwd – waardoor per saldo op de oude locaties minder bedrijven en woningen pasten dan er voor de oorlog hadden gestaan.

Op het voormalige kazerneterrein was een organische uitbreiding van de binnenstad voorzien, wat betreft maat, schaal, ritme en gebruik. Het was de bedoeling dat de binnenstedelijke mix van wonen, winkels en bedrijven hier doorliep en de binnenstad als geheel ruimer in haar jas zou komen te zitten.

Gedurende de verdere jaren veertig en vijftig volgden de herzieningen en deeltuitwerkingen van het

De cavaleriekerne van Deventer in de jaren 1930. Midden onder de Keizerstraat. [NIMH]

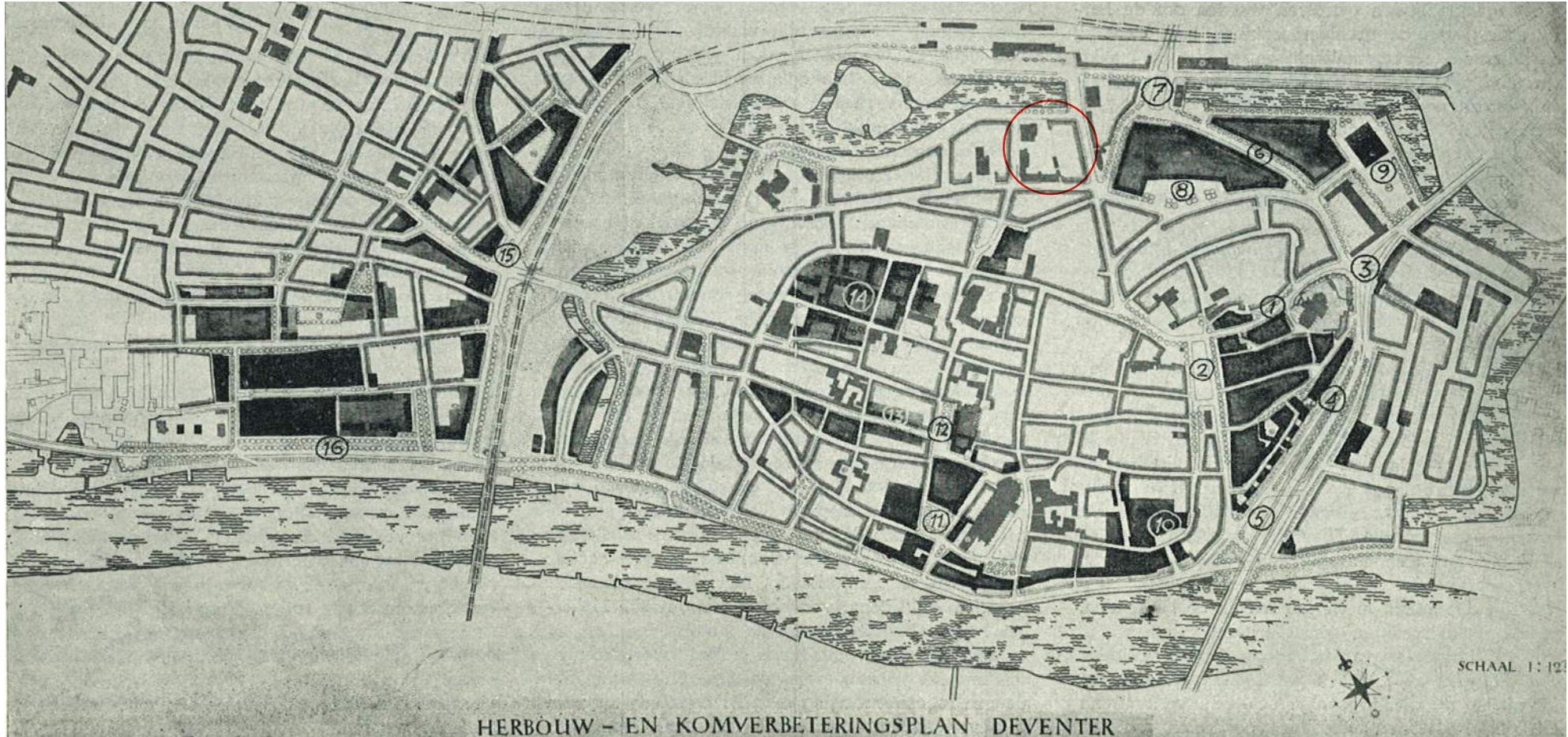

↓ Boreelkazerne en exercitieterein in de jaren 1930. Linksboven de Keizerstraat, rechtsboven de Handelskade. [NIMH]

Kom- en verbeteringsplan Deventer, 1948. Het exercitieterrein kreeg een rol als vervangingsgebied de binnenstad, met onder meer expeditiekantoren (8) en een overdekte eierhal (9). Over het oude kazerneterrein was daarnaast een verbindingsweg naar het noorden bedacht (de latere Verzetslaan, 6). [Bouw 1 (1946) 20, 501]

wederopbouwplan elkaar met regelmaat op. Geleidelijk verschoof de focus van schadeherstel naar komverbetering en sanering. De herzieningen van het wederopbouwplan en de saneringsplannen liepen zelfs (in de tijd) door elkaar. Door de trage herontwikkeling van het kazerneterrein verloor het vervangingsgebied zijn bestaansgrond, omdat alle inwoners en bedrijven inmiddels elders onderdak hadden vonden.²¹ Het gebied werd hierop een planologische schuiflocatie, die bij iedere planherziening anders werd bestemd: woningbouw, publieke gebouwen en commerciële functies. Bij de herziening van het wederopbouwplan in 1964 werd voorgesteld om op het voormalige kazerneterrein een brandweerkazerne, een politiebureau en een belastingkantoor onder te brengen.²² De opzet met gesloten bouwblokken en een menging van functies werd losgelaten ten gunste van een moderne stadsstructuur van vrijstaande gebouwen en brede wegen. Enkele publieke gebouwen vonden daadwerkelijk een plek in het gebied, zoals het Gewestelijk Arbeidsbureau (1963) en het Belastingkantoor (1968). In de jaren zeventig werd het gebied verder gevuld met kantoren en bankgebouwen. Anders dan in de wederopbouwperiode was het voortbouwen op de oude

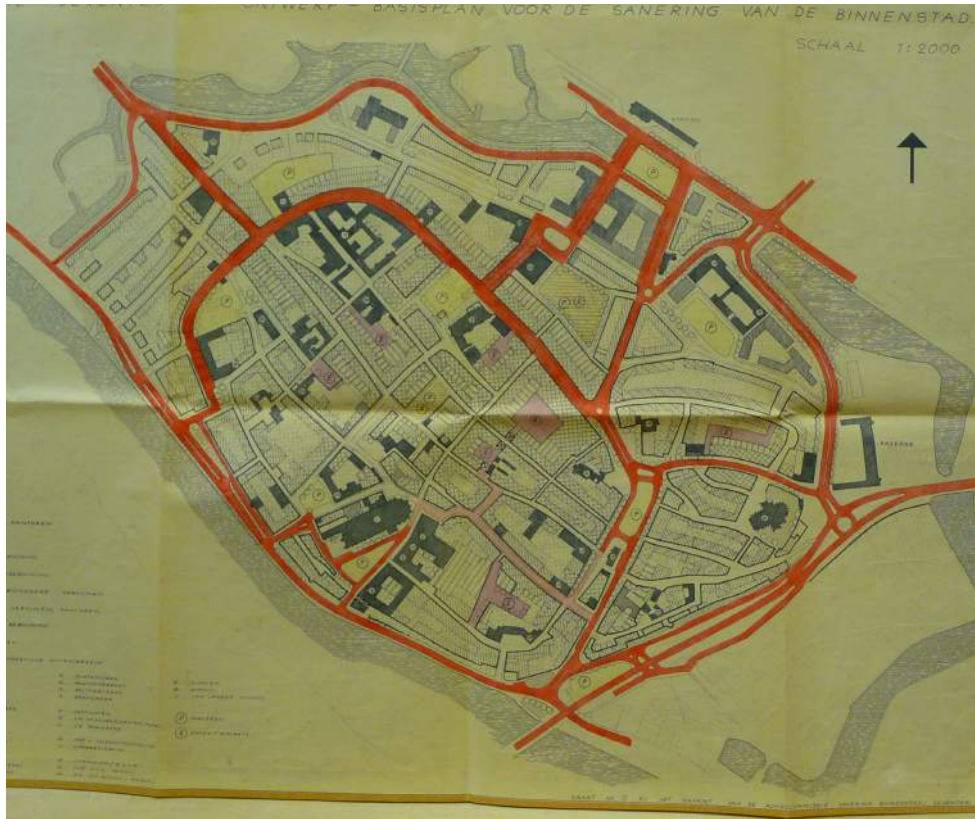
stad geen issue meer. Het gebied was grootschalig in opzet, modern in uitstraling en gesloten in de plint.

Ruimtelijke erfenis

De belangrijkste erfenis uit de wederopbouwperiode voor de Blok IX is de transformatie van de cavaleriestallen en het exercitieterrein tot een uitbreiding van de binnenstad. De vorm van het oude kazerneterrein bleef in het stratenpatroon van de oude stad herkenbaar: Gedempte Gracht, Verzetsslaan, Pikeursbaan, Houtmarkt en de oude weg van het Bergkerkplein naar de Bergpoort. Het gebied wijkt van de historische omgeving af, qua maat, schaal, stedenbouwkundige structuur en architectuur. Het open kazerneterrein transformeerde tot een modern stedelijk fragment. Programmatisch betekende deze ontwikkeling een versterking van de economische kracht van de binnenstad – omdat ook grotere kantoren en banken voor de binnenstad behouden konden worden. Op de overgang van het Singelpark naar het kazerneterrein bleef de wand van bebouwing uit de jaren twintig overeind met daarachter en bij de Pikeursbaan een abrupte overgang van schaal en sfeer.

Basisplan sanering binnenstad, 1959 [HNI]

Alternatief plan sanering binnenstad, S.J. van Embden, 1961. [HNI]

Episode 6: Sanering

In de wederopbouwperiode vonden grote stadsuitbreidingen buiten de oude stad plaats. De historische stadskern werd een 'binnenstad', het voorzieningencentrum voor de grootstad. In de planvorming werd de binnenstad voorgesteld als een 'city' met stedelijke functies, stedelijke infrastructuur en ruim baan voor de auto. Om de oude stad gereed te maken voor de toenmalige toekomst, waren komverbeteringen en kleine doorbraken niet genoeg. Er moest in de structuur van de oude stad worden ingegrepen en dat is precies waarom het saneringsplan uit 1959 zoveel weerstand opriep.²³ Het plan was het geesteskind van de wethouder van Openbare Werken, H. Timmer (PvdA), die ermee tegemoet kwam aan de wensen van de industriële elite en de middenstand. Hij wilde Deventer een grootstedelijk aanzien geven door veel en groot te bouwen en de binnenstad optimaal te ontsluiten voor het verkeer.

Het saneringsplan voorzag in schaalvergroting (scholen, kantoren, schouwburg, bibliotheek) en een ontsluitingsstructuur met een dubbele ringweg voor het autoverkeer: een buitenring langs de singels en een binnenring die zover de oude in stad lag, dat ook de Brink en de Korte Bisschopsstraat er deel van uitmaakten. Deze ring moest 18 meter breed worden. Verder bood het plan ruimte aan parkeerpleinen en expeditiehoven, op aandringen van de NV Citypromenade, waarin de winkelstand zich had verenigd. Het saneringsplan bevatte een bestuurscentrum aan de nieuw aan te leggen IJsselboulevard, met een nieuw stadhuis ter hoogte van de Duimpoort. Beide verkeersringen werden op enkele plaatsen met elkaar verbonden, waaronder via de Singelstraat en de Keizerstraat. Daarmee kwam Blok IX aan drie zijden aan een autoroute te liggen en bovendien zou

achter de Brinkpoortstraat een groot parkeerterrein komen (Sijzenbaanplein).

Nadat het saneringsplan was aangenomen, bleven er twijfels over de gevolgde aanpak bestaan. Stedenbouwkundige S.J. van Embden werd om advies gevraagd. Hij vond de voorgestelde verbreding van belangrijke winkelstraten funest voor de zo gewilde winkelroute.²⁴ Volgens hem was zo'n ingrijpende auto-ontsluiting bovendien overbodig en volstond een ruimere verkeersring aan de binnenzijde van de voormalige vesting. De Brinkpoortstraat zou hier deel van uitmaken en de Singelstraat zou een van de toegangswegen tot de binnenstad worden. In het voorstel van Van Embden maakte de Keizerstraat niet langer deel uit van de hoofdroute voor de auto's.

Het advies van Van Embden vormde de basis voor het Bestemmingsplan-in-Hoofdzaak uit 1963, een jaar later gevolgd door een aanpassing van het wederopbouwplan.²⁵ Het saneringsplan werd, net als het wederopbouwplan, slechts deels gerealiseerd. Financiële tekorten, maar ook politieke besluiteloosheid, zorgden ervoor dat veel projecten uitgesteld of geannuleerd werden. De panden die de gemeente had aangekocht voor verkeersingrepen of sloop-nieuwbouw, verloederden zodanig dat de binnenstad in 1976 naast de filmset bij de Wilhelminabrug een haast natuurlijk decor voor de oorlogsfilm 'A Bridge Too Far' bood.

Ruimtelijke erfenis

De impact van het saneringsplan op de Deventer binnenstad was beperkt. De stadsstructuur rondom Blok IX bleef gelijk aan de vooroorlogse toestand, inclusief de

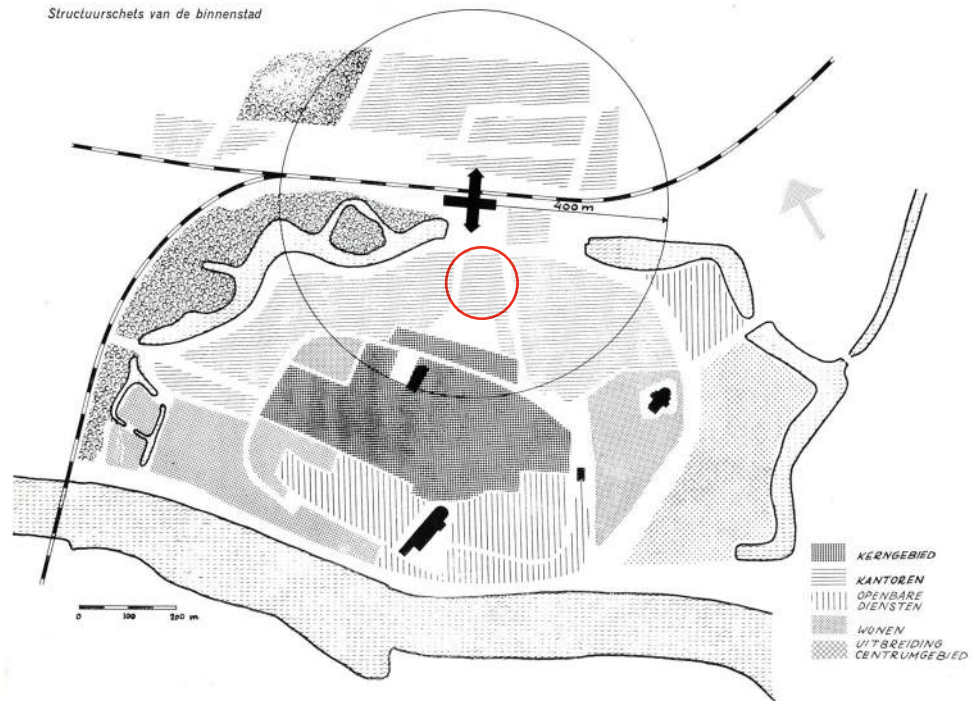
De herziening van het wederopbouwplan uit 1964, met de Blok IX in de rode cirkel. [SAB]

oude rooilijnen. Maar in de iets wijdere omgeving rond het blok lieten de saneringsplannen hun sporen na, in de vorm van doorbraken, schaalvergroting en sloop. In het kader van het 'Driepleinenplan' (een ingreep om ruimte te maken voor parkeer- en expeditieterreinen) ontstond een gapende open ruimte van het Lamme van Dieseplein, het Broederenplein en het Sijzenbaanplein.

Structuurschets binnenstad uit 1969

Bestemmingsplan voor de bouw van de parkeergarage en de woningbouw rondom het Sijzenbaanplein, 1973. De maximale bouwhoogte voor de garage werd op 11 tot 14 vastgesteld. [SAD]

Episode 7: Structuurschets

Hoek Singelstraat / Brinkpootstraat met de parkeergarage (links). De open ruimte werd later bebouwd met het beroemd geworden project Sijzenbaanplein van architect Theo Bosch. [RCE]

De omslag in het denken over de Deventer binnenstad vond eind jaren zestig, begin jaren zeventig plaats. Het idee dat de oude stad moest worden omgebouwd tot het hart van een autostad werd losgelaten. Net als in andere Europese steden was er sprake van een herontdekking van de oude stad als een geliefde en te koesteren plek om te wonen, te verpozen en mensen te ontmoeten. Met het stadsherstel in het Bergkwartier vervulde Deventer, net als Maastricht, een voortrekkersrol in Nederland.²⁶ De ringweg binnen de singels bleek helemaal niet nodig te zijn, want voor de verkeersafwikkeling volstonden enkele 'inprikkers' die van buiten de binnenstad naar een parkeergarage of plein leidden.²⁷ De oude stad kon het domein van het langzaam verkeer worden, met in de kern een doorlopend voetgangersgebied. Tegenwoordig kunnen we het ons haast niet meer voorstellen, maar de suggestie om het parkeren van de Brink te halen was ooit revolutionair.

Ten behoeve van het autoverkeer werd wel de parkeergarage aan het Sijzenbaanplein gebouwd. Het bestemmingsplan (1973) beperkte de bouwhoogte tot 11-14 meter.²⁸ De bouw vond in 1978 plaats, op initiatief van de NV Citypromenade. Het Sijzenbaanplein was een ideale locatie om te parkeren: gemakkelijk bereikbaar via de Singelstraat en slechts enkele meters verwijderd van het hart van het winkelgebied. Nadat het ontwerp van Dick van Kamp door de Welstandscommissie was afgekeurd, paste architect Harry Rademaker het bouwplan aan.²⁹ Hij ontwierp de gevels met cortenstaal en betonpanelen. Het sculpturale effect maakt de garage een opvallend en contrasterend element in het straatbeeld.

Met de woningbouw rondom het Sijzenbaanplein (1985-1988) liet architect Theo Bosch zien dat een verdwenen

stukje stedelijk weefsel ook kan worden hersteld en daarbij zelfs de fijnmazigheid, de menselijke schaal en menging van functies op een nieuwe manier terug kan worden gebracht. Opvallend is de sociale doelgroep: het complex bevat 123 sociale huurwoningen en 20 bedrijfsruimten.

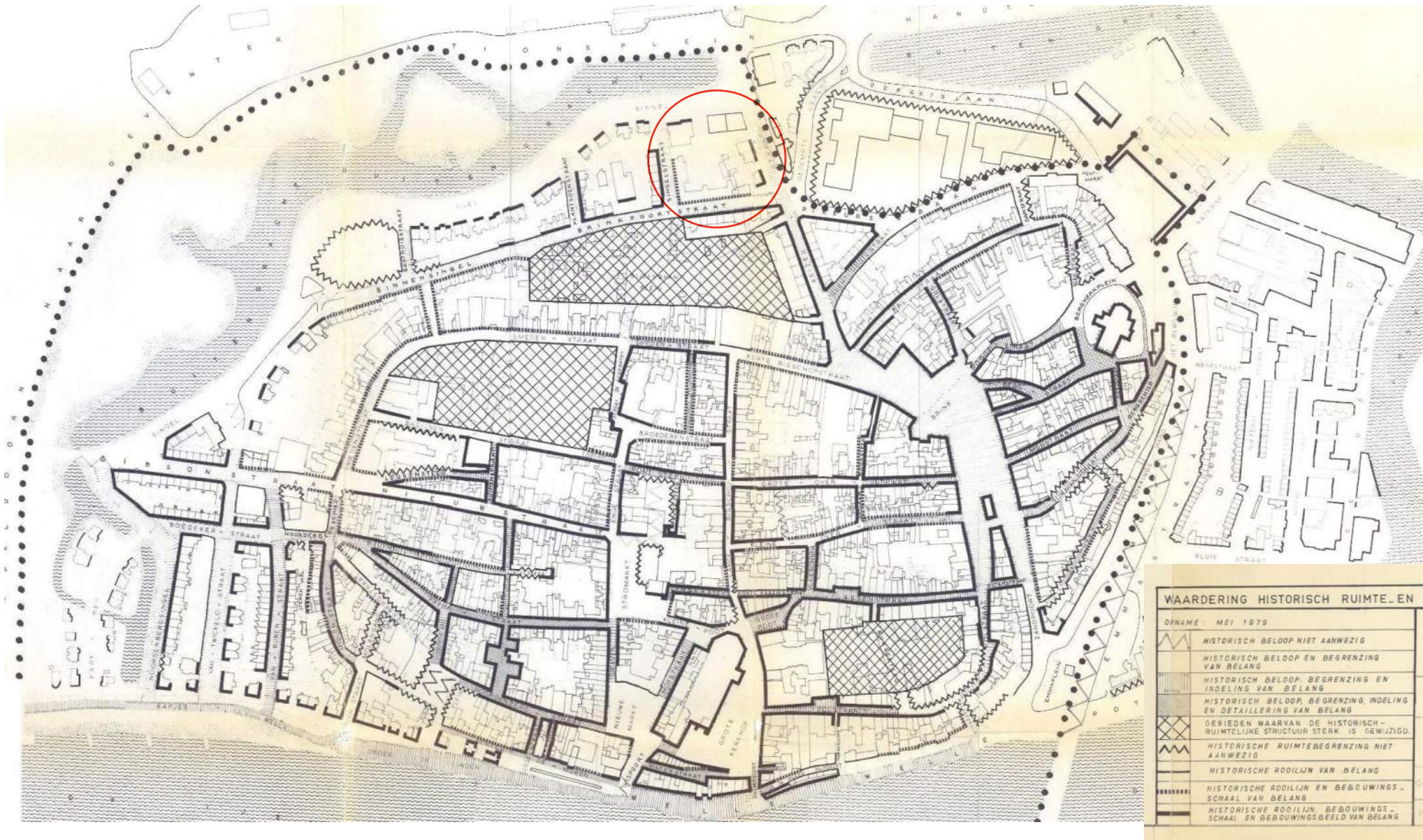
Ruimtelijke erfenis

Rond 1970 werd de verblijfskwaliteit en leefbaarheid van het oude Deventer herontdekt en begon de herinrichting van openbare ruimte en het realiseren van nieuwe

woningbouw, in combinatie met een voetgangersgebied, dat met 'inprikkers' en parkeerpleinen ontsloten kon worden. Dankzij de stadsvernieuwing (Sijzenbaanplein) werden de Brinkpootstraat en de Stationsstraat beter op het weefsel van de omringende historische stad aangesloten. De vernieuwing liet zich ook binnen Blok IX voelen, in de vorm van nieuwbouw achter de rijkskweekschool en sloop van twee villa's aan de Singel ten behoeve van de bouw van een ABN-filiaal.

Waardering van het historische ruimte- en bebouwingsbeeld voor het beschermde stadsgezicht, mei 1979, met in de rode cirkel Blok IX [SAD]

Episode 8: Beschermd stadsgezicht

In 1970 werd in Deventer de basis voor de aanwijzing van de binnenstad als rijksbeschermd stadsgezicht gelegd.³⁰ Pas in de jaren tachtig kreeg dit een vervolg, waarbij PvdA-wethouder B. Duimel (1937-2018) een sleutelrol vervulde. Hij was wethouder van 1976 tot 1989 en wilde de stadsvernieuwing van de binnenstad koppelen aan het behoud van de historische stadsstructuur.³¹ Ook was hij beducht op een revival van de saneringsplannen in de toekomst, wat hij met de beschermde status wilde voorkomen.³² Gedurende de voorbereiding van de aanwijzing ontstond een verschil van inzicht tussen enerzijds de gemeente en de provincie en anderzijds de Rijksplanologische Commissie en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ) over de begrenzing van het te beschermen gebied.³³

Het Rijk had in de eerste jaren na de invoering van de Monumentenwet uit 1961 verspreid door Nederland een reeks in omvang bescheiden stads- en dorpsgezichten aangewezen.³⁴ De begrenzing werd doorgaans direct om de kern van de monumentale bebouwing gelegd. Geleidelijk veranderde de aanpak en verschoof de logica van het begrenzen van de monumentale bebouwing naar de historische stedenbouwkundige structuur en de landschappelijke inbedding. De gemeente Deventer wilde in die lijn een ruime begrenzing om het stadsgezicht aanhouden, maar de Rijksdienst liep daar niet warm voor. De discussie spitste zich toe op het al dan niet aanwijzen van het voormalige kazerneterrein, de Raambuurt en het open landschap aan de overzijde van de IJssel.

Volgens de RDMZ was de Raambuurt niet interessant genoeg om in het beschermde stadsgezicht op te nemen en doorbrak het viaduct van de Wilhelminabrug

de stedenbouwkundige samenhang van de binnenstad. Ook de Boreelkazerne bleef aanvankelijk buiten het aanwijzingsvoorstel, maar gezien de ruimtelijke en architectonische kwaliteiten van dit gebouw in samenhang met de tegenovergelegen bebouwing aan de buitenzijde van het Bergkwartier' was de gemeente het daar niet mee eens. Ook stelde Duimel voor om de Worp en het landschappelijke gebied aan de overzijde van de IJssel toe te voegen. In 1985 bereikten gemeente, Gedeputeerde Staten en de RDMZ consensus over de begrenzing en werd het beschermd stadsgezicht voorgedragen; inclusief de Worp en de Bolwerkswede, maar zonder de Raambuurt. Eind 1987 deed de RDMZ het voorstel tot aanwijzing en in 1988 werd dit door minister L.C. Brinkman geëffectueerd.³⁵

Volgens de toelichting was het doel van de aanwijzing om '...de karakteristieke met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkeling binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor een ruimtelijke ontwikkeling, die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.'³⁶ Voor het beschermd stadsgezicht moest een (wettelijk verplicht) conserverend bestemmingplan worden opgesteld en werd het kwaliteitsbeleid met een beeldkwaliteitsplan en de welstandsnota aangescherpt. Op pandniveau behielden de beschermd monumenten hun status. Daarnaast werden beeldbepalende panden aangewezen, die nagenoeg dezelfde status als gemeentelijke monumenten kregen. Dit zijn 'panden die niet als monument zijn beschermd, maar die naar het oordeel van Burgemeester & Wethouders een kenmerkend onderdeel vormen van een stads- of dorpsgezicht.'³⁷

De begrenzing van het beschermd stadsgezicht bij Blok IX volgt de Stationsstraat (aan de overzijde van de Singel) en loopt via de Keizerstraat en de Pikeursbaan richting de Boreelkazerne. Het bouwblok ligt geheel binnen het beschermde gebied, waarvoor een conserverend bestemmingplan is verplicht. Op de kaarten die bij de toelichting horen, is de structuur van de villa's langs de Singel, via de Keizerstraat tot de Brinkpoortstraat benadrukt (met het ABN-filiaal als onderbreking), net als de rooilijnen van Singelstraat en Brinkpoortstraat.³⁸ De oude cavaleriekazerne, die in de wederopbouw als 'vervangingsgebied' en later als nieuwbouwlocatie was aangemerkt, ligt buiten de beschermde zone. Datzelfde geldt voor de driehoekige strook met bebouwing uit de jaren twintig tussen de Keizerstraat en de voormalige cavaleriekazerne in. Ten tijde van de aanwijzing van het stadsgezicht speelde de doorbraak door dit blok, om de Handelskade met de Singel te verbinden en de sloop van hotel de Leeuwenburg (in 1989 uitgevoerd). Vanuit die context is het begrijpelijk dat de driehoek niet buiten de beschermingszone bleef, maar daarmee werd de 'voeg' tussen de parksingel en het militair terrein na 100 jaar opgeheven. Zo ontstond de situatie dat de Keizerstraat aan een zijde onderdeel is van het beschermd stadsgezicht en aan de andere zijde niet.

Ruimtelijke erfenis

In 30 jaar is de impact van de bescherming van het stadsgezicht terug te zien in een constante, zorgvuldige omgang met de historische structuur, de openbare ruimte en de architectonische rijkdom. Evengoed zijn de gebieden die (net) buiten het stadsgezicht ook herkenbaar geworden, wat heeft geleid tot contrasten in schaal, materialisatie en ruimtelijke kwaliteit.

Episode 9: Deventer grachtengordel

Sinds de aanwijzing is het beschermd stadsgezicht van Deventer door de meest uiteenlopende groeperingen omarmd: bewoners, ondernemers, bezoekers en toeristen. Schoonheid, leefbaarheid en economische kracht blijken goed samen te gaan. In 1993 werd de Brink autovrij.

Vijf jaar later volgde een nieuw inrichtingsplan voor de openbare ruimte van Bureau B+B (met de kenmerkende Deventer-putdeksels), waarin bestrating, verlichting, straatmeubilair, groen en reclame in samenhang werden gebracht.³⁹ Dit ontwerp droeg bij aan de aantrekkingskracht en het ondernemersklimaat in de binnenstad. Ook werden winkeleigenaren gemotiveerd tot het aanpassen van hun gevels aan het vernieuwde straatbeeld. Na het succes van het stadsherstel (Bergkwartier) en de stadsvernieuwing (Sijzenbaanproject) was het inrichtingsplan van de buitenruimte een derde voorbeeld waarmee de aanpak van de Deventer binnenstad landelijk als goed en inspirerend voorbeeld bekend werd.

Toch was de angst van wethouder Duimel voor nieuwe saneringsronden niet ongegrond. Zijn opvolger en partijgenoot J. Bugter (1952-2019) verfoeide het 'plekjesdenken' van Duimel en wilde de stad als een 'werkende machine' zoveel mogelijk de ruimte geven.⁴⁰ Met het verdwijnen van de industrie rondom de Buitengracht en het sluiten van de Boreelkazerne (1995) kwam die ruimte

volop beschikbaar. Langs de grenzen van de (beschermd) binnenstad ontstond een schil van relatief grootschalige projecten vanaf het station, via de Handelskade, de Boreelkazerne en de oude havens tot aan het Pothoofd.

Het ontwikkelingsplan voor de zone langs de Buitengracht kreeg de naam Deventer Grachtengordel.⁴¹ Het doel was om de economie van Deventer aan te jagen door de bouw van een cultureel centrum (de schouwburg), nieuwe wooncomplexen, een winkelcentrum, de hogeschool en de kantoren van de Sociale Verzekeringsbank. De Leeuwenkuil, met de schouwburg als nieuw cultureel centrum voor de binnenstad, kwam tot stand vanaf 1995. Ertegenover ontstond een in het oog springend kantorencomplex: De Leeuwenbrug. De Raambuurt, die al meer dan tien jaar op vernieuwing en verbetering wachtte, werd aangepakt: op de sterk vervuilde grond kwam een 'leeflaag', het woningbestand werd opgewaardeerd met renovaties en sloop/nieuwbouw. Industriële panden kregen een opknapbeurt. Tussen de Handelskade en het spoor vestigde zich een reeks grote kantoren en instellingen. Aan het Pothoofd werden luxe appartementen gebouwd. De renovatie van de Boreelkazerne en de bouw van de naastgelegen shopping mall werd met een doorbraak bij de Walstraat met het Bergkwartier verbonden.

Ruimtelijke erfenis

Met de Deventer Grachtengordel kreeg Deventer een stadscentrum met twee schalen en twee snelheden, die elkaar hier en daar in de weg zitten maar ook aanvullen. Waar in 1881 de sferen van de parksingel en het kazerneterrein van elkaar werden gescheiden door een ruimtelijke 'voeg' van water en groen, en vanaf de jaren twintig een driehoek met bebouwing die voeg vormde, ontstond met de realisatie van de Deventer Grachtengordel een keihard contrast tussen beide zijden van de Keizerstraat: aan een zijde negentiende-eeuwse villa's, aan de andere zijde een hoge bebouwingwand met appartementen en de schouwburg. De entree tot de historische stad werd (gezien vanaf het station) een soort niemandsland, dat zich niet manifesteert als een vanzelfsprekend onderdeel van de herontdekte en opnieuw ingerichte oude binnenstad, maar ook niet bij de modernisering en schaalvergroting aan de oostzijde van de Keizerstraat hoort. Er volgden plannen om de Keizerstraat als entreestraat te verbeteren en om de Singelstraat als culturele as te ontwikkelen (ambitiedocument Asselbergs-Coenen, 2010), maar de gedeeltelijke onbestemdheid van het gebied bleef.

- ↓ Voorbeelden van de schaalvergroting rondom de Singel met links
bedrijfsverzamelgebouw de Leeuwenbrug en rechts de Deventer
Schouwburg

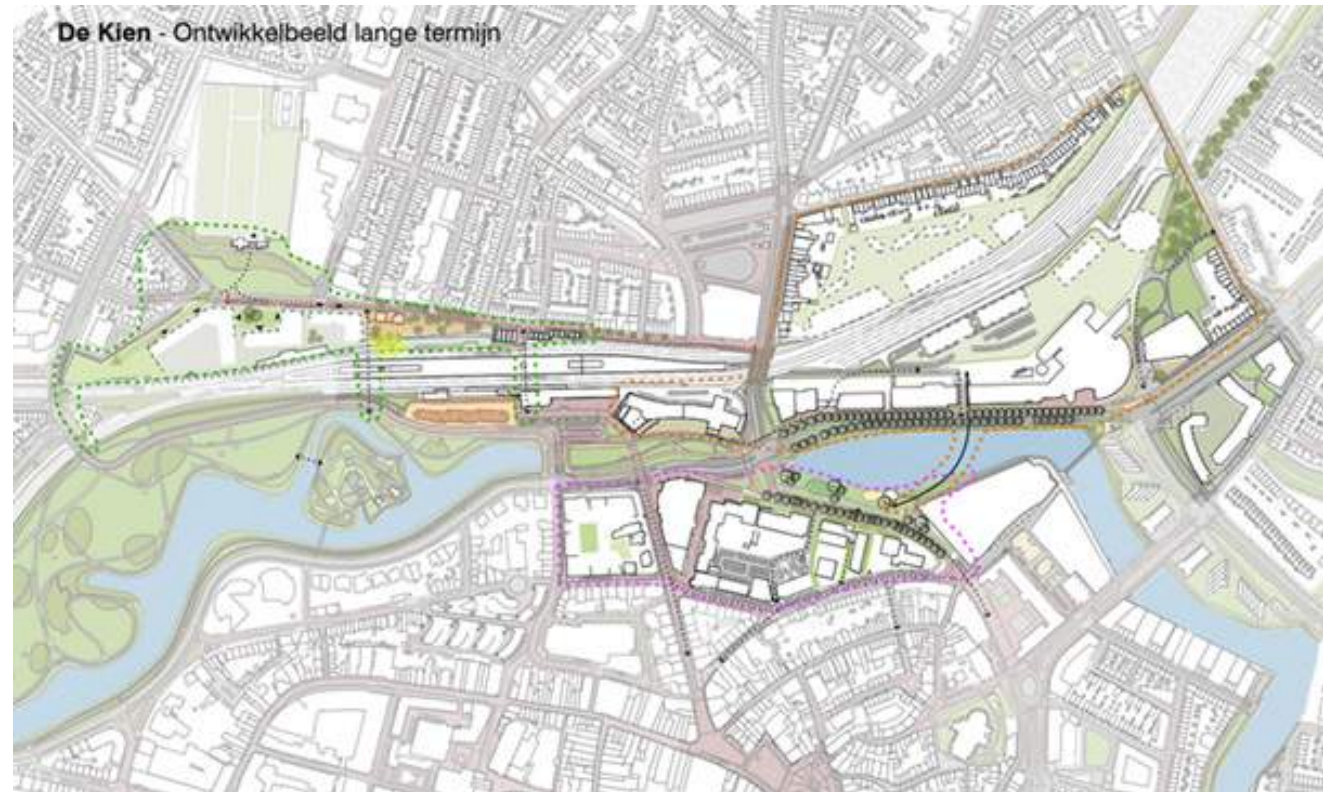

Epiloog, episode 10: de stadscampus

Met de actuele plannen voor Stadscampus De Kien tekenen zich de contouren af voor wat mogelijk de tiende episode van het gebied gaat worden. De zone met het station, de Verzetslaan, Pikeursbaan en Handelskade wordt daarbij ontwikkeld tot een locatie waar bedrijven en onderwijsinstellingen elkaar door hun nabijheid en onderlinge contacten kunnen versterken. De nabijheid van de historische binnenstad draagt bij aan de kwaliteit van deze plek, wat betreft het sociale, culturele en commerciële aanbod en de ruimtelijke kwaliteit van de verblijfsruimte. De Topicus-locatie wordt ingezet als schakel tussen de kleinschalige oude binnenstad en de grootschalige ontwikkelingszone aan weerszijden van de Buitengracht.

De gemeente Deventer heeft een ontwikkelperspectief voor De Kien opgesteld. In het najaar van 2021 zal de raad worden gevraagd om het vast te stellen. Daarmee is er een visie met een ruimtelijk kader dies jarenlang mee moet kunnen. Wat De Kien concreet gaat brengen en welke impact het initiatief op de eeuwenoude drukkersstad zal hebben, staat vooralsnog in de sterren geschreven.

2

Blok IX

Villa's en de Rijkswwekschool aan de Singel, omstreeks 1930.
[DVSA]

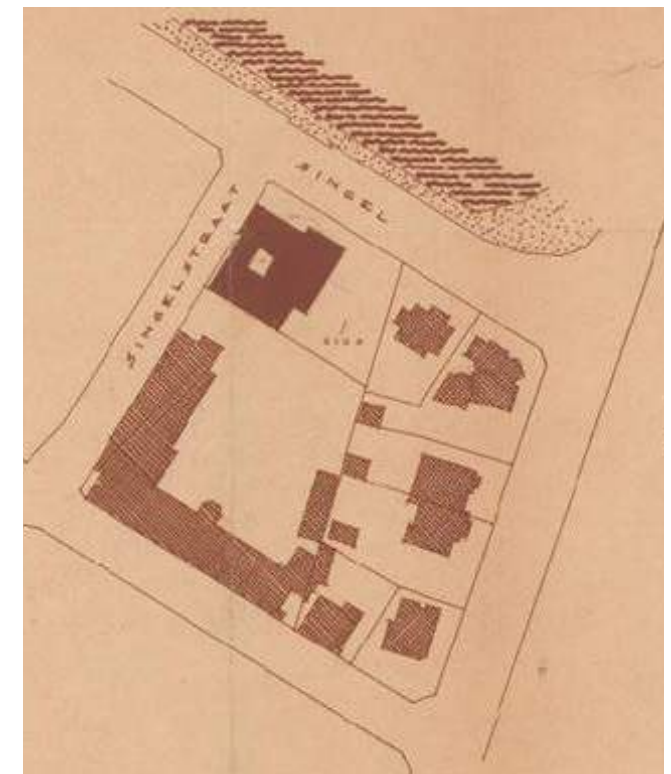

Blok IX

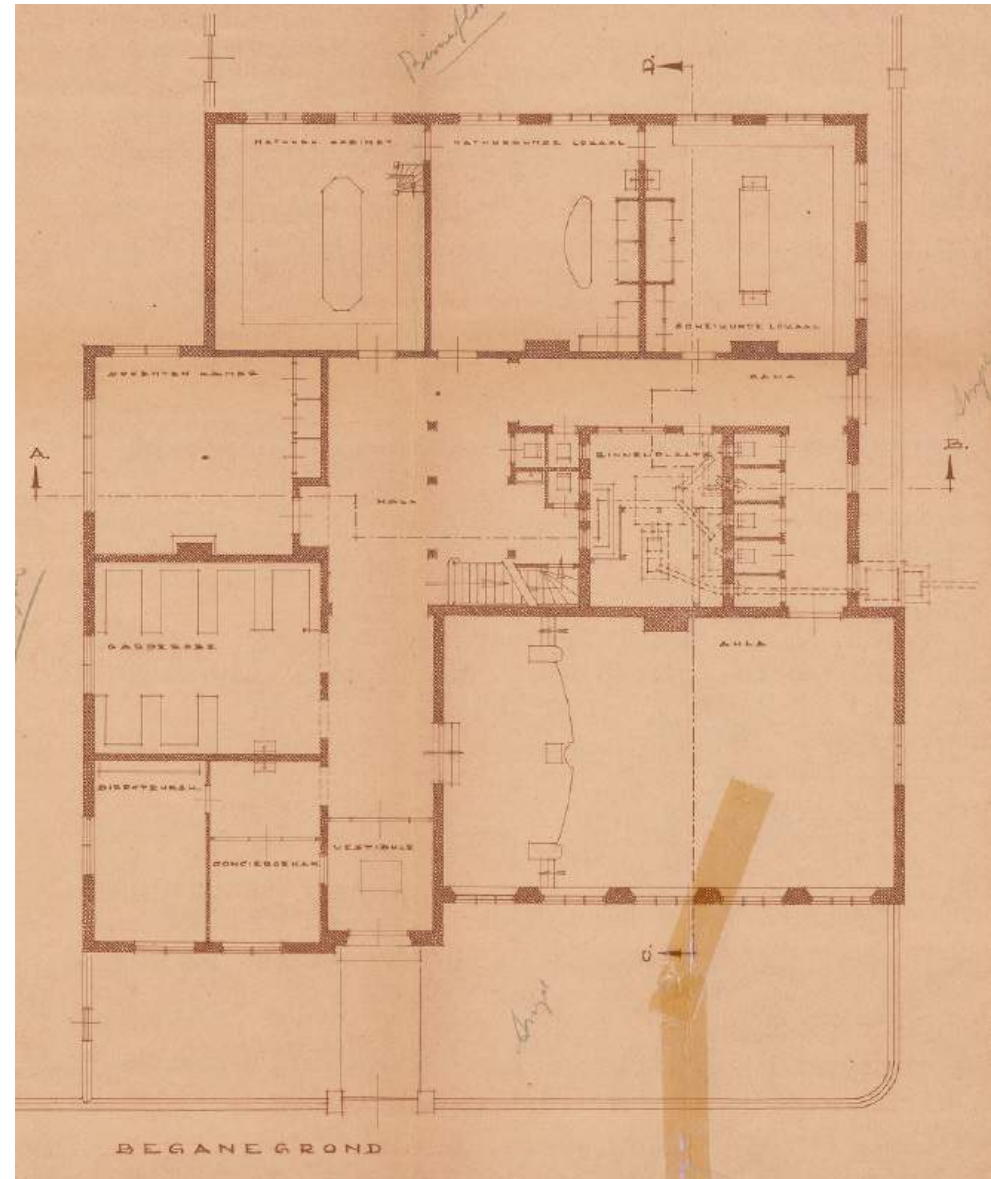
Op 29 april 1881 besloot de gemeenteraad om vier bouwkvavels van Blok IX aan de Keizerstraat in een publieke veiling te verkopen.⁴² De hoekpercelen, grenzend aan de Singel en de Brinkpoortstraat, kwamen op 19 mei 1881 als eerste aan de beurt. Perceel 1 werd voor f. 6.100,- aan stadsarchitect W.C. Metzelaar verkocht. De koper van perceel 4 was A. Feberwee voor f. 5.800,-.⁴³ Beide percelen werden, zoals was toegestaan, in twee bouwkvavels gesplitst en weer doorverkocht. De twee tussenliggende kvavels kwamen in april 1882 op de markt, waarbij S. van Leusen perceel 2 voor f. 6.000,- kreeg toegewezen en W.C. Metzelaar perceel 3 voor 5.000,- verwierf. Ook nu verwisselden de kvavels vrij snel van eigenaar, waarna G. te Riele een ontwerp maakte voor twee geschakelde villa's, die samen werden aanbesteed. Zo ontstonden drie duo's in Blok IX: twee villa's van Metzelaar aan de Singel, twee geschakelde villa's van Te Riele aan de Keizerstraat en twee vrijstaande villa's van wederom Te Riele langs de Brinkpoortstraat. Honderd jaar lang bleef het bouwblok ongewijzigd, op veel kleine verbouwingen na. Tal van Deventer architecten waren daarbij betrokken, zoals J.D. Gantvoort & W.P.C. Knuttel en M. te Harte. Pas in 1977 werden de villa's aan de Singel gesloopt, om plaats te maken voor een filiaal van de ABN-bank. Ook de Rijksleerschool bij de Rijkskweekschool ging, met uitzondering van de gymzaal, tegen de vlakte (1988) en werd door nieuwbouw vervangen. Dit hoofdstuk beschrijft de bouwgeschiedenis van de panden in Blok IX in chronologische volgorde.

- ↓ De verkoop van het 1° en 4° perceel van Blok IX aangekondigd in De Tijd, 20 mei 1881
- ↓↓ Situatietekening van Blok IX in 1955, het grootste deel is bestemd voor de Rijkskweekschool. De vierde kavel is in tweeën verdeeld voor Brinkpoortstraat 11 en Keizerstraat 37 [DVSA]

Heden werden te Deventer door Burg. en Weth. in het openbaar verkocht het 1° en 4° perceel van het IX° blok van het plan van slooping en aanleg der voormalige vestingwerken te Deventer, tusschen de rijks-kweekschool en de verlenging van de Keizerstraat. Het 1° perceel, groot ongeveer 9 ares en 45 centiares, bracht op f 6100 en het 4° perceel, groot ongeveer 8 ares en 80 centiares, f 5800.

↓ Opmetingstekening van de bestaande toestand van de
Rijkskweekschool in 1954 [DVSA]

Singel 25

Rijkskweekschool en leerschool, 1881 of 1882
Architect: J. van Lokhorst
De Zuysel, centrum voor opleidingen in de
gezondheidszorg, 1990
Architect: J. Kristinsson

Ontstaansgeschiedenis

Het gebouw van de Rijkskweekschool aan Singel 25 is in 1881-82 gebouwd, naar een ontwerp van de Rijksbouwmeester van de Onderwijsgebouwen, J. van Lokhorst (1844-1906). Hier werden onderwijzers voor het lager onderwijs opgeleid. In Deventer ging de opleiding in 1877 van start, aanvankelijk vanuit de Muziekschool in de Polstraat en later in een sociëteitsgebouw aan de Grote Poot.⁴⁴ Na vijf jaar was de nieuwbouw op de hoek van de Singel en de Singelstraat gereed. Het complex is opgedeeld in drie vleugels van twee bouwlagen, die als autonome volumes herkenbaar zijn. De vleugels staan haaks op elkaar rondom een centrale hal. Zoals vaker in de neorenaissance architectuur van Van Lokhorst is de school uit rode baksteen opgetrokken, met banden van gele baksteen, hoge raampartijen en overstekende zadeldaken op houten consoles. De volumes zijn ten opzichte van elkaar verschoven in de rooilijn. Met de haaks op elkaar staande kappen en de schoorstenen (nu verdwenen) geeft dat een gevarieerd beeld en bouwdelen die goed passen in de maat en schaal van de villawijk. Aan de Singel is tegen twee bouwdelen een volume geplaatst, met de voordeur en een trap, bekroond met een torentje – dat oorspronkelijk onder de noklijn van de vleugels bleef, maar enkele jaren na de bouw al werd verhoogd tot de blikvanger van het complex. De villasfeer van de kweekschool is terug te zien in de tuin aan de Singel, met een kunstig gesmeed hekwerk op een gemetselde plint.

Achter het hoofdgebouw werd een losstaand bijgebouw gerealiseerd langs de Singelstraat en de Brinkpoortstraat. Dit was een lagere school, de Rijksleerschool, waar de studenten van de kweekschool ervaring konden opdoen. Het bijgebouw was kleinschalig (aan laag met kap) en als

een doorlopend geheel met een langskap uitgevoerd. Het volume werd op twee manieren onderbroken, namelijk door de als een oosterse pagode opgetilde kap van de gymzaal en de twee kleinere volumes ter weerszijden van de gymzaal, met een kap haaks op de straat. Hiermee ontstond ook in de aanbouw een levendig beeld, met verspringende rooilijnen en kapvormen, waar ook het hekwerk rondom het schoolplein tussen hoofd- en bijgebouw aan meedeed. Midden op de kavel was het schoolplein van de Rijksleerschool, dat met een hek van het plein achter de kweekschool was afgescheiden.

Verbouwingen

Gedurende de twintigste eeuw zijn meerdere verbouwingen aan de Rijkskweekschool uitgevoerd. Op het schoolplein hebben enige tijd noodlokalen gestaan. Opvallend is dat een van de topgevels van het hoofdgebouw aan de Singelstraat in 1954 werd verwijderd. Ook in het interieur veranderde er het nodige, wat een mix van bijzondere details en ruimten uit de bouwtijd en ingrepen uit de jaren vijftig en zestig heeft opgeleverd. De gymzaal werd met een verdieping verhoogd, ogenschijnlijk met hergebruik van de oorspronkelijke dakconstructie.

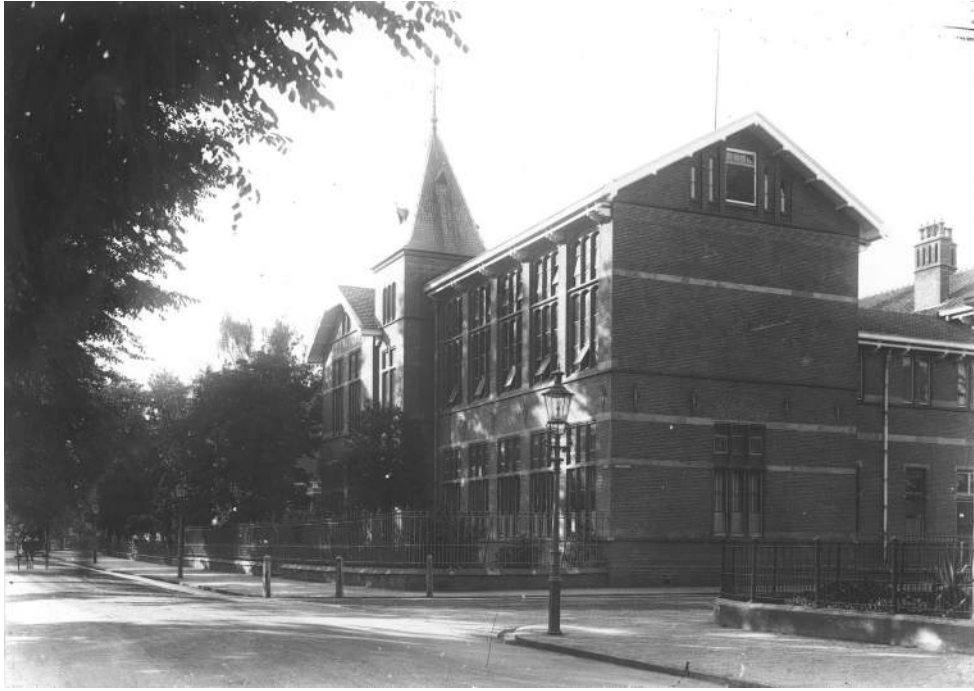
De grootste verandering aan het complex werd eind jaren tachtig plaats, toen de leerschool met uitzondering van de gymzaal tegen de vlakte ging. Er kwam een Opleidingscentrum voor de Gezondheidszorg voor in de plaats, ontworpen door de Deventer architect Jon Kristinsson. De nieuwbouw heeft drie verdiepingen en combineert rode baksteenvlakken met opvallende doorlopende glaspuien, onder meer op de hoek van Singelstraat en Brinkpoortstraat. De betonnen belijning in de baksteengevels verwijst ongetwijfeld naar het gebouw

Ansichtkaarten met de Rijkskweekschool aan Singel 25 , z.j.
[Collectie SteenhuisMeurs]

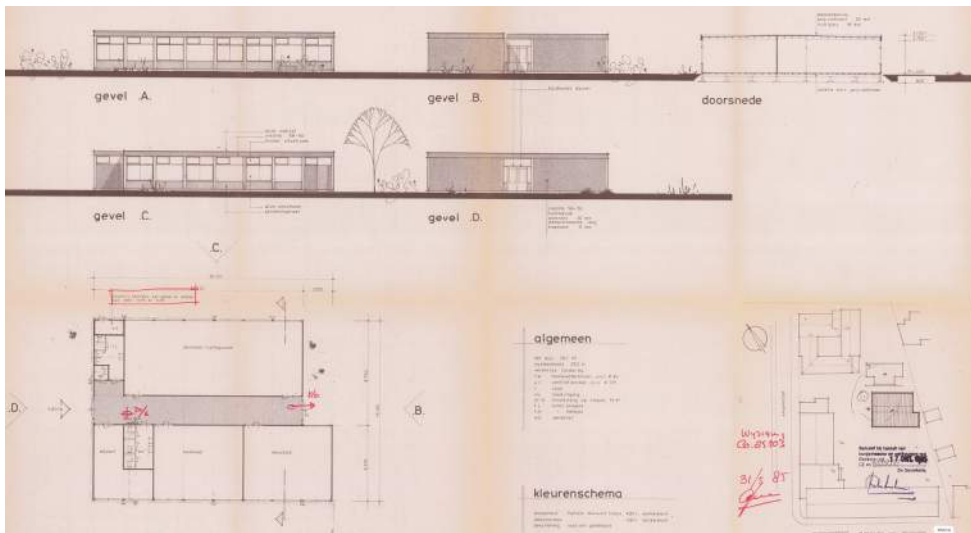
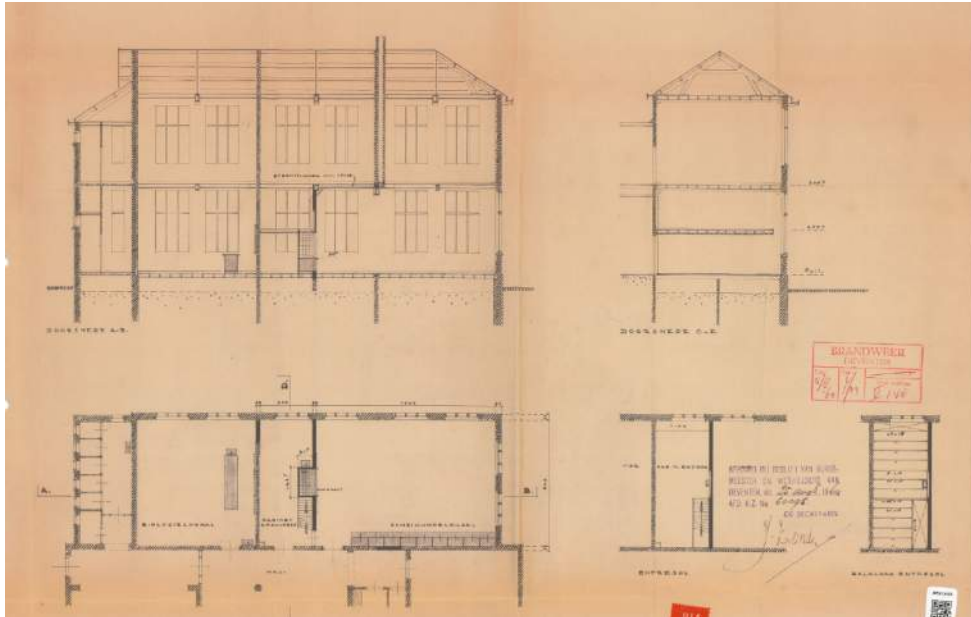
↓ Gevelbeeld van de Rijkskweekschool z.j [DVSA]

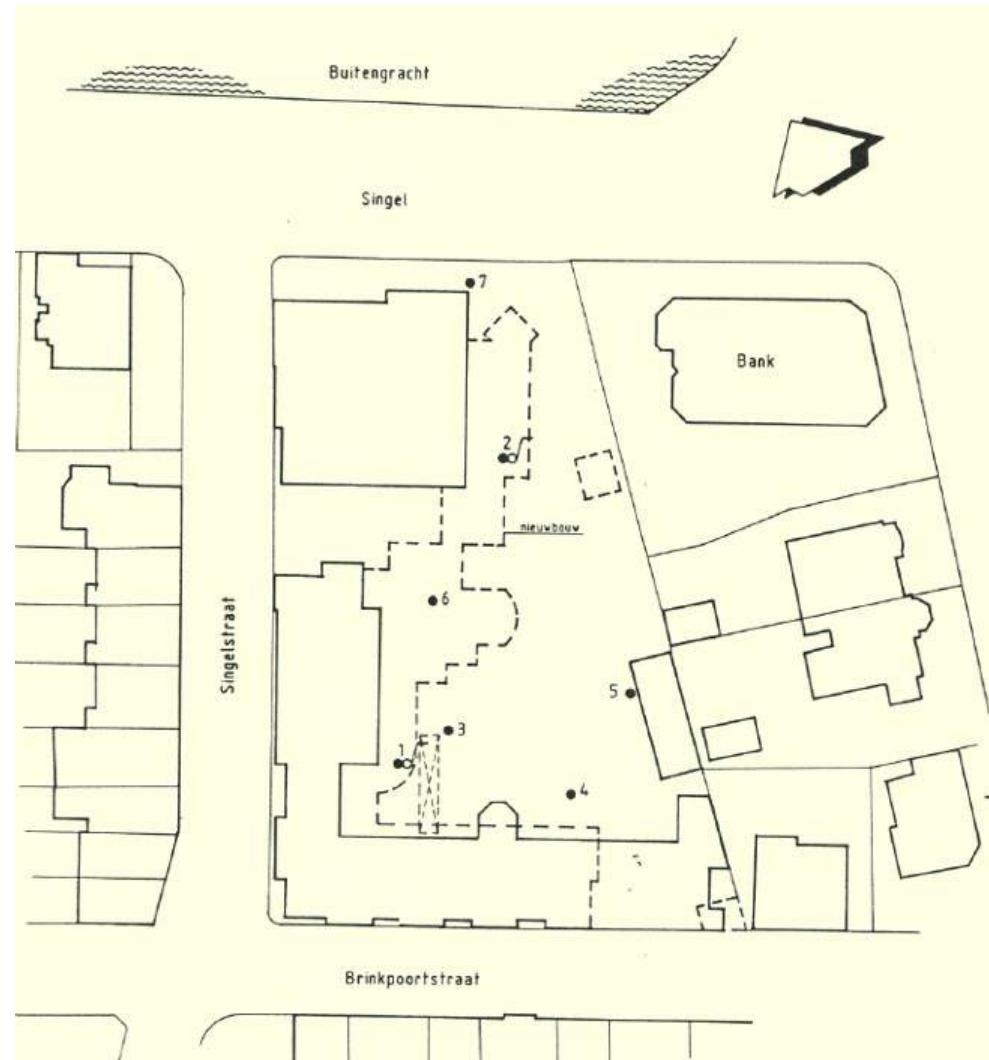
↓ Gevelbeeld langs de Brinkpoortstraat in 1988, deze vleugel is vervangen voor de nieuwbouw. [DVSA]

- ↓ De nieuwe situatie bij een interne verbouwing van de scheikundelokalen in 1960 [DVSA]
- ↓↓ Ontwerptekening voor een noodschoolgebouw in het Verlaats Systeembouw, 1985 [DVSA]

- ↓ Tekening met de opzet met gymzaal, nieuwbouw en de lage verbindingen en de ingang met diagonaal gedraaide kamer directeur. 1988

van Van Lokhorst, maar verder is het in detaillering en materialisatie vooral een product van zijn tijd. Het spel van volumes, roo lijnen en dakvlakken van Van Lokhorst slaat voorbij de gymzaal wat dood in de opeenvolging van open en gesloten geveldelen van de uitbreiding. Het voormalige schoolplein werd als parkeerplaats in gebruik genomen, toegankelijk vanuit de Brinkpoortstraat. Aan de Singel kwam een nieuwe entree, in een tweelaags gebouw terzijde van het hoofdgebouw. In een diagonaal geplaatst torentje aan de Singel kreeg de directeur een plek. Het toegevoegde volume loopt op de begane grond achter de voormalige gymzaal door tot aan de nieuwbouw en bood ruimte aan kantoren, de bibliotheek en een grote studiezaal. Het oude schoolplein werd een parkeerterrein. Vanaf 2005 vond een renovatie van de nieuwbouw plaats, waarbij de ramen, daken en toiletten werden vernieuwd.⁴⁵

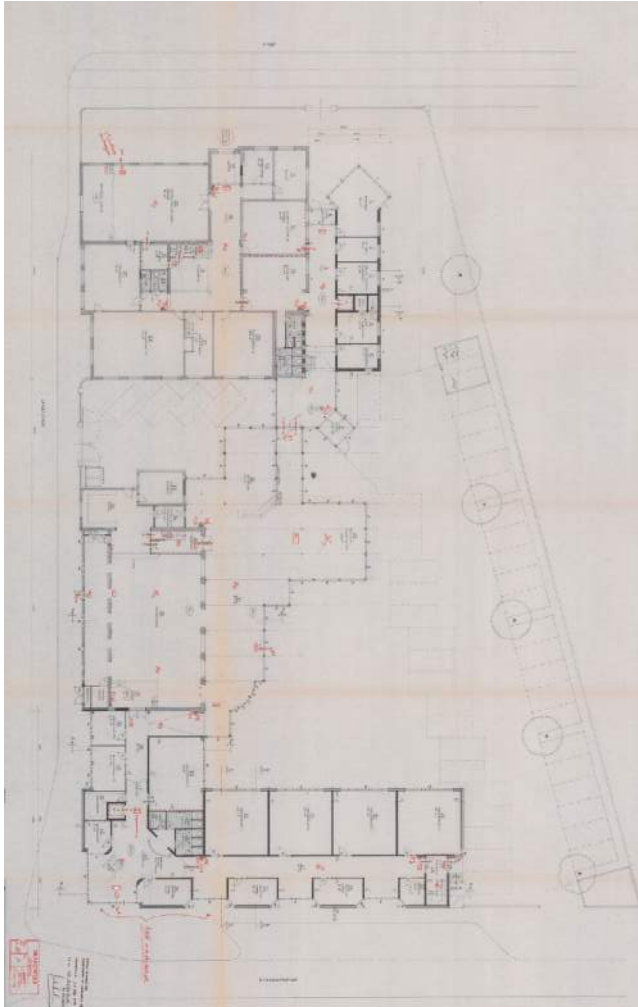
Huidige situatie

Ondanks de grote uitbreiding de nieuwe vleugels uit 1990 is het gevelbeeld van de oorspronkelijke Rijkswaarschool niet wezenlijk veranderd. Het oorspronkelijke interieur is ook deels bewaard gebleven, met in het bijzonder de constructie en het houten gewelfde plafond

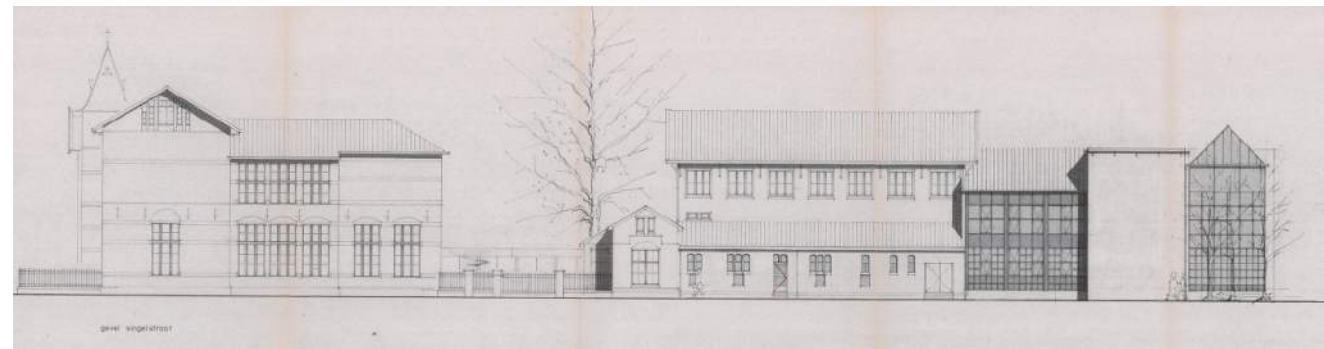
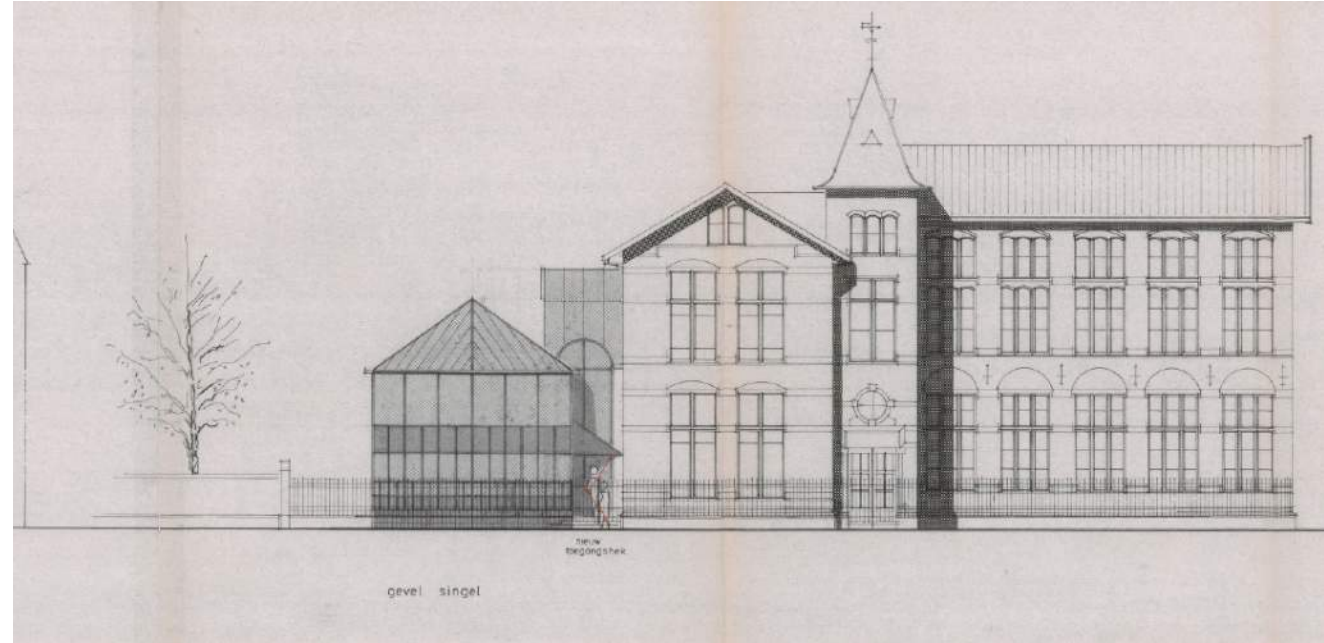

Plattegrond voor de verbouw naar Opleidingscentrum in de gezondheidszorg, 1988 [DVSA]

Ontwerp nieuwbouw centrum voor opleidingen in de gezondheidszorg, 1988 [DVSA]

↓ Rijkskweekschool (boven) en gymzaal langs de Singel en de Singelstraat (onder).

↓ Hekwerk en voortuin Rijkskweekschool aan de Singel.

Interieur Rijkskweekschool.

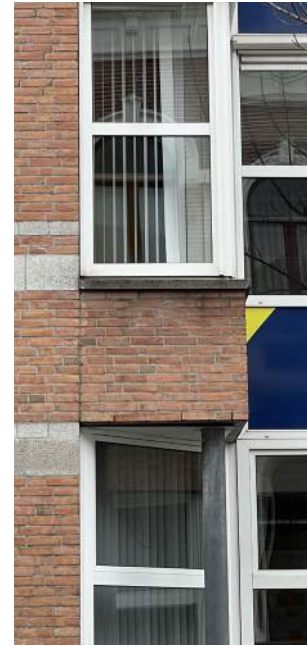

Interieur gymzaal.

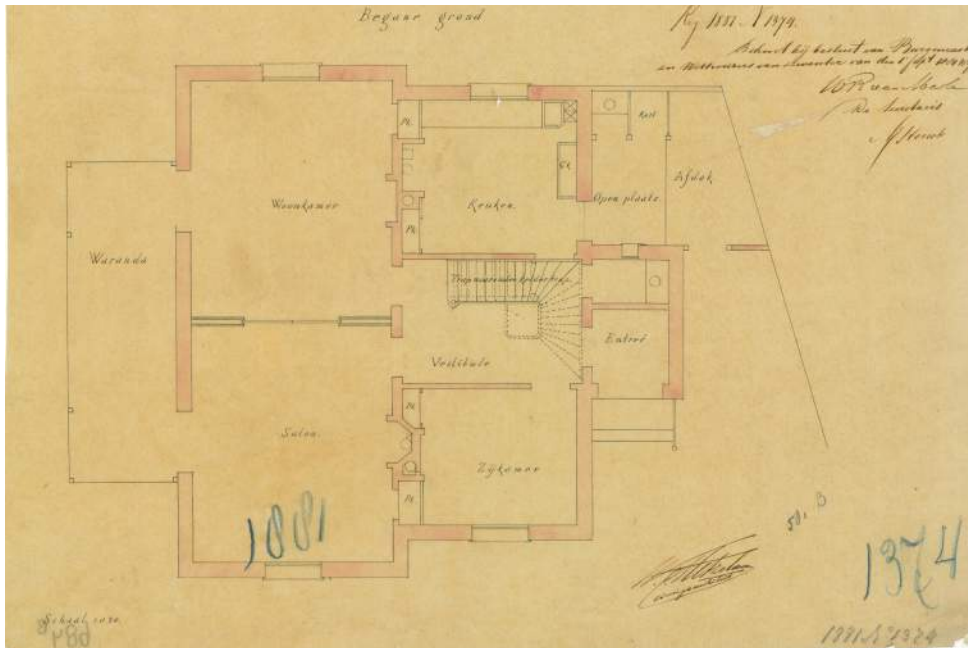
↓ De nieuwbouw uit 1990 op de hoek Singelstraat-Brinkpootstraat.

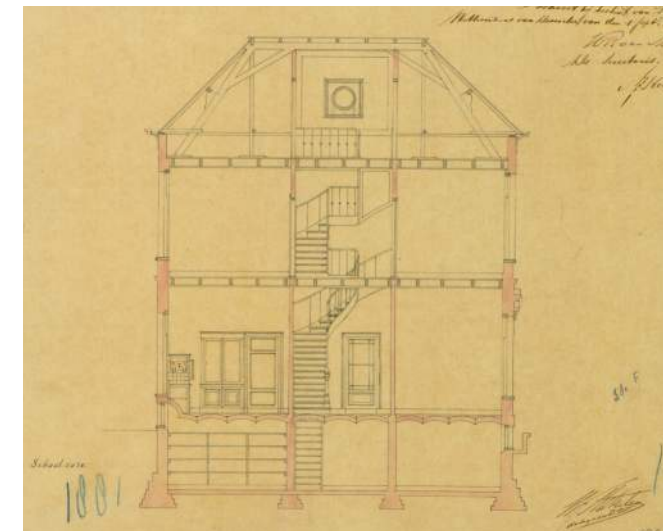
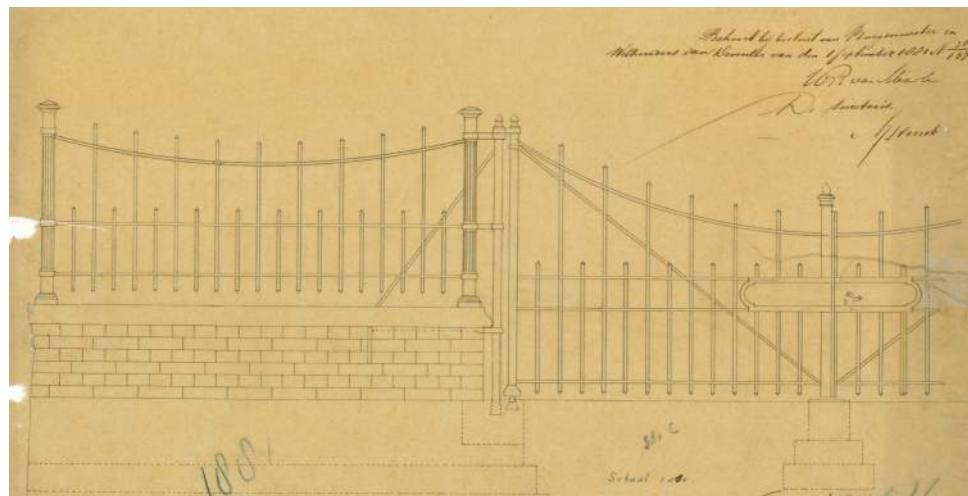
↓ Het binnenterrein van de voormalige Rijkskweekschool met de nieuwe vleugels en lage verbindingsvleugels

↓↓↓ Plattegrond en tekening van het hekwerk van Villa Slichtenbree uit 1881 [DVSA]

↓↓↓ Geveltekening en doorsnede van Villa Slichtenbree uit 1881 [DVSA]

Singel 26

- ↓ Villa Schlichtenbree met de Leeuwenbrug, allebei gebouwd in 1882. Foto circa 1930 [DVSA]
- ↓↓ De villa en de Rijkswwekschool, de brug is vervangen door het Stationsplein. [collectie SteenhuisMeurs]

Blok IX, perceel 1 (oorspronkelijk adres: Singel 20)
Villa Slichtenbree, 1881 (gesloopt 1977)
Architect: W.C. Metzelaar

Ontstaansgeschiedenis

Het perceel aan de Singel werd in 1881 gekocht door architect W.C. Metzelaar, die de kavel splitste en doorverkocht. Op de kavel naast de Rijkswwekschool ontwierp Metzelaar een villa voor zakenman J. Chernac Slichterlee (ca. 1822-1898). Chernac Slichterlee was een telg uit de familie die in de stad een leerlooierij en zeepziederij bezat. De opzet van de villa was eenvoudig maar bevatte wel alle kenmerken van een statige villa met tuin. Het pand had twee beuken, de brede beuk met een kamer-en-suite, de smalle beuk met de zijentree, een zijkamer en een keuken met een plaats. Door de brede

beuk iets langer te maken werd het pand geen plompe kubus, maar een rijzig en plastisch volume, met verticale lijnen en schaduwwerking. Het geheel was uitgevoerd in metselwerk met prominente kroon- en cordonlijsten, onder een samengesteld schilddak, met daarin eclectische bijna cirkelvormige dakkapellen, die ook in de belende villa's zijn te zien. De begane grond lag iets verhoogd, waardoor de kelder met een kelderraam en een koekoek van daglicht kon worden voorzien. Om het villa-volume compleet te maken voegde Metzelaar aan weerszijden een uitbouw toe: een flinke waranda aan de woonzijde en een entree, met stoep en een afdak bij de keuken in de smalle beuk. Zo ontstond een voornaam geheel, vol plastiek en met volop contact met de tuin. Extra aandacht ging uit naar het toegangshek, met een gemetselde basis en een rank ijzeren hekwerk.

Villa Schlichtenbree in groen, circa 1930 [DVSA].

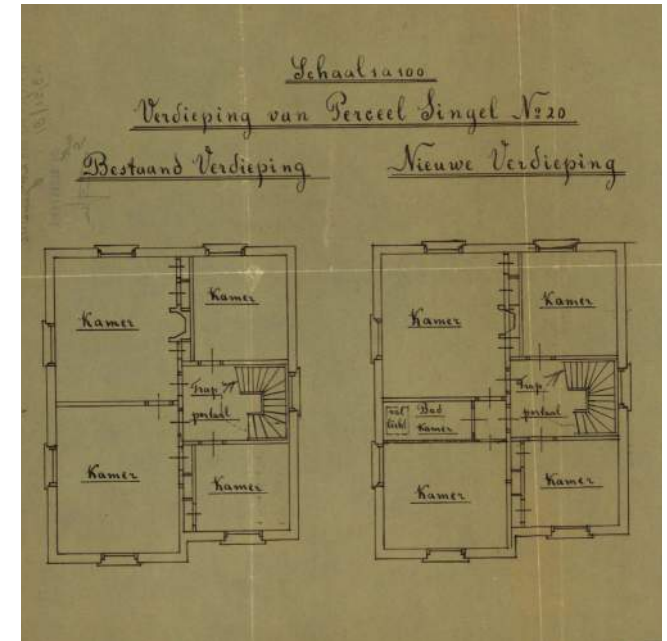
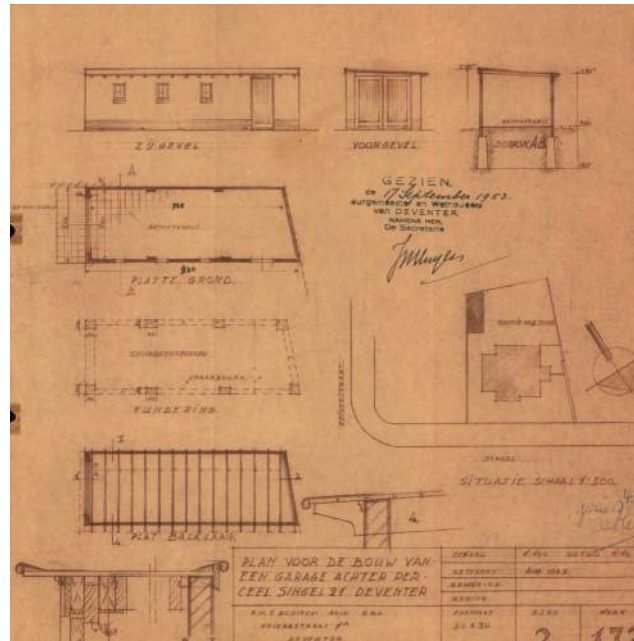

↓ Tekeningen voor de bouw van een garage achter Singel 26, 1953 [DVSA]

↓ Interne verbouwing van Singel 26 in 1912 [DVSA]

Verbouwingen

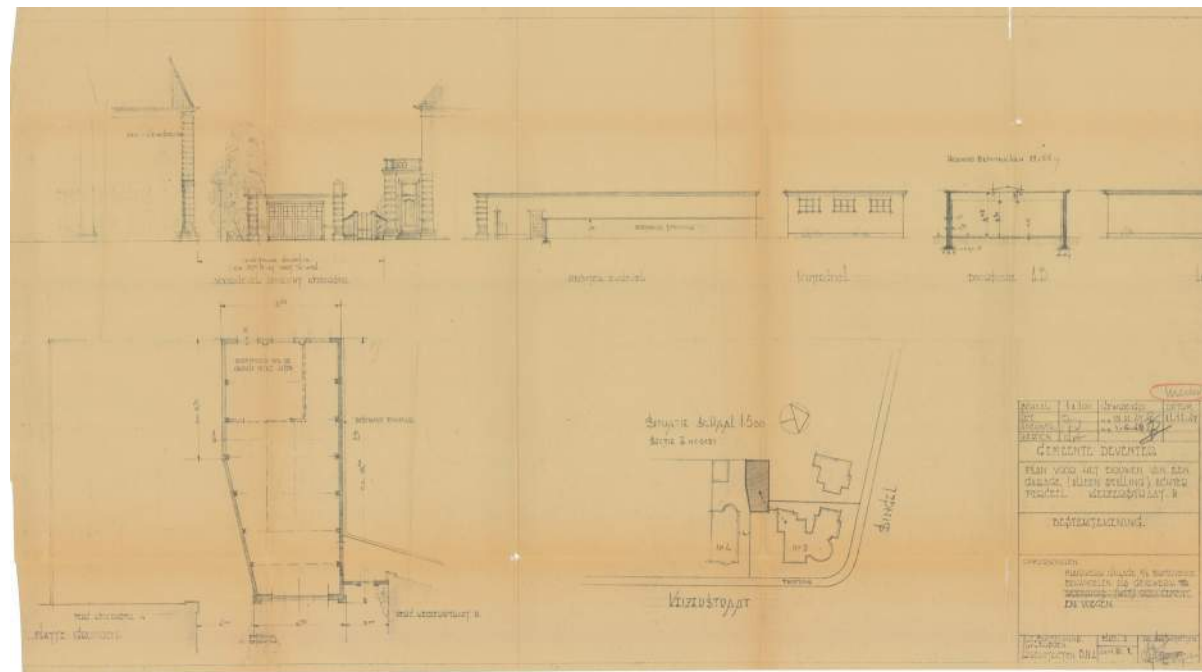
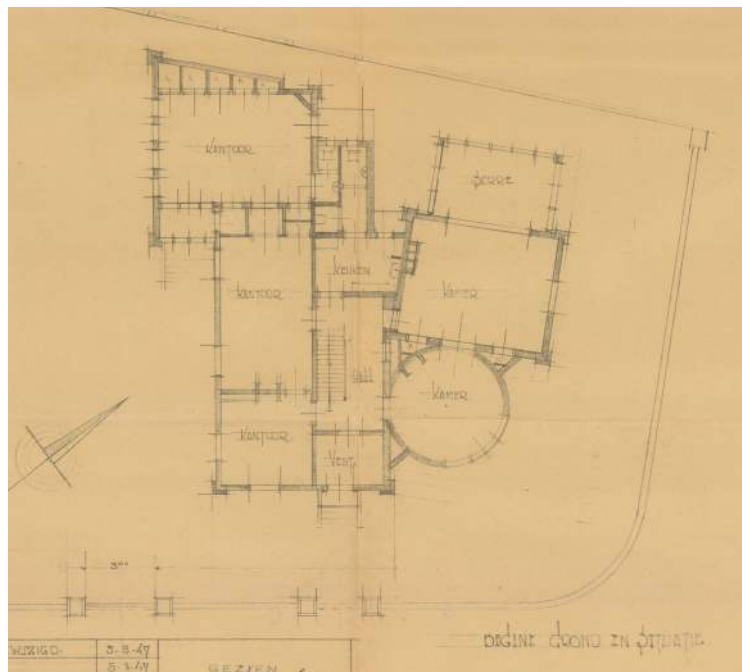
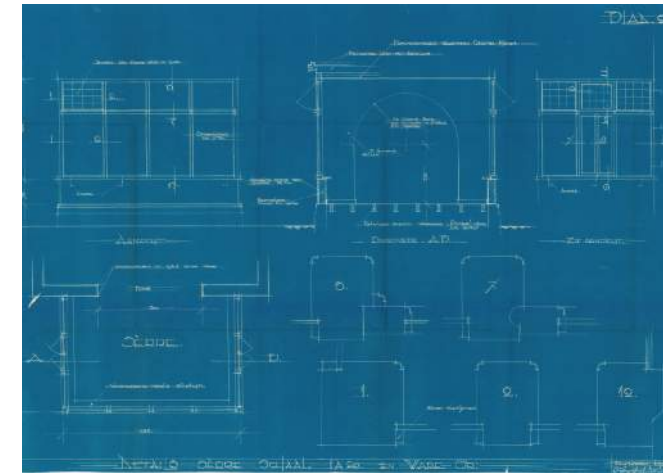
Villa Slichtenbree werd in 1912 uitgerust met een badkamer op de verdieping, gebouwd in opdracht van de toenmalige bewoner B. Sonnenberg. De badkamer was weinig meer dan smalle pijpenla, die van een slaapkamer werd afgescheiden en daglicht via een valraam van zolder moest krijgen. Verder zijn de typerende dakkapellen aan de voorzijde ergens voor 1930 vervangen door een hogere versie. Onder leiding van architect F.H.J. Bodifée werd in 1953 aan de zuidzijde van de kavel een (prefab) garage gebouwd. Villa Slichtenbree werd in 1977 samen met naastgelegen villa Singel 27/Keizerstraat 43 gesloopt om plaats te maken voor het bankgebouw van de Algemene Bank Nederland.

- ↓ Opengeslagen geveltekening voor oorlogsherstel in 1947, de verticale geleding van de gevel wordt door deze tekening extra benadrukt [DVSA]
- ↓↓ Plattegrond voor het oorlogsherstel in 1947, de bouwvolumes liggen naar achter op de kavel [DVSA]

- ↓ Uitbreiding met een serre, 1938 [DVSA]
- ↓↓ Bouw van de garage achteraan de kavel in 1948 [DVSA]

Keizerstraat 43

- ↓ De villa's van Blok IX in de Keizerstraat, z.j. [collectie SteenhuisMeurs, r.b. DVSA]
- ↙ Aankondiging van aanbesteding van een villa aan de Keizerstraat door W.C. Metzeler [De Maasbode, 6 september 1881]

Blok IX, perceel 1 (oorspronkelijk adres: Keizerstraat 2)
 Villa, 1881 (gesloopt 1977)
 Architect: W.C. Metzelaar

Ontstaansgeschiedenis

De villa op de hoek van de Singel en de Keizerstraat staat prominent op veel oude foto's en ansichtkaarten afgebeeld. Opvallend was de ronde tuinkamer op de hoek, als centraal element van een zeer ruim opgezette villa. In de monografie over J.F. en W.C. Metzelaar wordt het ontwerp toegeschreven aan W.C. Metzelaar, wat voor de hand ligt omdat hij de kavel kocht en ook het buurpand ontwierp – maar in dit onderzoek zijn geen directe bronnen gevonden die dat bevestigen.⁴⁶ Dezelfde monografie vermeldt ook dat Metzelaar de villa Keizerstraat 39 ontwierp, maar dat lijkt twijfelachtig. Bronnen uit 1882 laten zien dat hij dit perceel kocht, maar ook dat G. te Riele als architect in de aanbestedingsadvertentie wordt vermeld.⁴⁷ In ieder geval is duidelijk, dat notaris en raadslid S.J.O.P. Gualthérie

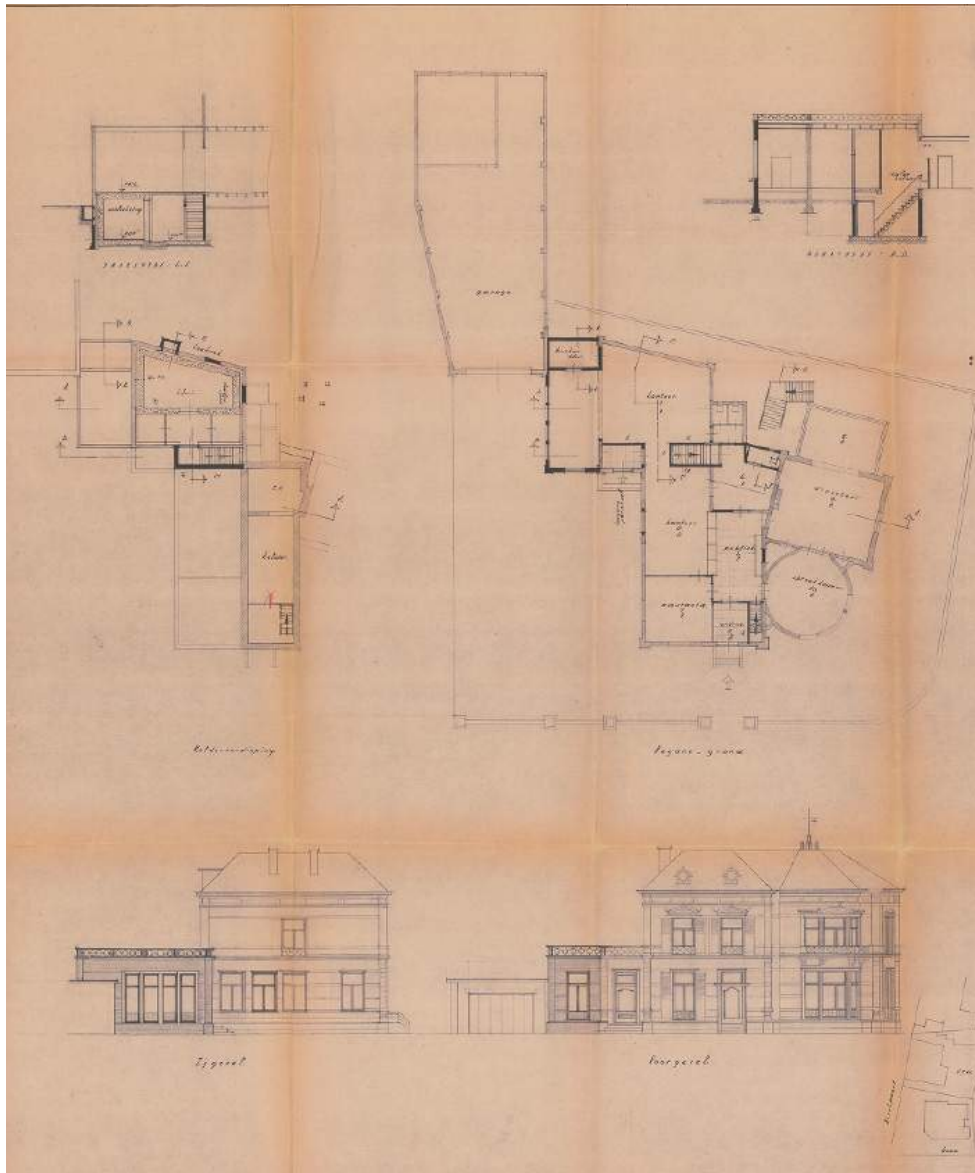
Zaterdag, 10 Sept.
 Deventer, te 10 uren, door burg. en weth. :
 de bouw van eene school voor 400 kinderen
 en 80 kweekelingen der normaalschool.
 Raming f 32,050.
 Deventer, te 1 uur, door den notaris Gualthérie van Weezel, in het Cafe-Central : het
 bouwen eener villa op blok IX der voormalige vestingwerken te Deventer. Inl. bij den
 ingenieur-architect W. C. Metzeler, aldaar.

van Weezel (ca. 1840-1900) het kavel al in 1881 bezat. Samen met buurman J. Chernac Slichtenbree verzocht hij de gemeenteraad om meer grond te mogen kopen, teneinde hun tuinen vier meter dieper te maken. Dit verzoek werd echter afgewezen.⁴⁸ Op 10 september 1881 vond de aanbesteding plaats voor de bouw van een door Metzelaar ontworpen villa in Blok IX, onder leiding van notaris Gualthérie van Weezel. Het is echter niet duidelijk of

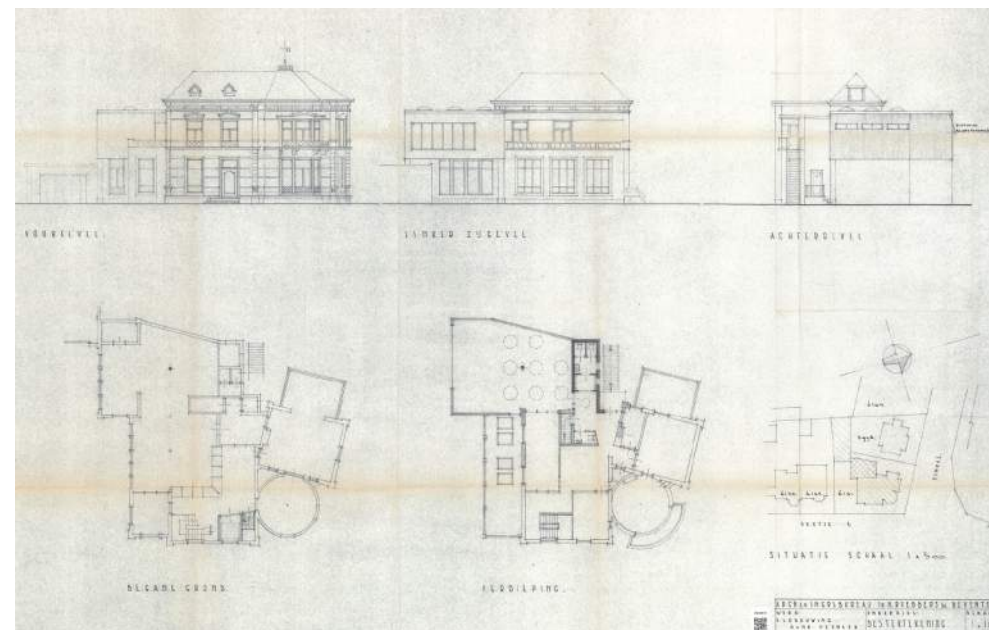
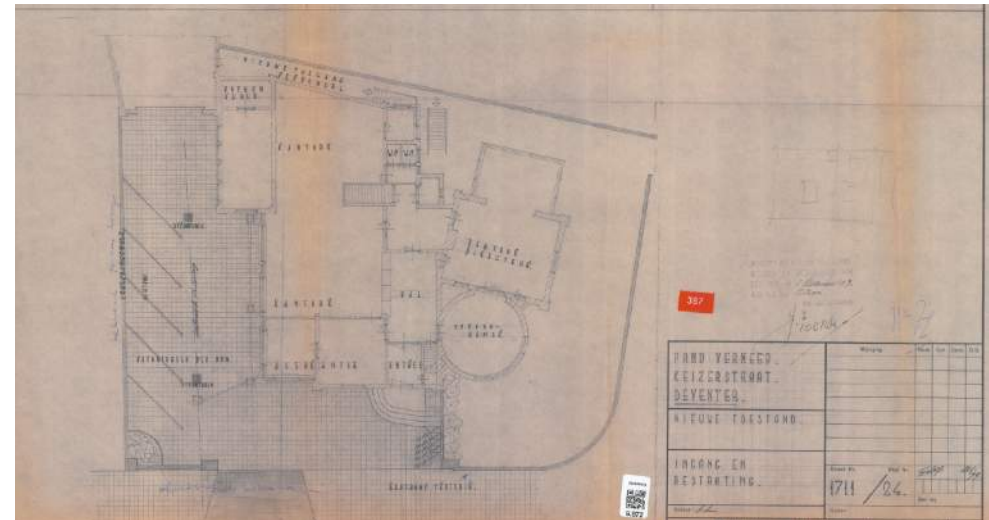

dit de notariswoning of de naastgelegen villa Slichtenbree betrof. Gualthérie van Weezel was vanuit zijn werk als notaris bij allerlei publieke veilingen en aanbestedingen betrokken. Ook was hij zeer actief als projectontwikkelaar in de voormalige vestingzone, onder meer van het buurtpand Keizerstraat 41. Hij ging echter zelf wonen in de statige villa op de hoek van de Keizerstraat en de Singel. Het hoofdvolume van de villa bestond uit een centraal

↓ Verbouwstekeningen voor een uitbreiding aan de achterzijde uit 1956 [DVSA]

↓ Verbouw en nieuwe bestrating in 1959 [DVSA]
 ↓↓ Aanbouw uit 1963 [DVSA]

rond deel op de hoek. Aan weerszijden lagen rechthoekig bouwdelen, die net als de Singel en de Keizerstraat enigszins ten opzichte van elkaar waren verdraaid. Het huis had een houten serre aan de zijkant. De gevels waren opgetrokken in baksteen met op de hoeken pilasters met blokbepleistering. Vergeleken met Villa Schichtenbree was de uitvoering rijker en met veel meer decoratie. Het pand had een samengesteld schilddak bekleed met leistenen, waarin dezelfde eclectische, bijna cirkelvormige dakkapellen als in de buurvilla terugkwamen.

Verbouwingen

Deze villa is veelvuldig gebouwd, te beginnen met een verbouwing door G. te Riele in 1898.⁴⁹ Al vrij vroeg, in 1938, veranderde het woonhuis in een kantoor. Architect C.G. Engelfriet uit Bilthoven verzorgde het ontwerp, in opdracht van de NV levensverzekering mij NILLMIJ van 1859. Bij de verbouwing werd een nieuwe entree gemaakt en het pand uitgebreid. Op de verdieping kwam een conciërgewoning. Dat de opzet van de negentiende-eeuwse villa nog niet was vergeten, blijkt uit het vervangen van de serre en de nieuwe tuinmuurtjes met hekwerk en verzorgde details. Na de

oorlog moest flinke oorlogsschade worden hersteld (1947). Architecten A.C. Buitenhuis en A. van Eysden, gevestigd in Deventer, ontwierpen ook een garagegebouw waarin luxe auto's en vier ziekenauto's een plek moesten vinden. Ondanks protest van de buurman, tandarts Rutgers, ging de gemeente met dit bouwplan akkoord, mits de garage laag bleef en in de toekomst niet voor autobussen gebruikt zou kunnen worden. Binnen enkele jaren was het pand opnieuw verkocht, ditmaal aan uitgeverij Æ.E. Kluwer. Deventer architecten Æ.G. en J.D. Postma maakten in 1956 een ontwerp voor een rigoureuze herinrichting, waarbij kantoorruimte en een kluis werden toegevoegd. In 1959 werd de terreininrichting veranderd en versteend, van een villa in het groen was allang geen sprake meer. Volgende verbouwingen vonden in 1960 en 1963 plaats, waarbij een moderne uitbreiding met lichtkoepels werd toegevoegd en de gevels werden gewit.

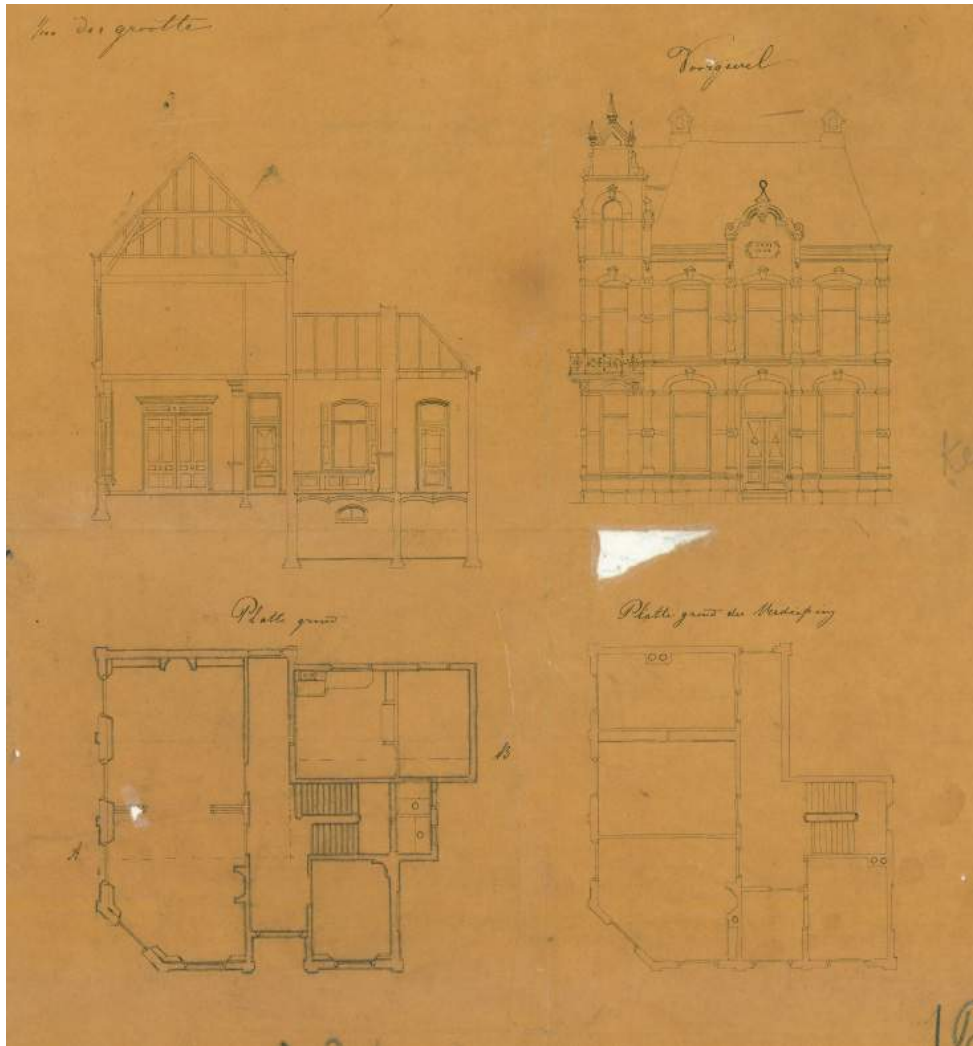
Huidige situatie

Het pand werd in 1977 samen met naastgelegen Villa Slichtenbree gesloopt om plaats te maken voor een bankgebouw.

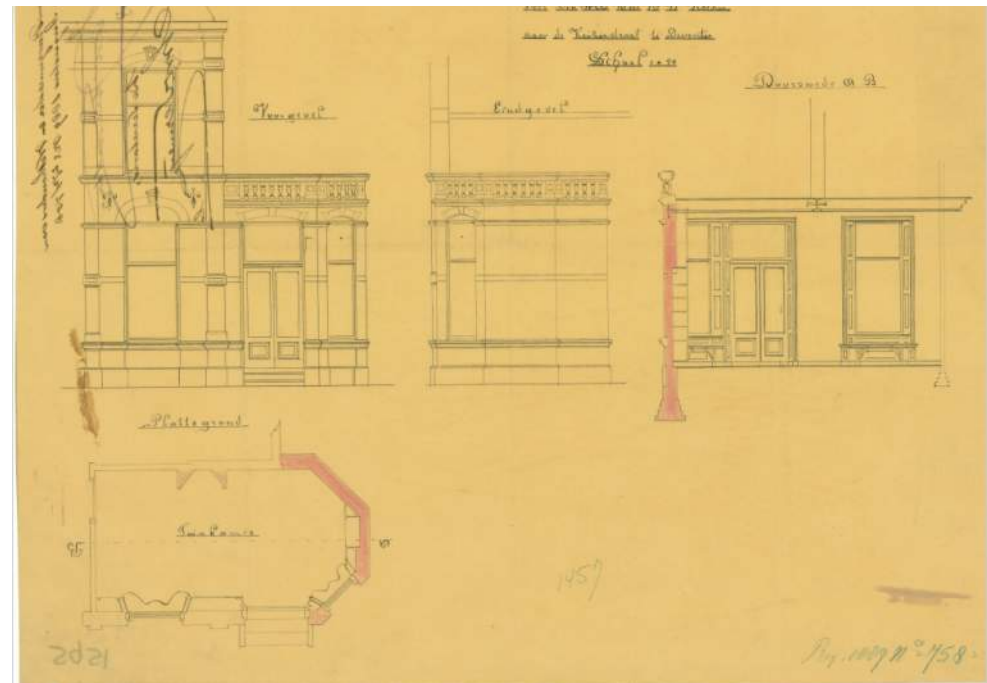
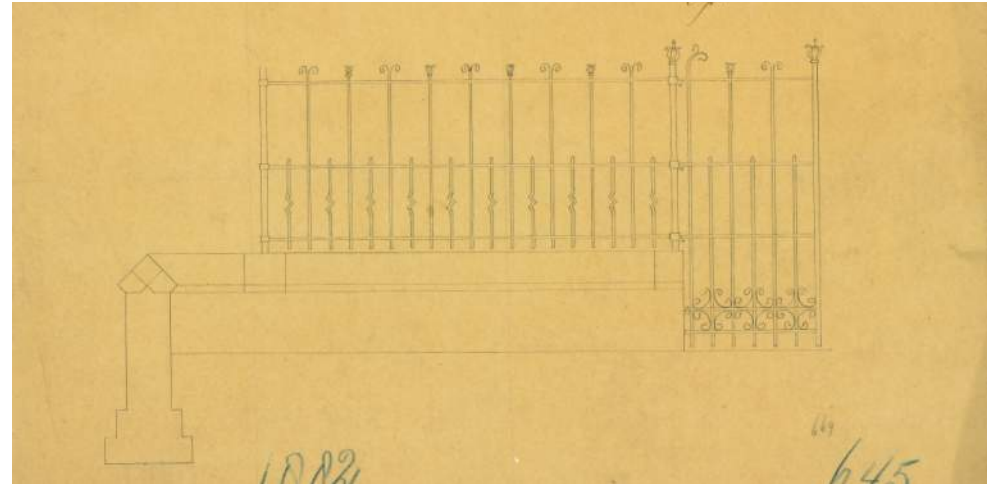
- ↓ Gevelbeeld Keizerstraat 43, begin 20^e eeuw [DVSA]
- ↓↓ De wand langs de Singel met Keizerstraat 43, Villa Schichtenbree en de Rijkskweekschool, circa 1930. [DVSA]
- ↓↓↓ Sloop van Keizerstraat 43 in 1977 [DVSA]

- ↓ Ontwerp voor het pand op de hoek Keizerstraat-Brinkpootstraat, G. te Riele, 1881 [DVSA]

- ↓ Er ging bij de bouw van de villa veel aandacht naar het ontwerp van het hekwerk, 1881 [DVSA]
- ↓↓ Ontwerp tuinkamer, 1881 [DVSA]

Keizerstraat 37

Blok IX, perceel 4 (oorspronkelijk adres: Keizerstraat 8)
Villa, 1881
Architect: G. te Riele

Ontstaansgeschiedenis

Het tweede perceel dat in 1881 door de gemeente werd verkocht lag op de hoek Keizerstraat-Brinkpoortstraat. De koper was A. Feeberwee. In de bouwplannen komen we zijn naam niet meer tegen; wel die van architect G. te Riele, die de beide villa's voor dit perceel in 1881 ontwierp. In de bouwaanvraag is te zien hoe de kavel werd opgedeeld en aan de noordzijde van een doorlopende tuinmuur werd voorzien. Door het hoekpand achterop de kavel te plaatsen en het buurpand aan de straat te situeren, profiteren beide woningen van een optimale lichttoetreding. In de afwerking en decoraties vertonen beide villa's overeenkomsten, maar met overhoekse oriëntatie kreeg het hoekpand toch een ander karakter. Zo ontstond een blikvanger in de

Keizerstraat, met een getrapte topgevel op de afgeschuinde hoek. De gevels in Keizerstraat en Brinkpoortstraat zijn gelijkwaardig opgezet met een middenrisaliet, met als verschil dat de voordeur centraal in de gevel aan de Keizerstraat is uitgespaard. Door de situering achterop de kavel werd de tuin prominent kijkgroen voor de binnenstad. Langs de beide straten stond een smeedijzeren hekwerk op een gemetselde voet, met daarachter bloemen- en plantenborders.

Verbouwingen

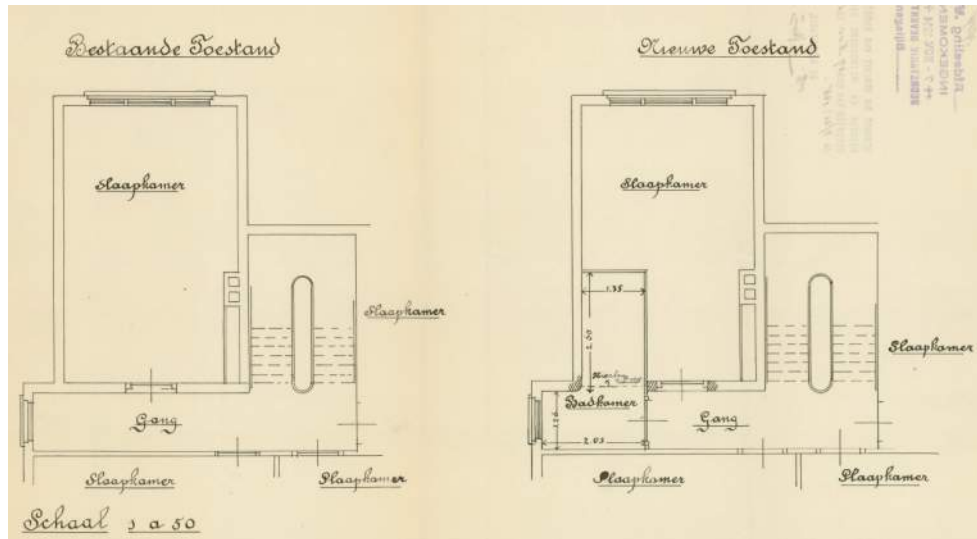
De villa heeft vele eigenaars gehad en is vaak verbouwd. Het begon al in het bouwjaar, 1881, toen de villa werd uitgebreid met een tuinkamer. Deze serre-achtige ruimte aan de Keizerstraat is in eenzelfde lijn ontworpen met het bestaande gebouw, met als uitzondering de strekse bogen boven de vensters. De bewoner was toen H.B. Fischer, 'grossier in koloniale waren alhier', het ontwerp was van G. te Riele. Dezelfde architect, inmiddels geassocieerd met zijn zoon Wolter, ontwierp in 1905 voor Fischer een uitbouw op de keuken, herkenbaar aan de het grote raamvlak op de verdieping. Andere verbouwingen behelsden het toevoegen van een badkamer voor J.B. ten Hove (1914) en een reeks kleinere verbouwingen voor D.L. Zendijk in de naoorlogse jaren. In 1948 kwam er een deur naar het balkon, twee jaar later verbouwden W.P.C. en D.E.C. Knuttel de tuinkamer tot een volwaardige extra slaapkamer, waarbij het balkon van een gemetselde balustrade werd voorzien en in een hoekje een ruimte voor een CV-ketel en kolenopslag werd gebouwd. Dat was nodig omdat het pand op dat moment in een beneden- en bovenwoning was gesplitst en de installaties gescheiden werden.

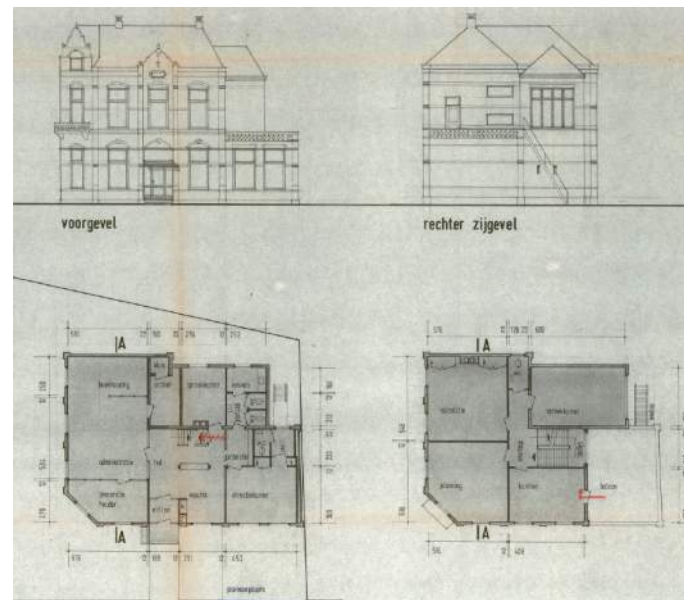
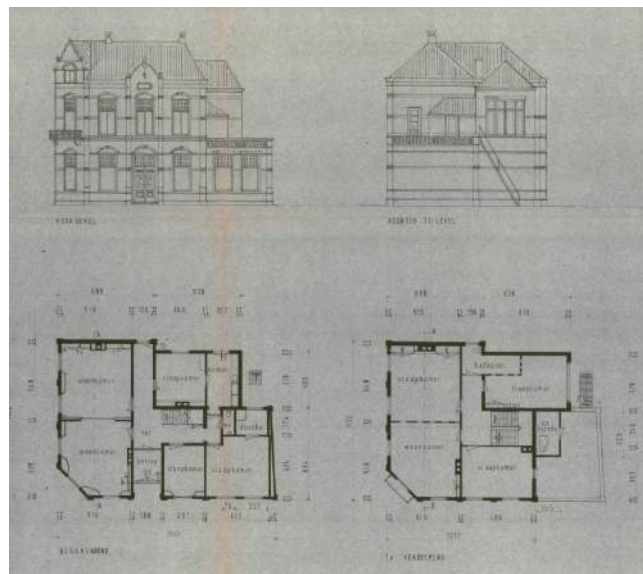
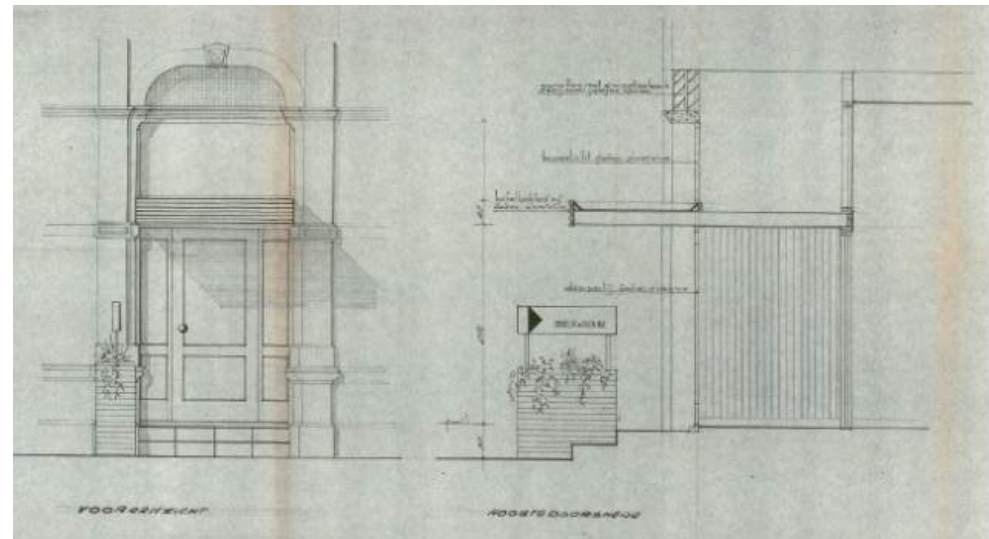
Keizerstraat 37 in het begin van de 20^e eeuw [DVSA]
Keizerstraat 37 in 1979, de gevel van het pand was toen wit geverfd [RCE]

- ↓ De komst van stromend water leidde tot de aanleg van een badkamer op de verdieping, 1914. [DVSA]
- ↓↓ Bestaande situatie in 1966 [DVSA]

- ↓ Ontwerp voor de kantoortree in 1966 [DVSA]
- ↓↓ Kantoorindeling, 1966 [DVSA]

- Keizerstraat 37, aanvankelijk was de gevel niet geverfd en leek hij in kleur en materiaal op het buurpand (linksboven).

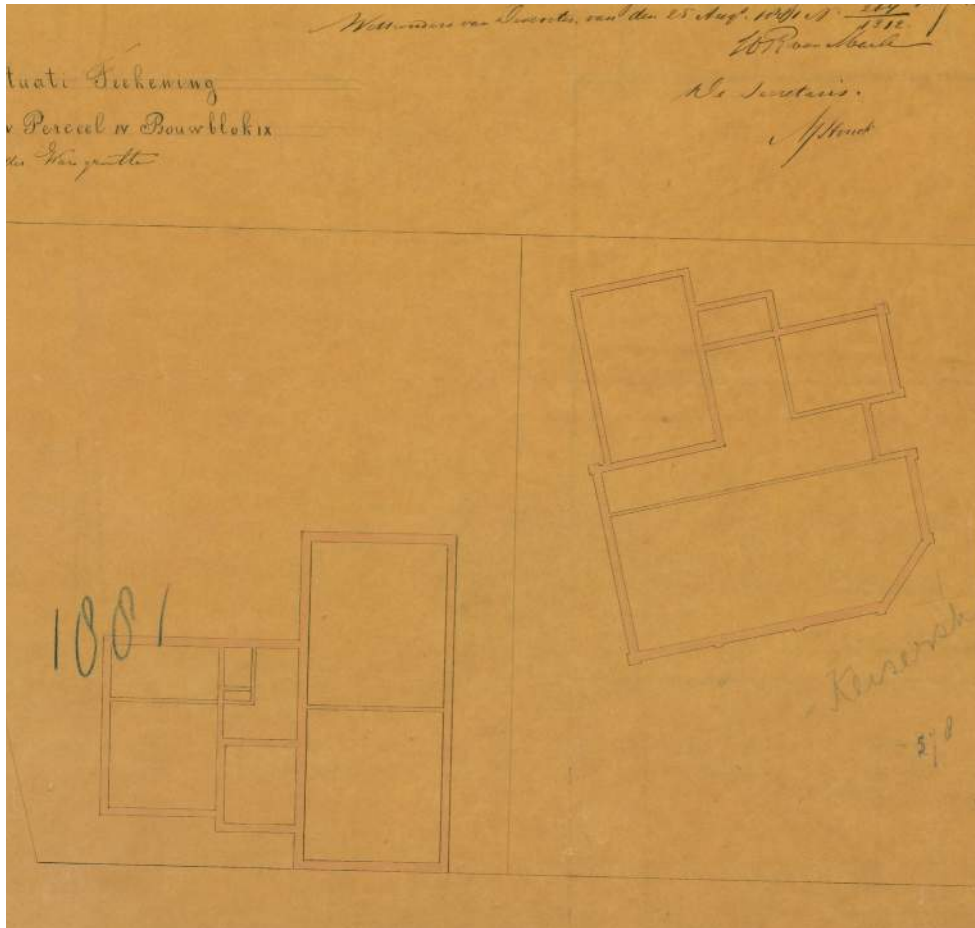
Zoals met meer oude villa's gebeurde, verloor ook het hoekpand op de Keizerstraat zijn woonfunctie (in 1966). Deze herbestemming ging met een ingrijpende verbouwing te paard, waarbij het oude interieur verdween en een nieuwe indeling van het pand ontstond. De architect was Ritse R. Reitsma uit Twello, die werkte in opdracht van de firma Th. Obdeyn & Zn NV te Heeten. De welstandscommissie ging met het plan akkoord maar had wel moeite met het voornemen om de gevels wit te schilderen: 'De commissie acht dit uit oogpunt van welstand onjuist. De vormgeving van dit pand is namelijk geheel afgestemd op baksteengevels met geschilderde horizontale banden die de sterk verticale gevelgeleding en raamvormen compenseren. Wanneer bij de principaal de wens bestaat om het uiterlijk van het pand wat op te frissen dan adviseert de commissie het metselwerk schoon te maken en de banden opnieuw te schilderen.'⁵⁰ Na een lange brief met uitleg van de architect, die betoogde dat het metselwerk in hopeloos slechte conditie was en het kleurenplan veel nuances kende ('roomwit, naar beige neigend grijs, een uit het beige-grijs komende lichtere tint en donkergroene of zwartbruine kozijnen en ramen') ging de commissie akkoord.⁵¹

Huidige situatie

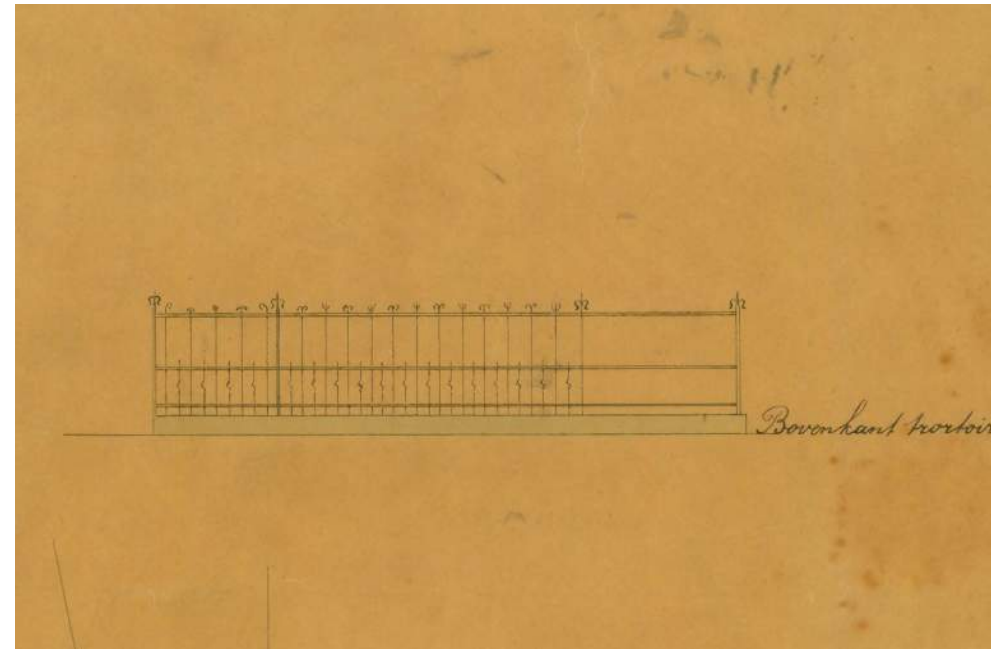
Het pand is vaak gewijzigd en uitgebreid, maar het oorspronkelijke ontwerp bleef van buiten wel herkenbaar. Een groot verschil is dat de bakstenen gevels zijn geschilderd, in 1966 roomwit, tegenwoordig rood, waardoor het verzorgde gevelbeeld is verschaald. Ook de tuinaanleg veranderde, door de onvermijdelijke noodzaak om klanten voor de deur te laten parkeren. Wel bleef een gemetselde erfafscheiding bestaan en is op de hoek en langs de Keizerstraat een (onderhoudsarme) tuin behouden.

↓ Situatiekening uit 1881, het perceel werd gesplitst, de twee villa's werden in samenhang ontworpen door G. te Riele. [DVSA]

↓ Erfgrens en entreestoeep, 1881. Verdwenen bij de uitbreiding in 1901. [DVSA]

Brinkpoortstraat 11

Brinkpoortstraat 11 en Keizerstraat 37 de terugliggende positie van het laatste pand is hier goed te zien

Blok IX, perceel 4
Villa, 1881
Architect: G. te Riele

Ontstaansgeschiedenis

De tweede villa op het perceel van A. Feberwee werd in de rooilijn van de Brinkpoortstraat gesitueerd. Dankzij de terug liggende positie van het hoekpand kon de villa op het oosten (richting Keizerstraat) worden georiënteerd, weg van de drukte op het schoolplein van de Rijksleerschool. De villa was in eerste instantie bescheiden van opzet: rechts een kamer-en-suite, gericht op de zijtuin en daarboven slaapkamers, en links een teruggelegde keuken met een schilddak, daartussen en traptorentje met de voordeur met overdekt bordes. Het geheel was uitbundig gedecoreerd en afgewerkt met penanten, pinakels, een klokgevelachtige topgevel met gepleisterd timpaan, een omlijste entreepartij onder een balkon en een smeedijzeren hek op een gemetselde rand.

Verbouwingen

Binnen twintig jaar werd het pand in opdracht van de I.B.A. Wamelink vergroot tot een volwaardig villa, waarbij het linkerdeel tot de straat werd uitgebouwd en van een verdieping voorzien. Hiermee ontstond ruimte voor een bespreekkamer, een logeerkamer en bergruimte. Het traptorentje verdween en werd in de vernieuwde voorgevel opgenomen, die was geïnspireerd op de oorspronkelijke zijgevel met woonvertrekken. De bouwtekening (1901) is niet gesigeneerd, maar gezien de gelijkenis met de eerste bouwphase lijkt het aannemelijk dat Te Riele deze uitbreiding heeft ontworpen.

Voor een volgende eigenaar, de arts Dr. Lucas Leignes Bakhoven, zou architect M. te Harte (1868-1954) verschillende verbouwingen uitvoeren. In 1913 ontwierp hij een vrijstaand gebouwtje in de tuin, tegen het schoolplein van de Rijksleerschool, met een spreekkamer, wachtkamer, bergplaats en kolenhok. De praktijk was bereikbaar via een (nog aanwezig) smal tuindeurtje, links van de villa, grenzend aan de poort van de Rijksleerschool. Ook de villa werd aangepakt, waarbij twee zolderkamers werden toegevoegd. Een maand nadat de bouwvergunning was verleend, volgde een gewijzigde bouwaanvraag, waarin ook een badkamer boven de bijkeuken was opgenomen. De Deventer watertoren was al in 1893 operationeel, maar het duurde nog jaren voordat de waterleiding de statige villabuurt had bereikt. Vanaf 1910 lieten de bewoners van de villa's aan de Keizerstraat badkamers aanleggen. Een volgende toevoeging aan de doktersvilla was de bouw van een garage van gegalvaniseerde ijzeren platen in 1930. Het gevolg was wel dat de woonvertrekken voortaan op de inrit uitkeken. De laatste klus van M. te Harte was het versterken van de fundering van de voorgevel en de oorspronkelijke

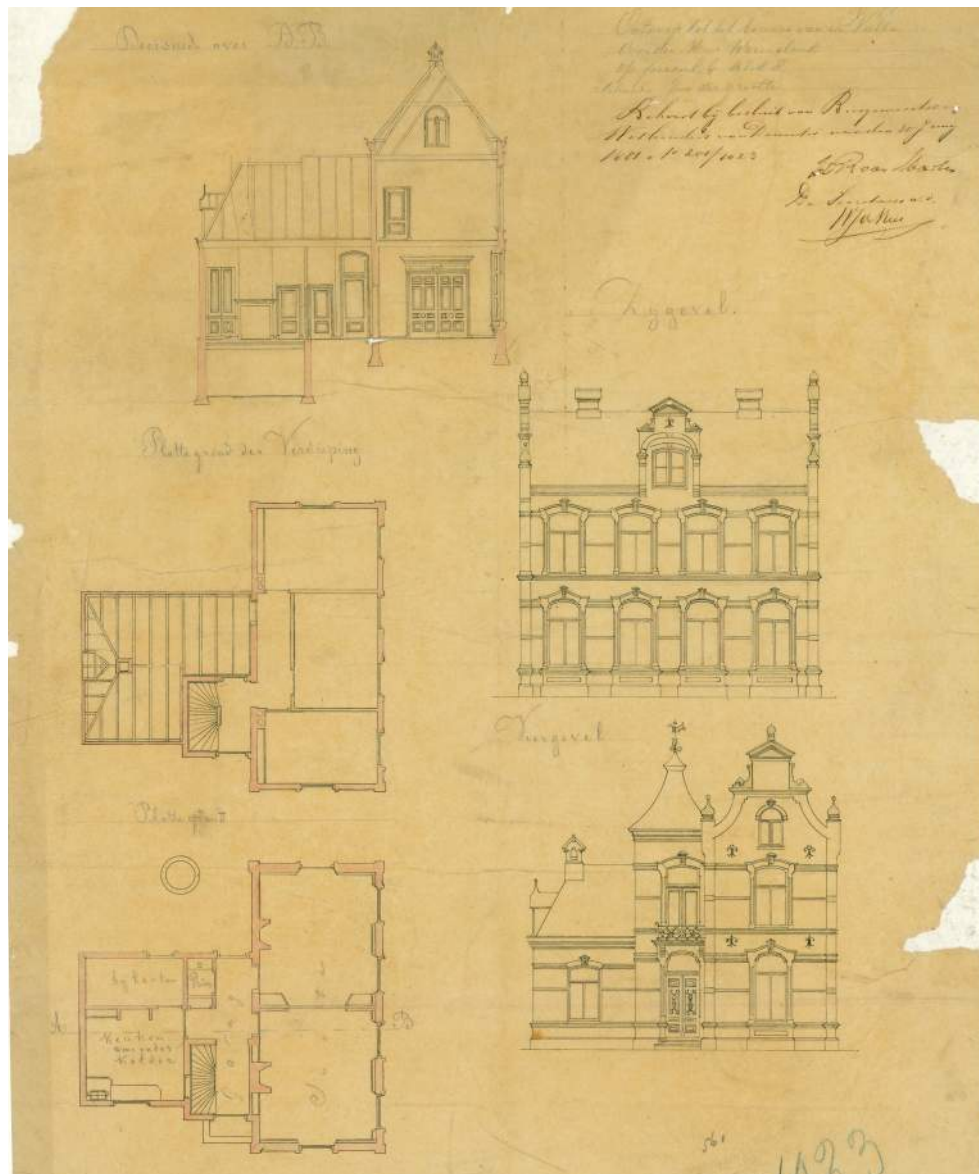
zijgevel, in 1935.

De volgende eigenaar van de villa was Dr. B. van der Eijken, die zich in 1937 had gevestigd als dermatoloog in het Sint Geertruidengasthuis in Deventer. Klaarblijkelijk had hij ook een praktijk aan huis, met links van de voordeur een wachtkamer en rechts van de voordeur de praktijkruimte, die een deel van de woonruimte innam. Hij gaf W.P.C. & D.E.C. Knuttel in 1955 opdracht voor een bescheiden uitbouw aan de keuken en sloop van de praktijkruimte in de tuin. Hiermee werd een logischer indeling van de villa mogelijk, waarbij in de linker beuk (het bouwdeel uit 1901) achter elkaar een wachtkamer, een spreekkamer en een bescheiden laboratorium werden gesitueerd met daarachter, in de nieuwe uitbouw, de keuken en bijkeuken. De rechter beuk kwam weer in zijn geheel als woonruimte in gebruik; de bouwtekening suggereert dat de schuifdeuren en inbouwkasten werden verwijderd.

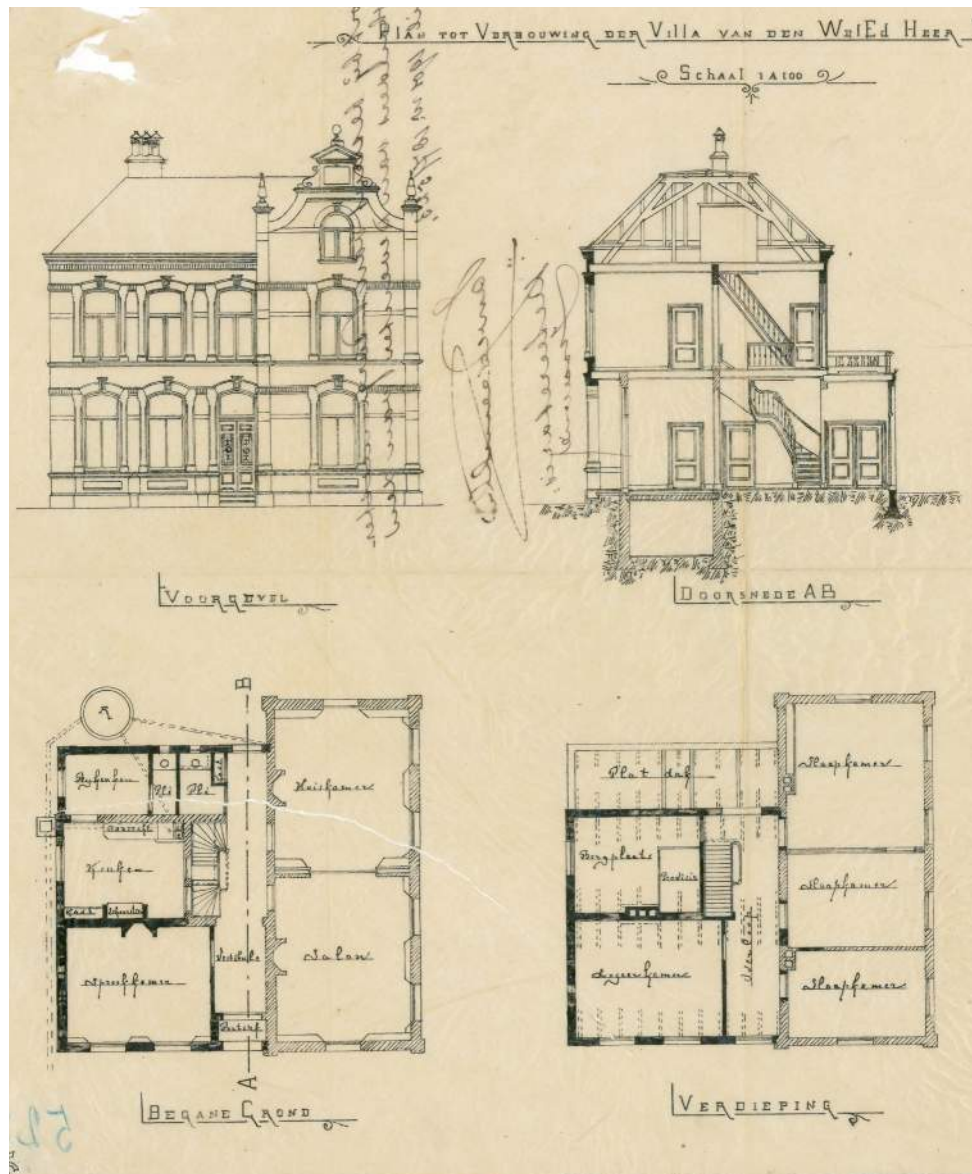

Oorspronkelijk ontwerp voor de villa voor mr. Warmelink aan de Brinkpoorstraat 11, 1881 [DVSA]

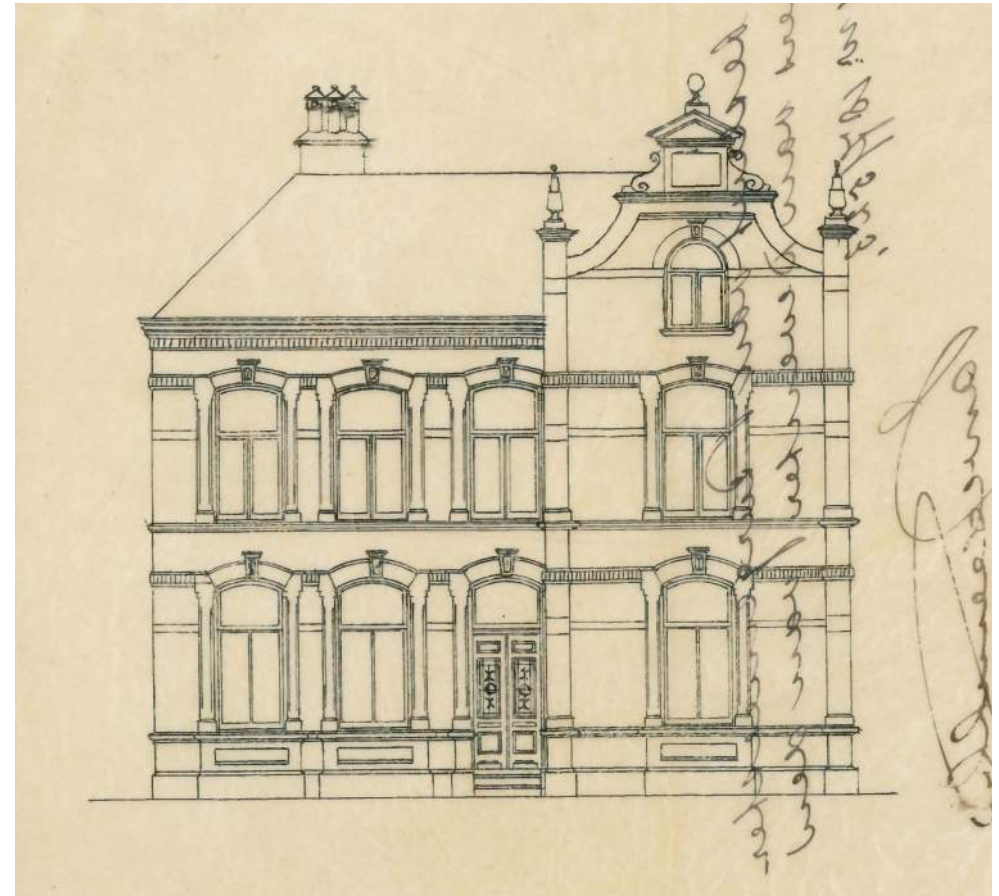
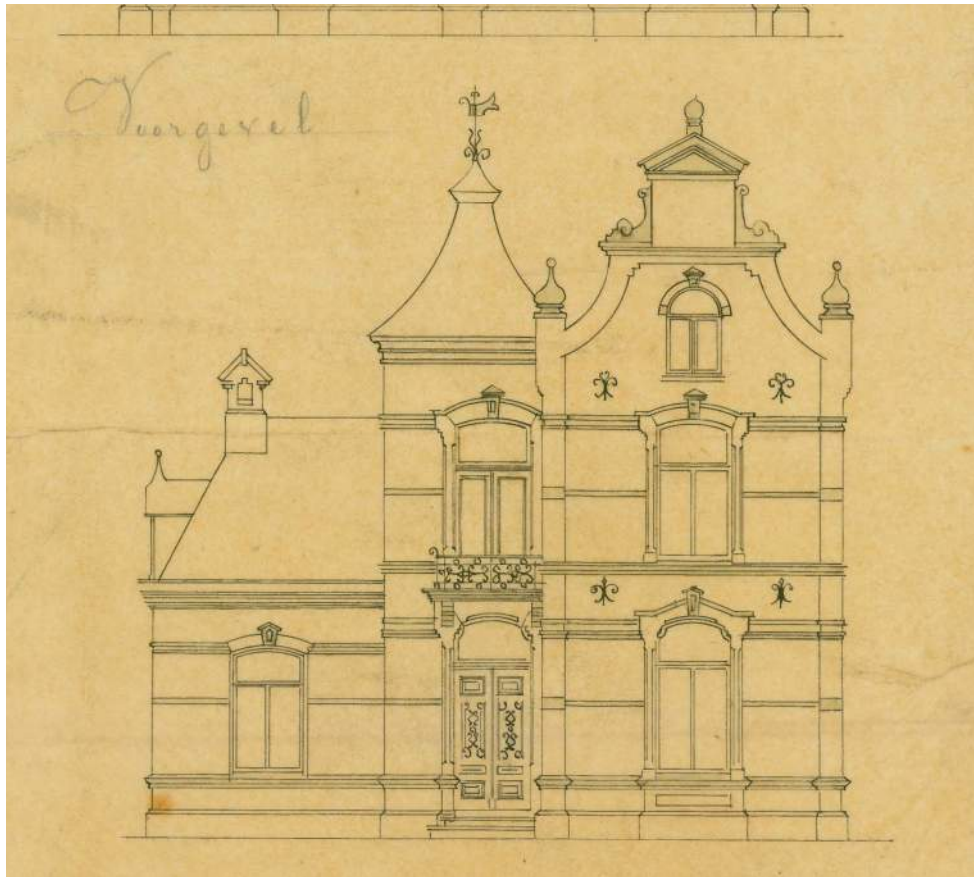

Ontwerptekeningen voor de uitbreiding van Brinkpoorstraat 11 uit 1901 [DVSA]

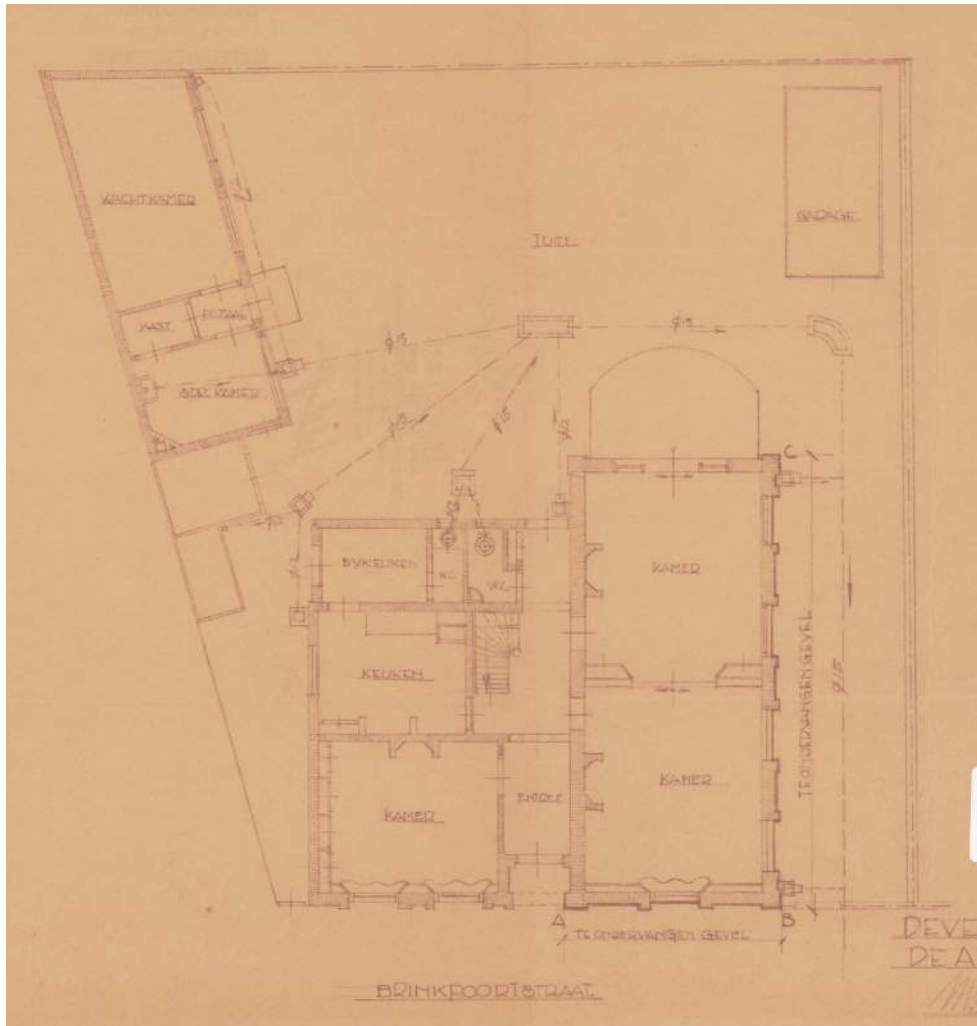

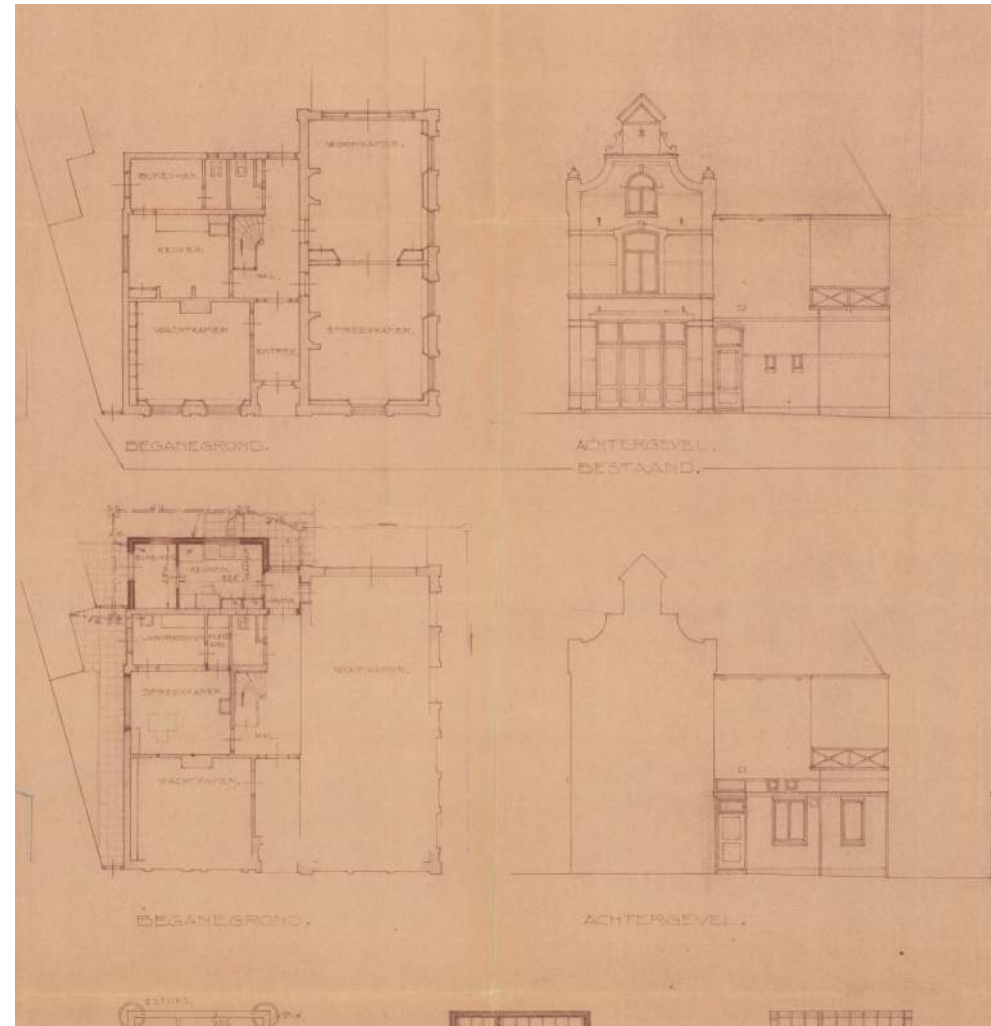
↓ Vergelijking van de voorgevel van Brinkpoortstraat 11 in 1881 en 1901 [DVSA]

↓ Verbouwingsplannen uit 1935 met een losstaande dokterspraktijk achter het hoofdgebouw [DVSA]

↓ Verbouwingsplannen met uitbreiding aan de achterzijde, 1955 [DVSA]

↓ De kavels zijn versteend en het hekwerk is gemoderniseerd

Huidige situatie

De villa aan Brinkpootstraat 11 kwam in twee bouwfases tot stand in 1881 en 1901. Sindsdien is het gevelbeeld grotendeels bewaard gebleven, hoewel er binnen allerlei verbouwingen plaatsvonden. Het erf is sterk versteend en versoberd met modern hekwerk.

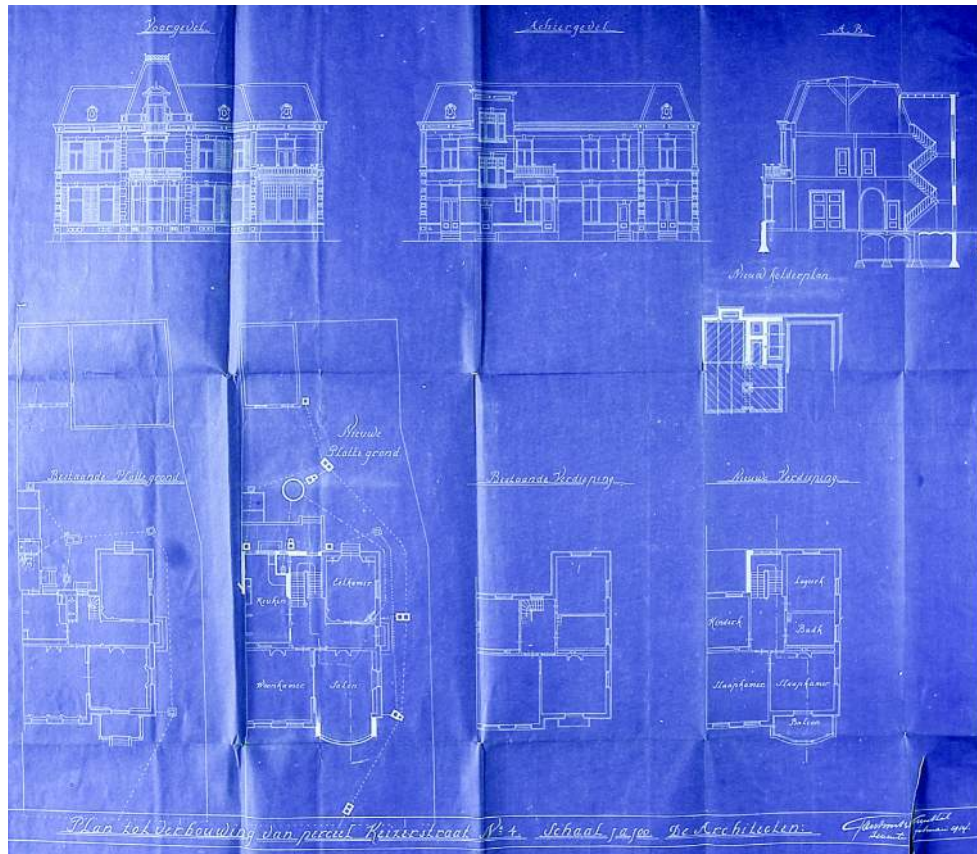

↓ Gevelbeeld van de Brinkpootstraat
↓↓ Brinkpootstraat 11 gezien vanuit de voormalige kweekschool

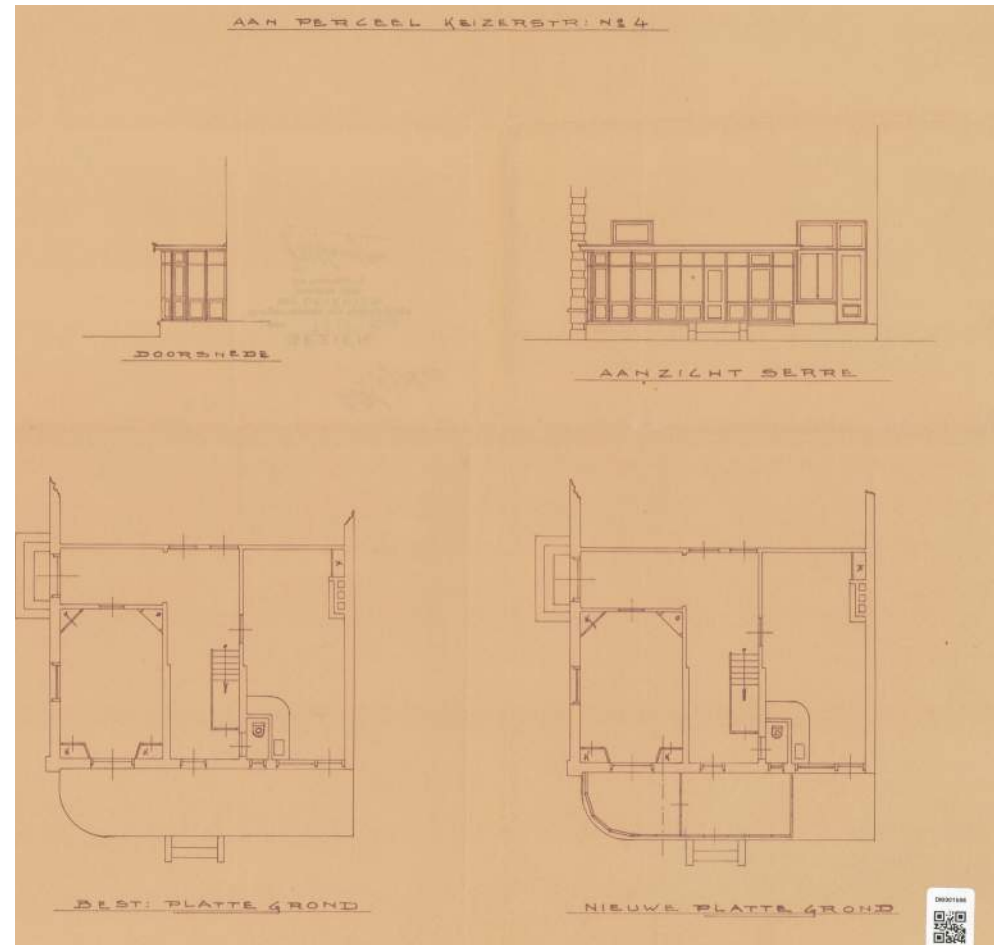

Verbouwstekening door architect Knuttel uit 1914 [DVSA]

Uitbreiding met een serre, 1938 [DVSA]

Keizerstraat 41

Blok IX, perceel 2 (oorspronkelijk adres: Keizerstraat 4)
Geschakelde villa, 1882
Architect: G. te Riele

Ontstaansgeschiedenis

Bij de verkoop van percelen 2 en 3 liepen de kopers 'op stal', zoals dat destijds in dit deel van het land werd genoemd.⁵² Er werd niet boven de inzet geboden, waardoor de 'inzetters' de percelen kregen toegewezen. Zo verwierf S. van Leusen het perceel dat grensde aan het perceel van notaris S.J.O.P. Gualthérie van Weezel op de hoek Singel-Keizerstraat. Binnen de kortste keren was echter de notaris eigenaar van het kavel. Drie weken na de publieke verkoop verzocht hij de gemeenteraad, waar hij zelf lid van was, om toestemming om dit perceel tijdelijk als tuin te gebruiken en er een kippenhok met privaat en een bergplaats voor tuingereedschap te bouwen. De raad stond dit toe.⁵³ Of de notaris serieus van plan was om het perceel als tuin aan zijn eigen woonhuis toe te voegen, is de vraag. Een

half jaar later lag er namelijk al een bouwplan voor twee geschakelde villa's gereed, voor de percelen 2 en 3 van dit blok. De aanbesteding vond op 21 oktober 1882 plaats, begeleid door de architect G. te Riele.

Het deel van Keizerstraat 41 beslaat de rechtervleugel en de verlenging van het hoofdvolume aan die zijde. Het is

- ↙ Aanbesteding van twee villa's ontworpen door architect Te Riele [Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 21 oktober 1882]
- ↙↙ Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 10 mei 1882
- ↓ Ansichtkaart van de Keizerstraat, z.j. [Collectie SteenhuisMeurs]
- ↓↓ Veiling van Blok IX op de voormalige vesting [Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 19 april 1882]

ontworpen in dezelfde eclectische stijl als het buurpand (Keizerstraat 39). De gevels zijn opgemetseld uit een bruine baksteen met gepleisterde banden. Het hele gebouw heeft een afgeknot samengesteld schilddak bedekt met leisteen en kleine dakkapellen, vergelijkbaar met de (gesloopte) villa's aan de Singel en aan de zijgevel een andere (grotere) dakkapel.

Aanbesteding.

Op Donderdag 2 November a.s., des voormiddags te 11 ure, zal in het koffiehuis van den Heer G. J. SLETERING aan de Stroommarkt te Deventer worden aanbesteed:

Het bouwen van twee aan elkander verbonden

VILLA'S

op den voormaligen vestinggrond, voor de Heeren GUALTHÉRIE VAN WEEZEL en E. J. VAN VILSTEREN aldaar.

Bestek en teekeningen liggen van Woensdag 25 dezer af in genoemd koffiehuis en gedrukte bestekken bij J. B. POPPE te Zwolle en J. H. KUTSCHRÜTTER te Almelo ter visie.

Aanwijzing in loco een uur vóór de besteding.

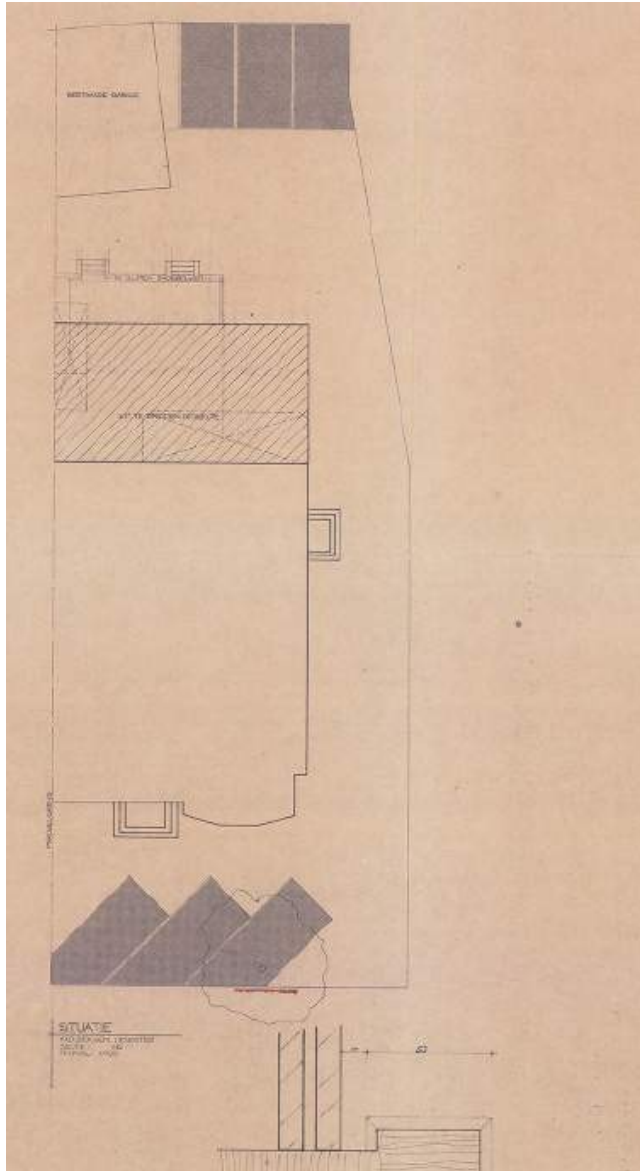
Gedrukte bestekken à 50 cent en informatie zijn op franco aanvraag te bekomen bij den architect G. TE RIELE Wz. te Deventer.

b. een verzoek van den heer S. J. O. P. Gualtherie van Weesel, om achter op perceel 2, blok IX, der gesloopte vestingwerken een houten kippenhok met bergplaats enz. te mogen bouwen. — In handen eener commissie van

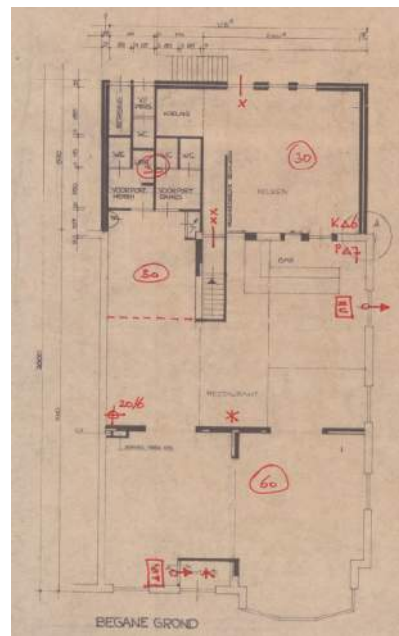
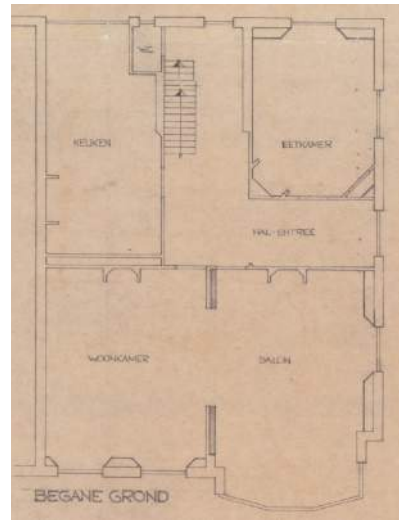

* DEVENTER, 15 April. Heden werden in het openbaar voor bouwterrein geveild de perceelen 2 en 3 van blok IX der gesloopte vestingwerken en liggende in de verlenging der Keizerstraat. Voor deze perceelen deden zich heden geen koopers op, noch voor elk afzonderlijk, noch voor de massa, zoodat zij dan ook „op stal liepen”, zooals men dit hier noemt, wanneer zij aan de inzetters of hoogers werden toegewezen. Behoudens nadere goedkeuring van den gemeenteraad, is perceel 2, groot 8 ares 32 centiares, voorloopig toegewezen aan den heer S. van Leusen voor f 6000, en perceel 3, groot 7 ares 92 centiares, aan den heer W. C. Metzelaar voor f 5000.

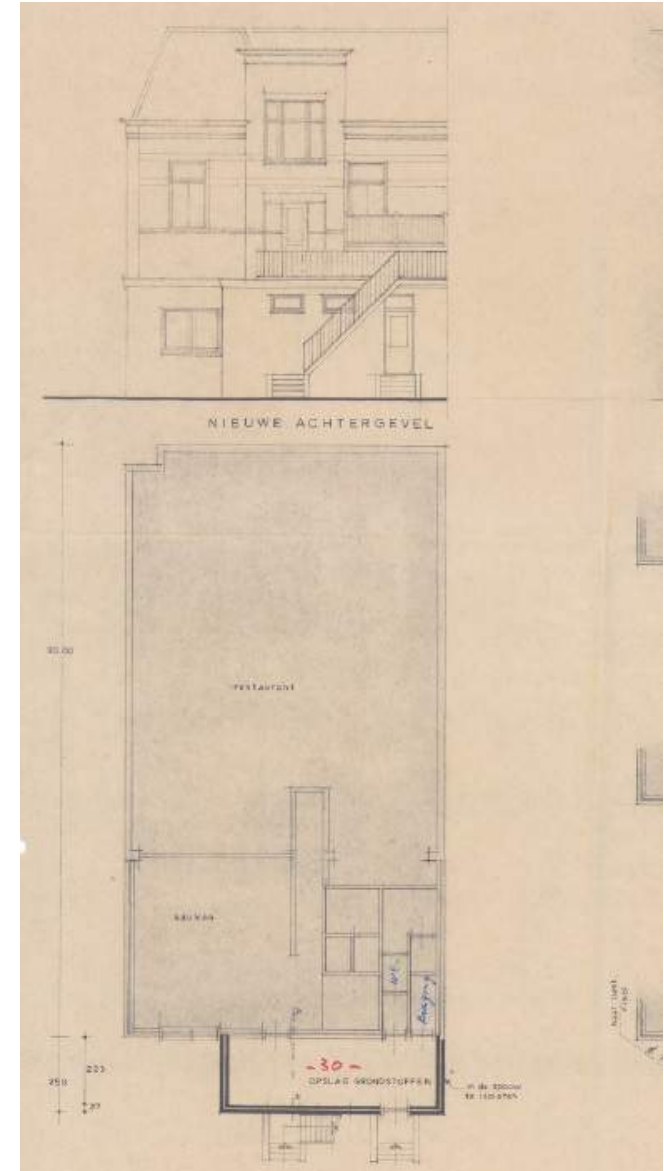
↓ Erfinrichting van Keizerstraat 41 bij de verbouwing tot Chinees restaurant, 1981 [DVSA]

↓ Bestaande en nieuwe situatie bij de verbouwing van Keizerstraat 41 tot Chinees restaurant, 1981 [DVSA]

↓ Uitbreiding van het restaurant met een opslag in 1985 [DVSA]

Gevelbeeld van Keizerstraat 41
Doorkijk langs de gevel van Keizerstraat 41

Verbouwingen

De eerste verbouwplannen voor dit pand dateren uit 1914 en werden door architecten J.D. Gantvoort en W.P.C. Knuttel ingediend. Door de zijingang op te waarden tot hoofdentree, kon de oude entree met hal aan de voorzijde worden getransformeerd in een ruimte salon met erker. Bij deze indeling hoorde ook het naar achteren plaatsen van de trap en een uitbouw van de keuken, die bovendien van een bordes werd voorzien. Een bouwaanvraag van de burens uit 1925, vermeldt dat dr. Makkink toen het pand bewoonde. De volgende eigenaar was W. Rutgers, een tandarts uit Nijmegen. Hij liet in 1938 door aannemer Fa. H.A. Oostendorp en J. Oltheten een serre achter te woning toevoegen en protesteerde in 1947 fel (maar tevergeefs) tegen het plan om een grote garage achter de villa op de hoek van de Singel te bouwen. Begin jaren tachtig vestigde zich restaurant De Lange Muur in het pand. Tijdens verbouwingen in 1981 en 1985 werd de begane sterk naar achter toe uitgebreid van binnen kaalgeslagen en ingedeeld in een ruim restaurant, een flinke keuken en bergruimte. Langs de zijgevel werd een tochtportaal gemaakt voor de entree voor afhalen. Op het erf kwamen, zowel voor als achter de villa, parkeerplaatsen.

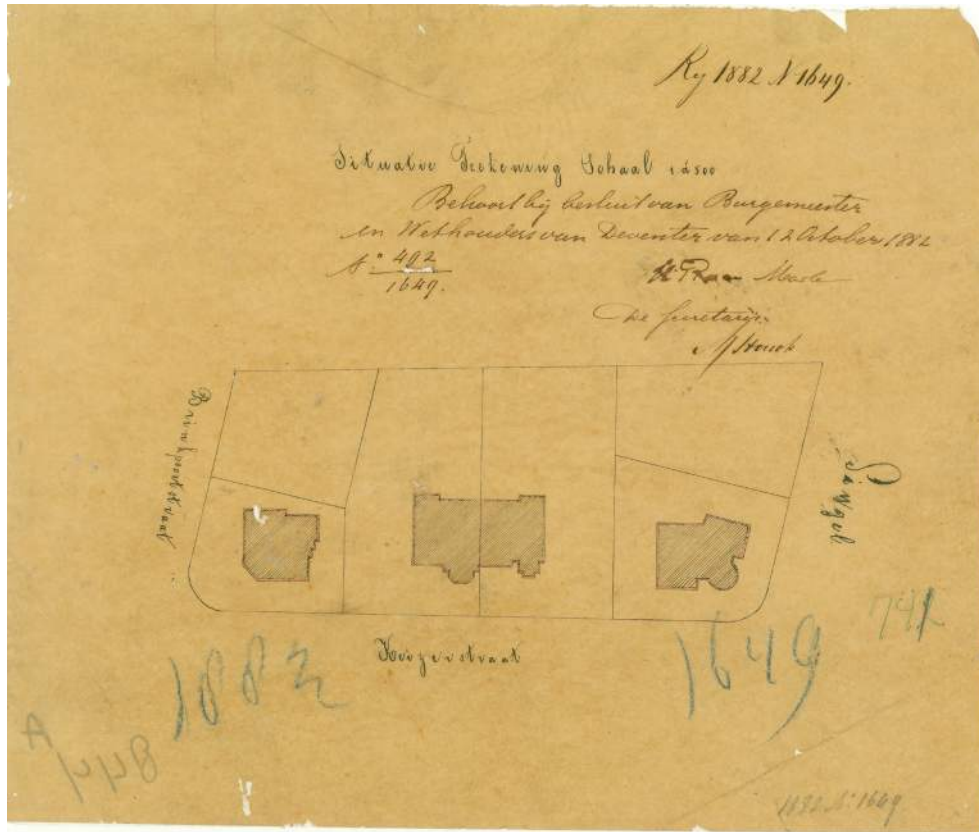
Huidige situatie

De straatzijde van het pand is, op de nieuwe entrees na, nog grotendeels oorspronkelijk. Aan de achterzijde zijn veel uitbouwen gedaan en het interieur is sterk gewijzigd. De tuin is volledig bestraat en in gebruik als parkeerruimte.

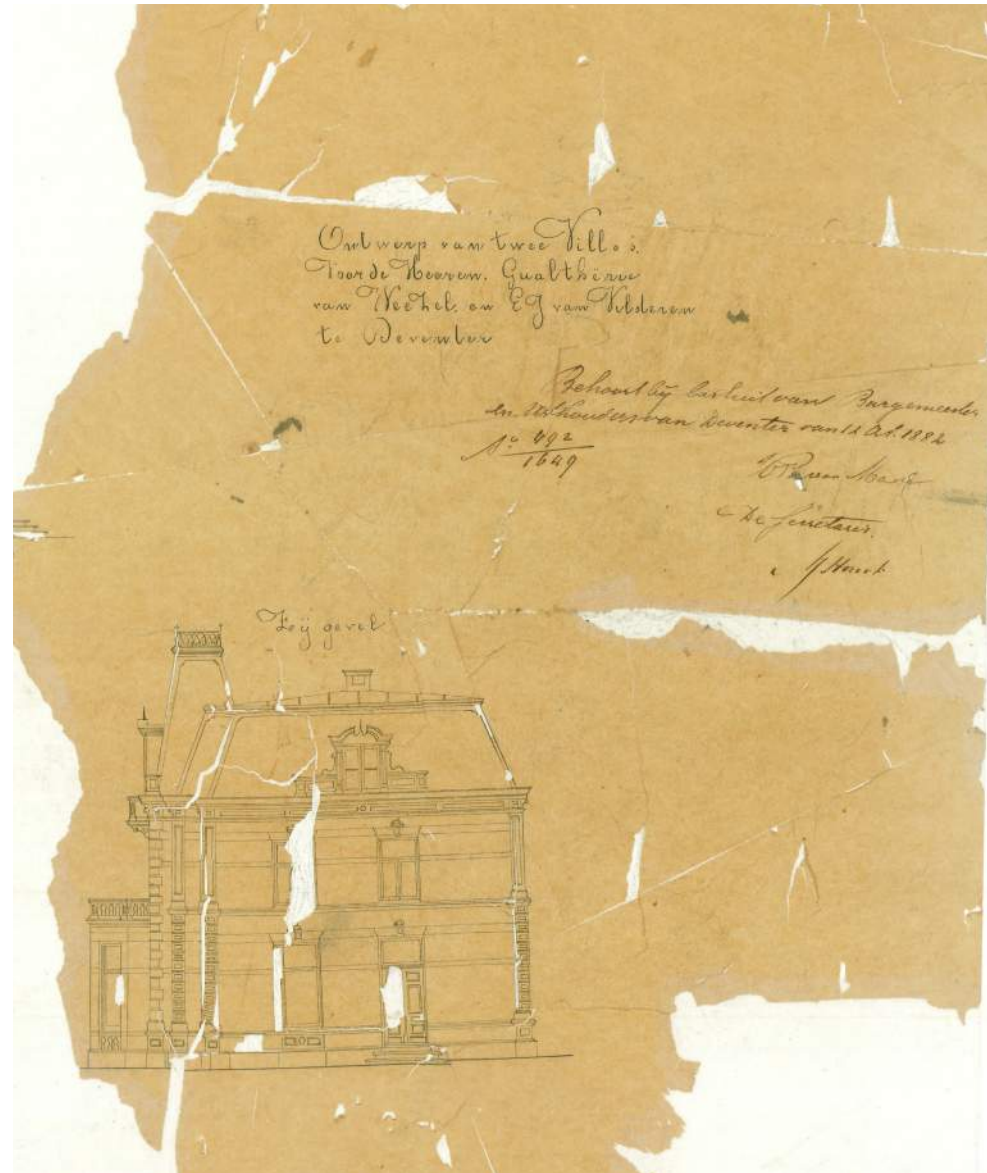

De vier villa's aan de Keizerstraat, 1882; de rechter werd ontworpen door W.C. Metzelaar, de rest door G. te Riele. [DVSA]

Ontwerp voor de twee geschakelde villa's, zijgevel van Keizerstraat 39, 1882 [DVSA]

Keizerstraat 39

- ↓ De geschakelde villa's Keizerstraat 39-41, ca. 1900. [Collectie SteenhuisMeurs]
- ↓↓ Keizerstraat circa 1915 [DVSA]

Blok IX, perceel 3 (oorspronkelijk Keizerstraat 6)
Villa, 1882
Architect: G. te Riele

Ontstaansgeschiedenis

Bij de verkoop door de gemeente Deventer verwierf W.C. Metzelaar in 1882 dit perceel. Korte tijd later was E.J. van Vilsteren eigenaar, die samen met notaris S.J.O.P. Gualtherie van Weezel opdrachtgever werd voor de bouw van de twee-onder-een-kap villa op dit en het belendend

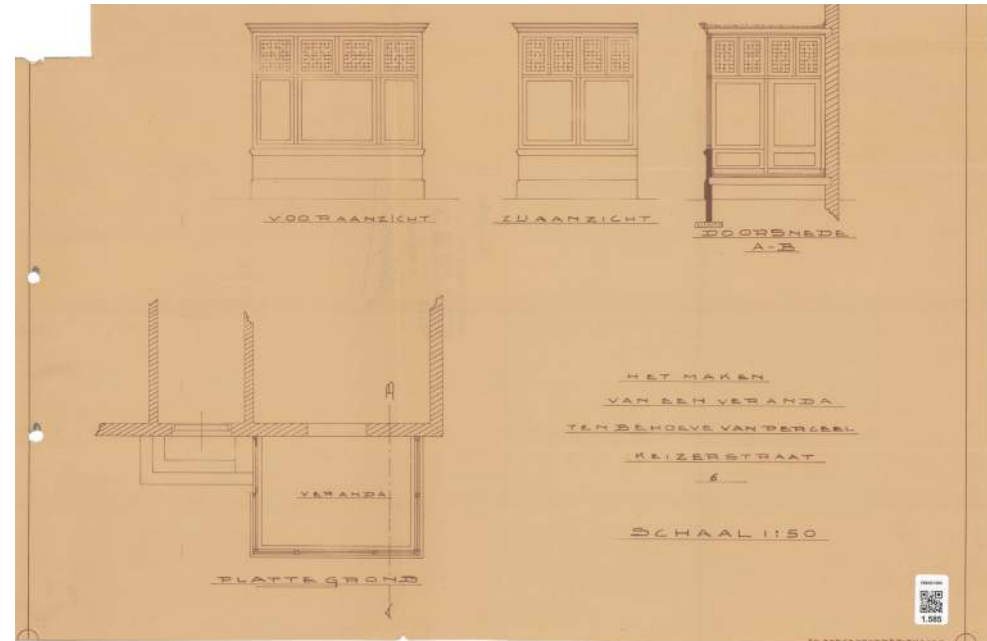
perceel. Bij de aanbesteding werd G. te Riele als architect vermeld. Het hoofdvolume is symmetrisch opgezet, met een extra vleugel aan de rechterzijde. Het deel van Keizerstraat 39 beslaat het middenrisaliet en de linkervleugel. Het ontwerp is in eclectische stijl, met veel decoratieve elementen. De gevels zijn opgemetseld uit een bruine baksteen met gepleisterde banden. Het hele gebouw heeft een afgeknot samengesteld schilddak, bedekt met leisteen en kleine dakkapellen, vergelijkbaar met de (gesloopte) villa's aan de Singel.

Transformatie van de entree en toevoeging van tuinkamer, jaartal
onbekend [DVSA]

Verbouwingsplannen voor een veranda, rond 1950 [DVSA]

Verbouwingen

Een eenvoudige ingreep in de kap, in 1906, maakte ruimte voor een extra kamertje. Destijds was J.C. Reesink eigenaar van het pand, het ontwerp was van J. Witteveen. Een volgende verbouwing vond in 1925 plaats. De serre aan de achterzijde werd vervangen, gebouwd van baksteen en voorzien van een plat dak met drie lagen dakleer, mastiek en grindlaag. Zes jaar later bouwden aannemers Oostendorp en Oltheten voor eigenaar J.W.G. Huurman een nieuwe veranda, op een gemetselde basis met daarboven een groot glasvalk met glas-in-lood in de bovenste ramen.

Zeven later zou dezelfde aannemer ook een serre aan buurpand op nummer 41 realiseren. Op welk moment het pand zijn woonbestemming verloor en als kantoor en later trainingscentrum ging functioneren, is op grond van het bouwdoos niet te zeggen.

Huidige situatie

Het huidige gevelbeeld is grotendeels uit de bouwtijd, met als toevoeging de bijpassende serre aan de linker zijgevel. De tuin is grotendeels verhard en in gebruik als parkeerruimte.

Dakverdieping en situatietekening van het bankgebouw, 1977
[DVSA]

Geveltekeningen van het bankgebouw, uit 1977. Van boven naar
onder: voorgevel, achtergevel, zijgevel links en zijgevel rechts.
[DvHC]

Keizerstraat 43

ABN-filiaal, 1981
Architect: J.D. Postma

Ontstaansgeschiedenis

Met de sloop van de twee villa's aan de Singel, kwam naast het gebouw van de voormalige Rijkswaarschool ruimte vrij voor een bankfiliaal van de Algemene Bank Nederland. Het bouwvolume ligt evenwijdig aan de Singel en is gericht op de Keizerstraat. Tussen de bank en het schoolgebouw viel door deze situering een gat. Het ontwerp was van ingenieurs- en architectenbureau Postma, uit

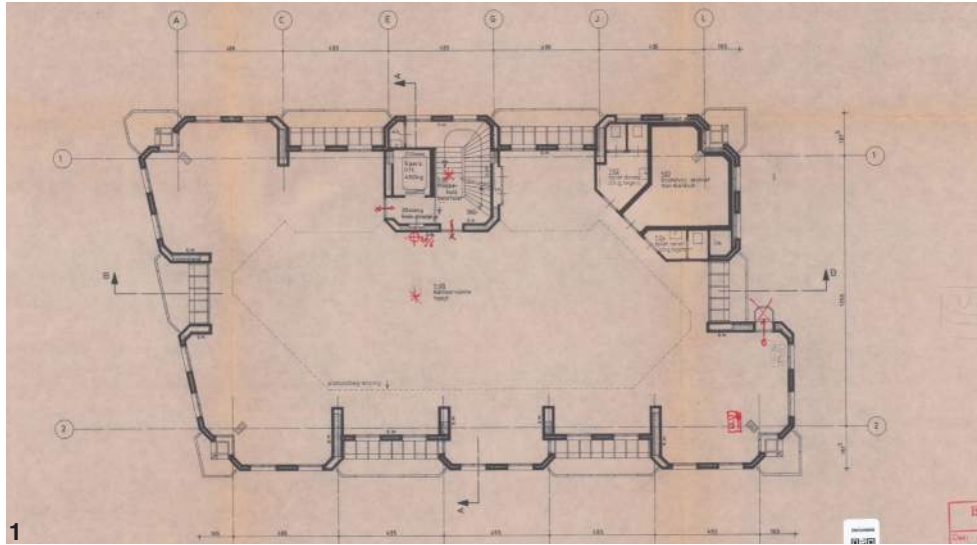
Deventer. J.D. Postma (1922-1999) had eerder al op deze locatie gewerkt, aan verbouwingen van de hoekvilla, in opdracht van uitgeverij Kluwer. Het kantoor is opgebouwd uit zes dragende kernen, waardoor een open plattegrond ontstaat, zonder kolommen. In het exterieur zijn deze kernen zichtbaar als risaliet in het gevelvlak. De gevels zijn opgemetseld in een donkerbruine baksteen, met boven en onder de gevelopeningen een doorlopende rollaag in het metselwerk. Op de hoeken wordt deze rollaag afgewisseld met een betonnen steen. De begane grond is iets groter, doordat de ruimte tussen de uitstekende kernen is ingevuld met een klein bouwvolume van glas en zink. Het gehele complex heeft een steil afgeknot schilddak bekleed met eenzelfde zinken dakbedekking.

Het bankgebouw is een kenmerkend product van zijn tijd. Eind jaren zeventig, begin jaren tachtig werd getracht om een rationale en geïndustrialiseerde aanpak van de bouw te combineren met een hervonden ambachtelijkheid. Dat is goed te zien aan de details van het metselwerk, de gevelopbouw met erkers en uitkragingen en de bijbehorende details en loodslabben. In de dakopbouw, de risalerende gevelwanden en de gemetselde erfscheidingen zijn de referenties naar de villa-architectuur uit de omgeving te herkennen. Deze verwijzingen keren echter niet terug in de typologie, het interieur of de plinten van het gebouw.

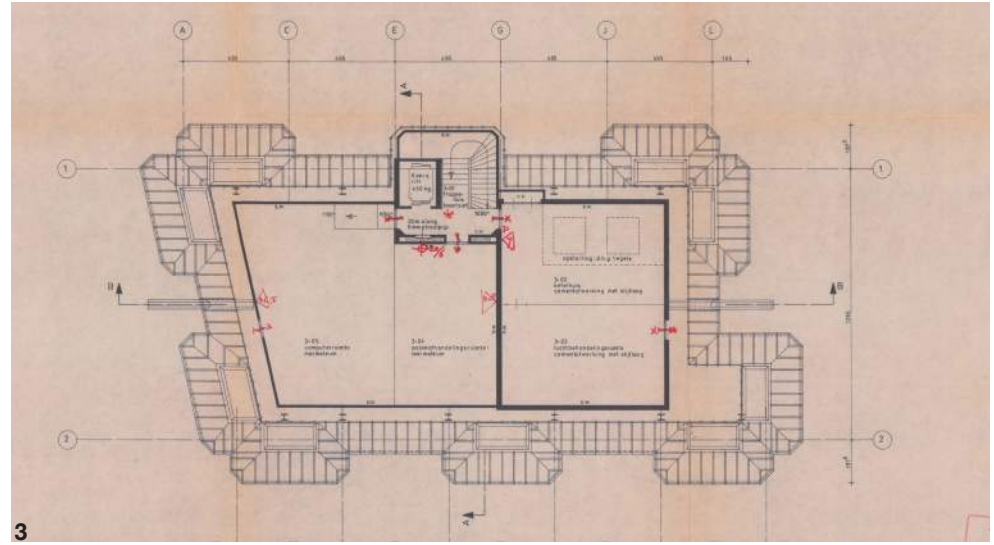

ABN-bank in 1981 (boven) en 1990. [DVSA]

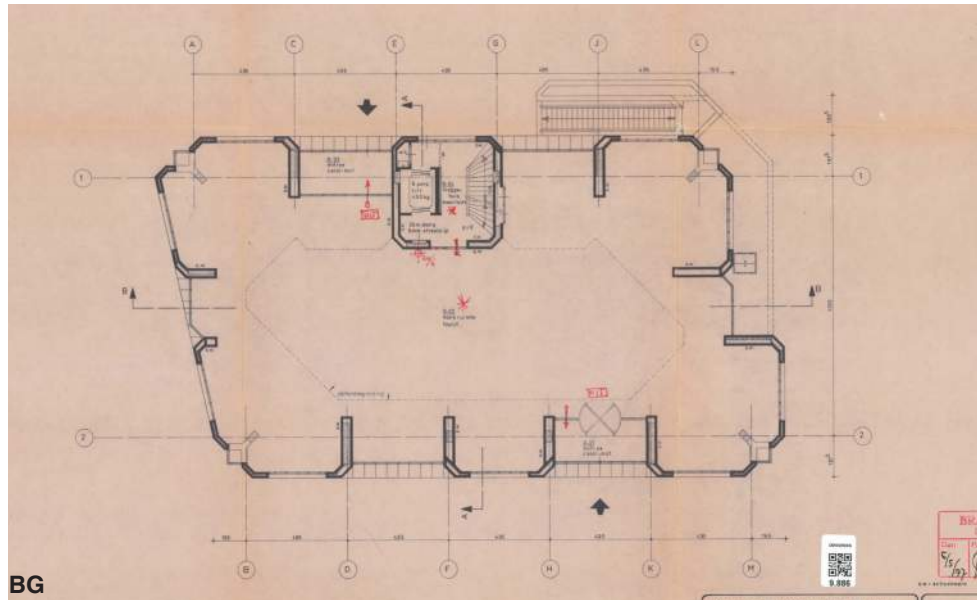

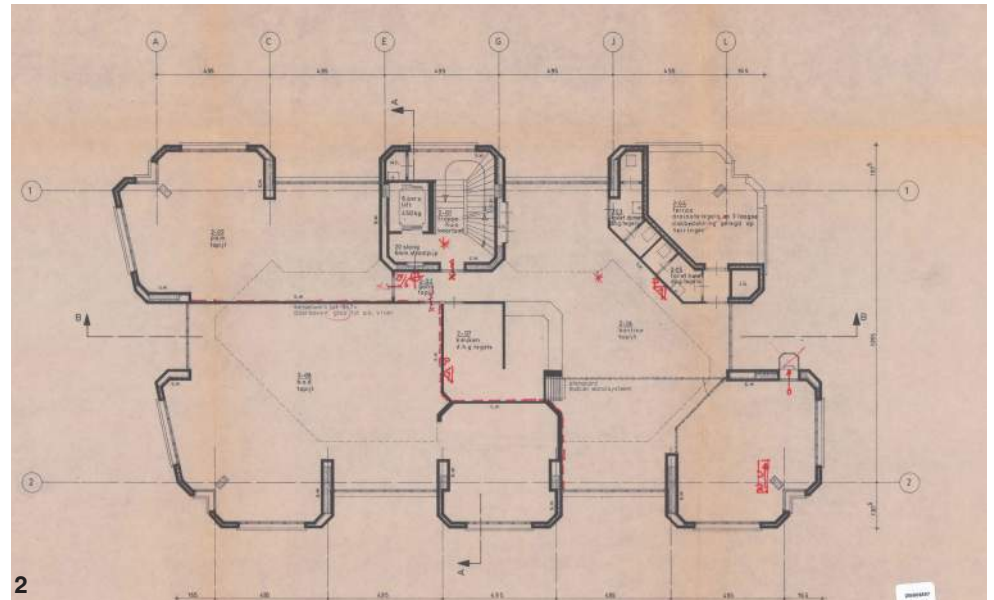
1

3

BG

2

Huidige situatie

Het bouwdoossier bevat geen aanvragen voor latere wijzigingen. Het gebouw is inmiddels niet meer in gebruik als bankfiliaal, maar als kantoor. Daarnaast is in 2019-2020 de straatinrichting van de Singel veranderd, met een rode klinker in plaats van de betonnen stoeptegels. Hierbij is er ook een groene zone langs de gevel van de Keizerstraat 43 gerealiseerd. Het pand verkeerd nog in oorspronkelijke staat. De terreininrichting is met name aan de achterzijde versteend, maar heeft langs de Keizerstraat en Singel een groenstrook langs de gevel.

- ← Gevelbeeld van het bankgebouw
- ↓ Geveldetails en de aansluiting op het achterterrein van het bankgebouw

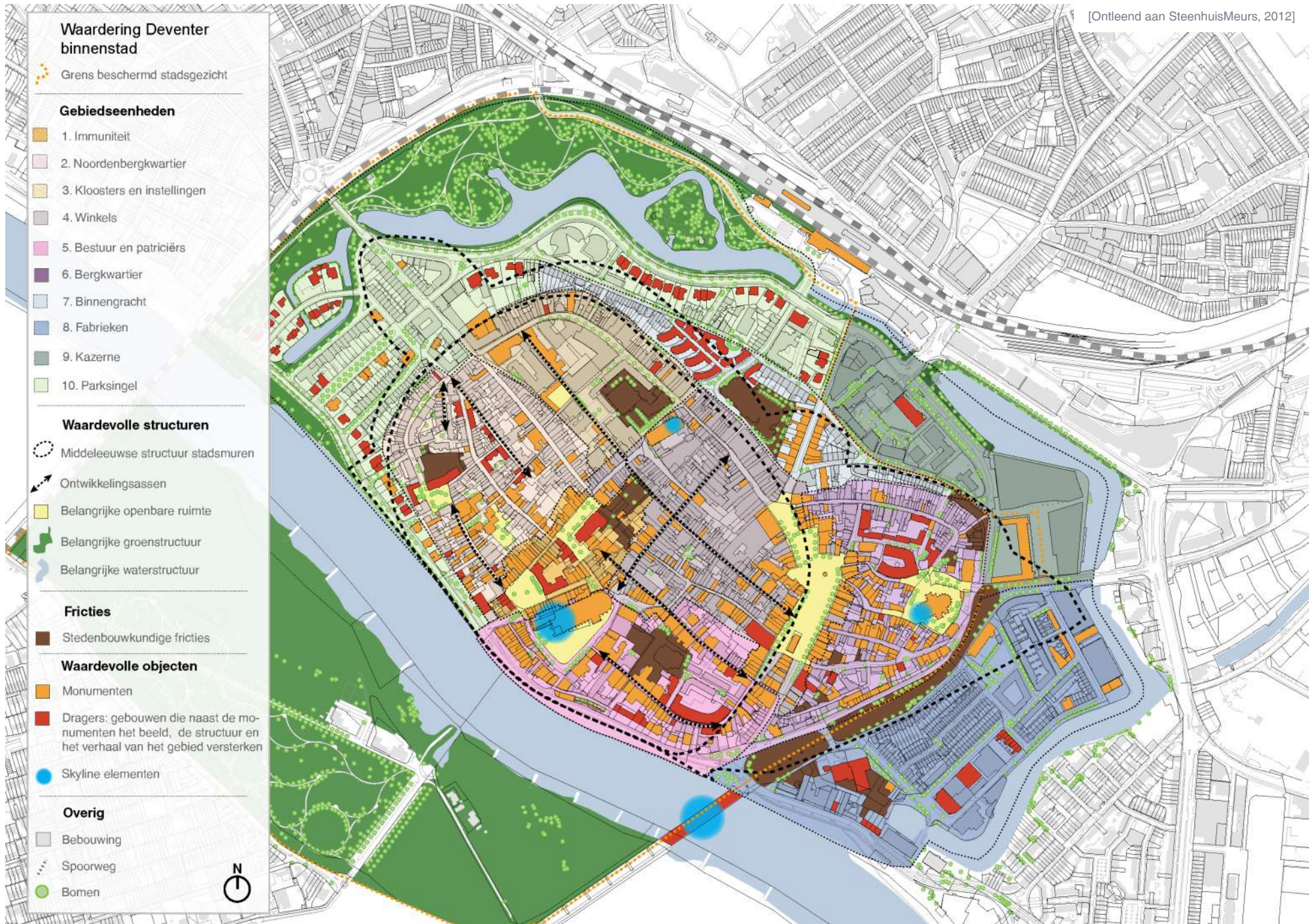

3

Waardering en kernwaarden

In dit hoofdstuk worden de cultuurhistorische waarden van Blok IX beschreven en gebundeld in vier kernwaarden.

Waardering

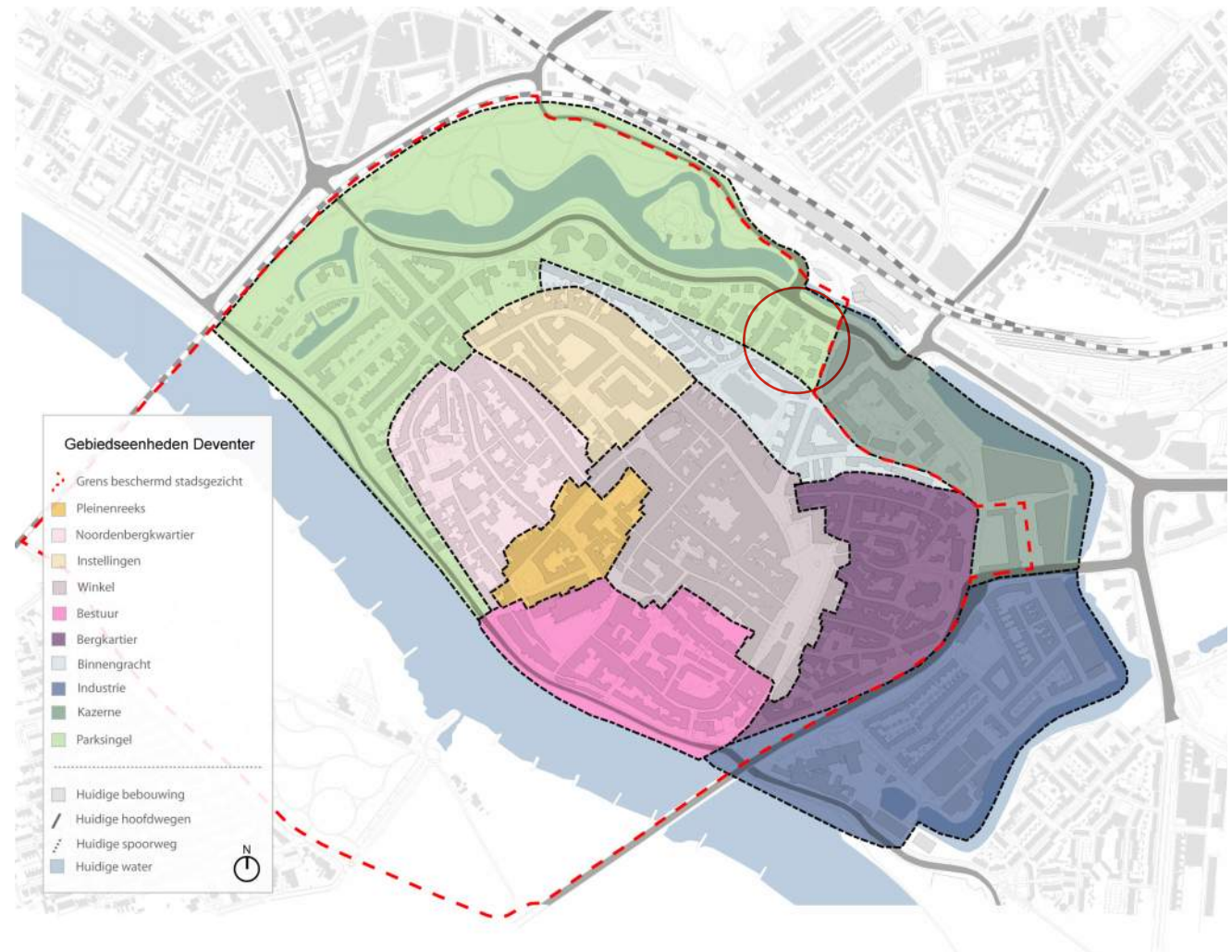
Gebiedseenhedenkaart, Blok IX (rode cirkel) valt binnen het gebied van de parkzone. [SteenhuisMeurs 2012]

Cultuurhistorische waarden

Blok IX is een belangrijk onderdeel van de negentiende-eeuwse parksingelzone van Deventer, mede door zijn prominente ligging tegenover het station en aan de Keizerstraat, de traditionele route van het station naar de Brink. In de stedenbouwkundige typologie, de groene aanleg en de architectuur is de voornamelijk wooncultuur van de Deventer stadsrand herkenbaar en beleefbaar gebleven. Hier woonden de notaris, de dokter en de tandarts, de zakenmannen en een raadslid.

Blok IX is cultuurhistorisch van waarde:

- als erfenis van de ontmanteling van de vesting en de herontwikkeling van het gebied door de gemeente, waarbij investeringen in een kwalitatief hoogwaardige openbare ruimte (parkaanleg, groene boulevards en singels) werden gekoppeld aan (en mede gefinancierd uit) de uitgifte van bouwpercelen, voor een privaat te ontwikkelen woonmilieu (onder strikte voorwaarden);
- als een kenmerkend voornaam, binnenstedelijk woonmilieu uit het eind van de 19e eeuw;
- als exponent van een hoogstedelijke stadscultuur waarin bebouwing en (publiek en openbaar) groen in samenhang werden ontwikkeld – met als oogmerk om een aangenaam en gezond woonmilieu te scheppen en de stedelijke cultuur te vieren (wandelen en flaneren);
- als voorbeeld van het toenemend comfort in de villa's na 1880, zoals de komst van de waterleiding (aanleg van badkamers) en de introductie van de automobiel (bouw van garages);
- als voorbeeld van gebruiksflexibiliteit; de villa's hebben gedurende al bijna anderhalve eeuw tal van ontwikkelingen in de wooncultuur en veranderingen in het gebruik opgevangen (hoewel de veranderingen

in toenemende mate ook fricties opleverden, zoals verharding van de tuinen en uitbreidingen die niet stroken met de negentiende-eeuwse opzet van een groene singelrand).

Kwaliteiten en fricties stedenbouw

LEGENDA

- Wegen
- Bebouwing
- ① Rijkskweekschool
- ② Bankfiliaal
- ③ Villa's Keizer- en Brinkpoortstraat
- ④ Nieuwbouw school

KWALITEITEN STEDENBOUW

Karakteristieke bebouwing

- Singel: representatief front
- Villa's
- Gymzaal
- (Passend in) historische rooilijn

Buitenruimte en groen

- Bomen
- Voor- en achtertuinten
- Voormalig schoolplein
- Groene erfafscheiding
- Karakteristieke erfafscheiding (hekwerk, lage bakstenen muur)
- Tuinmuur

FRICTIES STEDENBOUW

- Niet in de historische structuur passende nieuwbouw
- Onderbreking structuur
- Parkeren (verharding)

Stedenbouwkundige waarden

Blok IX ontstond na de ontmanteling van de Deventer vesting, als onderdeel van de aanleg van de Parksingelzone. Het bouwblok werd vanaf 1880 door de gemeente als een stadsuitbreiding ontwikkeld. Het blok is een deel van de schil binnen de Singel en gelegen pal tegenover het station. De bouw van de Leeuwenbrug (1881) en de ontwikkeling van Blok IX vonden ongeveer gelijktijdig plaats, waarmee de representatieve stadsentree van het station tot aan de Brink werd gecompleteerd. Deze Keizerstraat vormde de scheiding tussen het villagegebied langs de parksingel en het kazerneterrein, met daartussen een watermassa, begeleid door een bomerij van witte esdoorns, heesters en bloemenperken.

Stedenbouwkundig is Blok IX van waarde:

- als kenmerkend onderdeel van de 19e-eeuwse stadsaanleg ter plaatse van de ontmantelde vesting;
- als oostelijke begrenzing van de schil met voorname bebouwing langs de Parksingel (met de Rijkskweekschool als accent);
- als representatieve stadsentree vanaf het station; zowel in de vorm van het front met (in eerste aanleg) villa's langs de Singel als langs de Keizerstraat;
- onderdeel van de groen-stedelijke structuur, die zowel publiek als privaat was aangelegd.

Ensemblewaarden

Bepalend voor Blok IX is dat het voor meer dan de helft werd bestemd voor de bouw van een Rijkskweekschool en een Rijksleerschool en voor de andere helft werd verkaveld voor de bouw van villa's in het groen.

Binnen het ensemble zijn de volgende waarden herkenbaar:

- Hiërarchische opbouw van het blok, met een representatief front (Singel), een stadsboulevard (Keizerstraat) en twee reguliere stadsstraten (Singelstraat en Brinkpoortstraat).
- Onderscheid in de verkavelingstypologie met een doorlopende structuur van villa's met tuinen langs de Singel en de Keizerstraat tot en met Brinkpoortstraat 11, en (in eerste aanleg) publieke gebouwen in de rooilijn van Singelstraat en Brinkpoortstraat;
- Verbijzondering van de villatypologie door de Rijkskweekschool, een publiek gebouw dat zich enerzijds voegt in de villatypologie (tuinen, hekken, geleding van het bouwvolume, verspringende rooilijnen) en daar anderzijds een accent in maakt (torentje, typologie van de school).
- Oorspronkelijke plastische uitwerking van de Singelstraat (Rijkskweekschool en Rijksleerschool), met geleding van volumes, verspringingen ten opzichte van de rooilijn, verschillende bouwhoogtes, haaks- en

langskappen en een tuin aan de straat; deze plastische opbouw is tot en met de gymzaal bewaard gebleven (met enkele wijzigingen).

- Ontwikkeling van de villabebouwing in oorspronkelijk drie duo's: twee inmiddels gesloopte solitaire villa's van W.C. Metzelaar aan de Singel (met een sterk architectonisch accent op de hoek van de Keizerstraat), twee ten opzichte van elkaar verschoven villa's van G. te Riele aan de Brinkpoortstraat (hoek Keizerstraat) en twee aan elkaar geschakelde villa's van Te Riele in de Keizerstraat. Elk van deze duo's laat een andere uitwerking (verkaveling, positionering, bebouwing, architectonische uitwerking en verbijzondering) van de typologie van de negentiende-eeuwse villa zien, met ook breed scala aan architectonisch vormgegeven tussenruimten (tussen binnen en buiten), zoals veranda's, serres, erkers, loggia's en bordessen.
- Dominant aanwezige groene buitenruimten (voortuinen, zijtuinen, achtertuinen, open plaatsen, schoolplein) met een breed repertoire aan geleidingen en afscheidingen.

Architectonische waarden

Voor de negentiende-eeuwse bebouwing van Blok IX is een scala aan compositorische en bouwkundige architectonische middelen ingezet, passend bij een voornamelijk woon- en verblijfsmilieu in een groene stadsaanleg. Architectonisch van waarde zijn:

- Rijke variatie aan villatypologieën en uitwerkingen, met verticale accenten (risalieten, beletages, trappen, torentjes, dakvormen), de geleiding van de bouwvolumes, tuinkamers (serres, waranda's, bordessen, loggia's, gebouwde erfafscheidingen) en decoraties (lijsten, banden, versieringen, bekroningen, bijzondere details);
- De reeks van vier villa's uit het oeuvre van G. te Riele, gebouwd binnen een tijdsbestek van enkele jaren, met een subtiele variatie in opzet, uitwerking, materialisatie en details;
- Verbijzondering van de Singelwand door de Rijkskweekschool, die zich dankzij de gelede volumeopbouw en de inzet van architectonische middelen voegt in het front van villa's en daar tegelijk een accent in vormt (schooltypologie, torentje, volume); alsmede de bijzondere oorspronkelijke constructieve, bouwtechnische en architectonische elementen – voor zover nog aanwezig in de school en de gymzaal.

Panden Topicus-locatie

Ten slotte zoomen we in deze waardering in op de panden op de Topicus-locatie, te weten de voormalige ABN-bank, de kweekschool, de gymzaal en het complex dat als 'centrum voor de opleidingen in de gezondheidszorg' werd gebouwd.

Rijkskweekschool (J. van Lokhorst, 1881-82)

Waardering:

- Cultuurhistorie: publiek onderwijsgebouw, ontworpen door Van Lokhorst, de toenmalige Rijksbouwmeester van de Onderwijsgebouwen; als een uiting van de inspanningen van de overheid op het gebied van scholing en van het 'corporate design' van het rijk van rond 1890;
- Stedenbouw/ensemble: verbijzondering in het front van villa's langs de Singel, accent in het tuinmilieu (volume en entreetoren), beeldbepalend element langs de Singel en aan het Stationsplein;
- Typologie: gaaf voorbeeld van een compact publiek gebouw, georganiseerd rondom een centrale hal, dat met architectonische middelen in de structuur van villa's in de Singelwand is ingepast;
- Architectuur: rijk uitgewerkte architectuur, met verschillende materialen, zorgvuldige details, constructief in opzet (puien, kap) en decoratief uitgewerkt, met banden, lijnen, lijsten, muurankers en ornamenten.
- Interieur: oorspronkelijke ruimtes, voor zover nog aanwezig, met bijzondere details en een rijke decoratie (gietijzer, hout, stucwerk); enkele ruimten zijn in de naoorlogse periode vernieuwd, met kenmerken uit de wederopbouw die interessant zijn vanwege de bouw- en gebruiksgeschiedenis, maar niet overal logisch aansluiten op de 19e-eeuwse opzet en uitwerking.
- Buitenruimte: stadstuin met fraai hekwerk op gemetselde plint aan de Singelzijde; hekwerk op gemetselde plint aan de Singelstraat.

- Gaafheid: redelijk authentiek bewaard 19de-eeuws gebouw; wel enkele wijzigingen in het volume (daken langs de Singelstraat) en het interieur (zoals rondom de hal); in een aantal ruimten oorspronkelijke details van plafonds, ramen en lambriseringen aanwezig

Fricties:

- Bebouwing uit 1988 aan de oostzijde van het gebouw; waarbij de relatie tussen kweekschool en tuin is

dichtgeslibd;

- Verharding tuinen aan de achterzijde (parkeren).

De kweekschool is zowel stedenbouwkundig, als architectonisch en cultuurhistorisch van grote waarde als bijzonder publiek gebouw uit de ontstaansfase van de Singelrand. Het pand versterkt de structuur van de stadsrand en is een beeldbepalend element voor de entree van de oude binnenstad, gezien vanaf het Stationsplein.

Gymzaal van de leerschool (J. van Lokhorst, 1881-82)

Gymzaal van de leerschool (J. van Lokhorst, 1881-82)

Waardering:

- Cultuurhistorie: relict van de Rijksleerschool, die eertijds aan de kweekschool was gekoppeld. De gymzaal maakt de opzet van de lerarenopleidingen zichtbaar, zoals die aan het einde van negentiende eeuw bestond;
- Stedenbouw/ensemble: de gymzaal vormt samen met de Rijkskweekschool en de ruimte ertussenin een ensemble aan de Singelstraat, dat historische gelaagdheid en ruimtelijke geleding in de wand van de Singelstraat brengt.
- Architectuurtypologie: hallentype dat met flankerende entreevolumes in de straatwand was verankerd.
- Architectuur: zorgvuldige gedetailleerd en gematerialiseerd, de rijke uitwerking van de (representatieve) kweekschool keert hier in een iets sobere vorm terug.
- Buitenruimte: voormalig schoolplein is niet meer herkennen, de gymzaal is aan de zijde van het binnenplein ingepakt door laagbouw uit 1988.
- Interieur: oorspronkelijke karakter is herkenbaar gebleven in wanden en de kap, bouwsporen en details;

- Gaafheid: de zaal is met een laag verhoogd (naoorlogs), die logisch in de architectuur van het gebouw opgaat (hierbij is de oorspronkelijke kap vermoedelijk hergebruikt), van de twee flankerende entreevolumes resteert alleen het gebouwtje aan de zijde van de kweekschool. Relatie met het schoolplein is verdwenen

Functies:

- De overgang naar de nieuwbouw (1990), met de sloop van het entreevolume aan de zijde van de Brinkpoortstraat ;
- Verharding tuinen aan de achterzijde (parkeren).

De gymzaal is (inclusief het entreevolume) cultuurhistorisch, stedenbouwkundig en architectonisch van waarde als restant van de leerschool, in relatie tot de kweekschool en vanwege de kenmerkende architectonische uitwerking en details. Het gebouw is van waarde in het beschermd stadsgezicht als deel van de straatwand langs de Singelstraat.

Nieuwbouw voormalige Rijksleerschool, (J. Kristinsson, 1990)

Waardering:

- Cultuurhistorie: de nieuwbouw illustreert de continuïteit van het onderwijs op locatie en de aanpassingen die hierin werden gedaan;
- Stedenbouw/ensemble: nieuwbouw volgt rooilijnen en bouwhoogtes omgeving;
- Architectuurtypologie: onderwijs gebouw jaren tachtig met behalve lokalen ook veel ruimte voor ontmoetingen in de gangen;
- Architectuur: beperkt van waarde; gebruik van banden en belijning, afwisseling van gesloten muurvlakken, suggestie van een pandsgewijze opbouw (afwisseling van gesloten vlakken en puien).
- Buitenruimte: geen waarde: schoolplein en tuin in parkeren omgezet.
- Interieur: n.v.t.
- Gaafheid: ramen en dak zijn in 2005 vervangen, de architectuur is verder gaaf bewaard.

Fricities:

- Stedenbouw: het aan elkaar klonteren van gebouwen (in een ensemble van duidelijk geleden bouwdelen), zowel aan de Singel (nieuwbouw tegen de Rijkskweekschool aan), als op het binnenterrein (doorlopend eenlaags volume); het ontstaan van een blinde muur tussen de nieuwbouw en Brinkpoortstraat 11;
- Architectuur: niet aansluiten op de typologie en compositorische opzet van het ensemble van Rijkskweekschool en Rijksleerschool (met een geleiding van volumes; de nieuwbouw staat koud tegen het oude volume aan);
- De laagbouw op de binnenplaats verstoort de open ruimte (tuin en plein) van het complex en isoleert de kweekschool en de gymzaal van hun buitenruimte;

- De nieuwbouw naast de kweekschool aan de Singel detoneert zowel stedenbouwkundig als architectonisch in de 19de-eeuwse Singelwand.

De nieuwbouw op de hoek Singelstraat-Brinkpoortstraat is kenmerkend voor de jaren tachtig. Het complex sluit aan op het stadsbeeld wat betreft de hoogte, rooilijn en het gebruik

van banden in het metselwerk. De toegevoegde waarde aan het stadsbeeld is gering, de suggestie van pandsgewijze opbouw strookt niet met de logica van het ensemble van kweekschool en leerschool. De nieuwbouw levert fricties op in de aansluiting met de bestaande kweekschool en gymzaal fricties, en in de buitenruimte aan de achterzijde.

100 Blok IX, Deventer

Kantoorgebouw ABN-bank, hoek Keizerstraat-Singelsstraat, (J.D. Postma, 1981)

Waardering:

- Cultuurhistorie: voorbeeld van cityvorming uit de jaren zeventig, waarbij woonfunctie plaatsmaakt voor kantoren; in dit geval werden twee villa's van W.C. Metzelaar geruimd ten behoeve van de bouw van een kantoor;
- Stedenbouw/ensemble: n.v.t.;
- Architectuur typologie: vrij indeelbare kantoorverdiepingen rondom kern met stijgpunten en voorzieningen;
- Architectuur en materialisatie: kenmerkend voor jaren zeventig – waarbij stijlelementen van de villabouw zijn ingezet (risalieten, erkers, geleed dak); zorgvuldige detaillering, met name van metselwerk, erkers, zinken daken;
- Buitenruimte: rondom de villa zijn buitenruimtes open gelaten met een deels groene (gewijzigde) indeling.
- Interieur: n.v.t. (de open verdiepingen zijn met scheidingswanden opgedeeld);
- Gaafheid: het gebouw onderging verschillende wijzigingen maar bleef desondanks gaaf bewaard.

Fricities:

- Stedenbouw: doorbreken van het villalint door een groot volume op de hoek te plaatsen. Hiermee wordt het doorlopende ritme van villa's langs de singel doorbroken en ontstaat een gat tussen nieuwbouw en de Rijkskweekschool; bovendien wordt de entree tot de Keizerstraat onduidelijker.
- Architectuur: de generieke kantoortypologie wordt niet door de villa-citaten verbijzonderd; er ontstaan geen tussenruimtes tussen binnen en buiten, de begane grond maakt (ondanks grote ramen) geen contact met het omringend maaiveld, elke verdieping suggereert anders te zijn maar is identiek in opzet en inrichting, het pand is uit verhouding, door de villaopzet op een kantoortype te gebruiken en alle verdiepingen even hoog te maken.

De ABN-bank is kenmerkend voorbeeld van architectuur uit de late jaren zeventig. De details en de materialisatie zijn verzorgd en rijk. Het gebouw is cultuurhistorisch van enige waarde vanwege deze aanzet tot conceptueel bouwen: de gevels refereren aan de villatypologie, met materialen, geleiding van het volume en de suggestie van erkers en serres (met zinken daken). Daar staan een aantal fricties

tegenover, die het pand problematisch in het stadsbeeld maken. Daarnaast strookt de detaillering en uitwerking niet met de architectonische opzet en het gebruik van de bank. Het gebouw is opgezet als generiek kantoor, met gelijkwaardige, even hoge verdiepingen en een interieur met een open plattegrond. De verbijzondering van de gevels, waarbij inspiratie in de villa architectuur van de Singel is gezocht, werd door die opzet vlak (oppervlakkig) en is uit proportie. De plint mist interactie met de tuin.

Door op deze locaties twee villa's te slopen en te vervangen door dit kantoorpand op de hoek van het perceel, werd de doorlopende gevelwand langs de Singel doorbroken. Het volume van de bank is te breed en er ontstond een gat in de bebouwingswand tussen dit pand en de kweekschool. Gegeven de enorme fragmentatie en de contrasten in dit deel van de oude binnenstad (het gevolg van de vele in hoofdstuk 1 beschreven episodes), werkt het bankgebouw de fragmentatie van dit deel van het stadsbeeld in de hand. Vanaf het station wordt het beeld van de Singel bepaald door losse, compleet verschillende gebouwen (schouwburg, bankgebouw, kweekschool). Het beschermde stadsgezicht, met de doorlopende structuur van de Singelstructuur is moeilijk herkenbaar.

Kernwaarden Blok IX

De cultuurhistorische waarden laten zich ook in vier kernwaarden beschrijven. Hierbij gaat het om stedenbouwkundige en architectonische ontwerpprincipes die aan het bouwblok en de panden ten grondslag lagen, alsmede om waarden die later zijn ontstaan door het gebruik. De kernwaarden duiden het karakter van de plek. Ze kunnen in de loop van de tijd anders worden ingevuld of veranderen. Zoals voor alle monumenten geldt, is het ook voor dit gedeelte van het beschermde stadsgezicht in de toekomst denkbaar dat de kernwaarden opnieuw worden ingevuld of transformeren. Waar een waardenstelling met waarderingstekeningen een monument typeert met een nadruk op de materiële verschijningsvorm (onderdelen van 'hoge waarde', 'positieve waarde' of 'indifferente waarde'), krijgen in de kernwaarden ook de conceptuele en immateriële waarden een plaats. De kernwaarden duiden het blok en bieden een referentie en houvast voor transformaties en toevoegingen.

1. Entreezone van de historische stad

A. Een omgeving met grote verschillen in schaal en sfeer;

B. Samenhang door de dragende structuren: rand van de historische stad, spoorzone, singelpark en verkeersweg;

C. Scherpe en duidelijke overgangen: binnenstad, Singelpark, stationsgebied, stadscampus;

D. Stadssilhouet historische stad: de Singelrand.

2. Scharnierpunt in de groene parksingel

A. De grens van de verdedigde stad (tot 1875: water en wallen);

B. Dubbel verdienmodel anno 1880: gronduitgifte en stadsverfraaiing;

C. Typologie van het Singelpark: pandsgewijze opbouw met vrijstaande volumes in het groen, omzoomd door een verbindende groenstructuur;

D. Geleding van buitenruimte: heldere overgangen en domeinen (publiek, collectief, privé); geleidelijke overgangen tussen bebouwing en buitenruimte, met serres, tuinkamers, terrassen en balkons.

3. Ensemble als samenstel van individuele panden

A. Morfologie, structuur en typologie van de 19e-eeuwse stadsuitleg;

B. Doorlopende villastrook: Singel en Keizerstraat (tot net in de Brinkpoortstraat);

C. Accent door publiek gebouw: de Rijkskweekschool, als onderdeel van de doorlopende Singelwand;

D. Herkenbaarheid en aanwezigheid historische bebouwing: villa's, gymzaal, kweekschool.

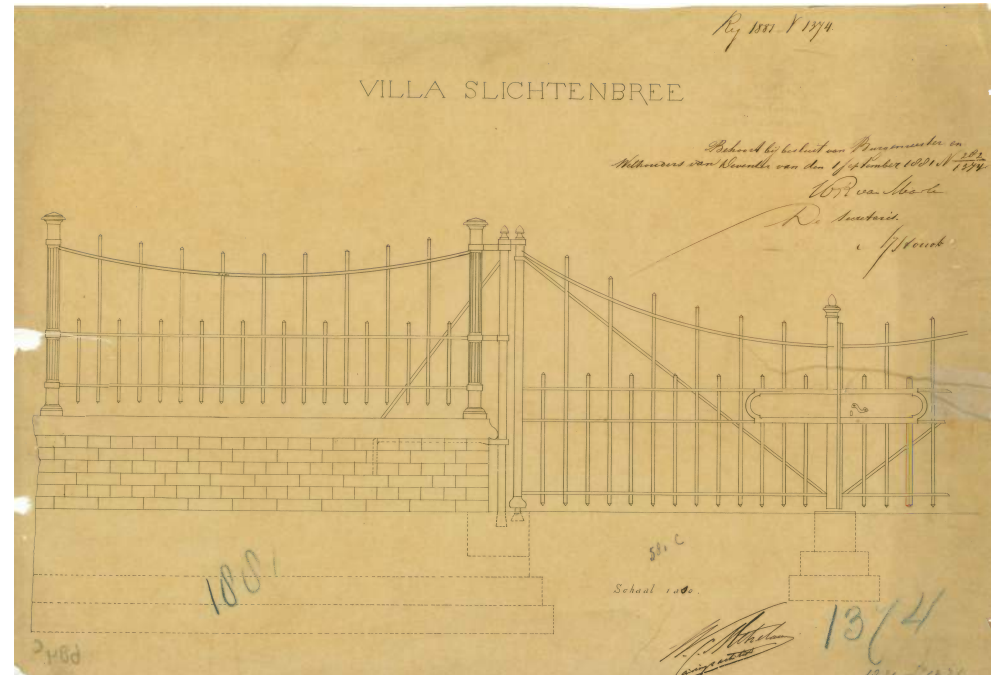
4. Dominante en gevarieerde groene contramal

A. Verschillende sferen buitenruimte: singelrand, boulevard, stadsstraat en achterstraat;

B. Asymmetrische straatprofielen: contrast in bebouwingswanden, verschillen in rooilijn, volumes en groenstructuur;

C. Breed en rijk repertoire van aansluitingen gebouwen en tuinen op de openbare ruimte;

D. Diversiteit in inrichting en gebruik buitenruimte: tuinen, kijktuinen, erven, binnenplein.

1. ENTREEZONE VAN DE HISTORISCHE STAD

(schaalniveau 1: de binnenstadsrand)

De entreezone als bestemming:

De stadsentree als locatie waar je de poëzie van de stadsentree ervaart, die je laat voelen dat de bestemming is bereikt. Samenkomst van sferen, functies en gebruikers. Vanzelfsprekende visuele en zichtrelaties met de omgeving: het Singelpark, het station, de stadscampus en de rest van de binnenstad. Duidelijk vormgegeven overgangen en verbindingen tussen de verschillende sferen en tussen openbare en semiopenbare gebieden.

Verblijfskwaliteit:

Een integraal ontwerp, waarbij vanuit de buitenruimte (in heldere buitenruimtypologieën) ontworpen wordt. Hierbij wordt extra aandacht gevraagd voor een slimme, innovatieve mobiliteitsstrategie, opdat het binnengebied wordt ontzien. In de buitenruimte een vanzelfsprekende aandacht voor biodiversiteit, mens- en klimaaspecten (o.a. wind, schaduw, water en hitte).

Sociaal/maatschappelijk programma:

Een programmatische verrijking van de plek, als schakelzone tussen verschillende gebieden en als entreezone van de historische binnenstad. Aandacht voor de manier waarop jongeren, omwonenden en studenten zich het gebied kunnen toe-eigenen.

2. GROENE PARKSINGEL

(schaalniveau 2: het Singelpark)

Aansluiting op singelparktypologie

De bebouwing langs Singel en de Keizerstraat is onderdeel van de parksingel-structuur, opgebouwd uit villa's in een tuin, met zorgvuldig ontworpen tuinmuren of tuinhekken als demarcatie en met zicht op achterliggende tuinen tussen de gebouwen door. De wisselwerking tussen gebouw en buitenruimte komt op verschillende manieren tot uitdrukking (serres, tuinkamers, balkons, veranda's, erkers, terrassen). Nieuwe ontwikkelingen vormen een onderdeel en voortzetting van deze typologische stadsstructuur. Eventuele verdichting op de locatie respecteert in voldoende mate de stedenbouwkundige typologie met open buitenruimte voor aangenaam verblijf en kwalitatieve inrichting.

Beschermd stadsgezicht

De locatie is onmiskenbaar onderdeel van het beschermde stadsgezicht en vormt een ruimtelijk verbindende schakel in de stad. Volume, maat en schaal zijn in lijn met de status van deze locatie als beschermd stadsgezicht. Duidelijke visie op de inpassing en transformatie van het stedelijke bouwblok in hoogte, schaal, massaopbouw, korrelgrootte en geleiding onbebouwd-bebouwd.

Toekomstbestendig

Een waardevaste planontwikkeling gericht op flexibiliteit en duurzaamheid (functieaanpassing). De architectonische representatie weerspiegelt meer de identiteit van plek en context dan de identiteit van de gebruiker. Het ensemble is een beheerst en doeltreffend voorbeeld van een binnenstedelijke transformatie.

Terughoudend met 'aliens'

De historische binnenstad is niet een statisch gegeven en heeft, binnen de eeuwenoude structuur, al vele veranderingen en vernieuwingen opgenomen. Ook op deze locatie zijn, binnen de strikte marges, vernieuwingen of toevoegingen denkbaar, mits daarmee het beschermde stadsgezicht niet de facto wordt verkleind of weggedrukt.

3. ENSEMBLE ALS SAMENSTEL VAN INDIVIDUELE PANDEN

(schaalniveau 3: het bouwblok)

Cultuurhistorie

Expliciete aandacht voor de manier waarop cultuurhistorische waarden in het ontwerp zijn opgenomen en uitgewerkt. Duidelijke stellingname hoe vanuit de waarden nieuwe kwaliteiten zijn gerealiseerd en hoe aanhechting/ synergie wordt gecreëerd tussen oud en nieuw.

Stadsbeeld

Een overtuigend concept voor het massa-volume beeld, vormgeving van bouwwerken, buitenruimten en verbindingen, alles helder beargumenteerd en verbeeld, met een herkenbare relatie met de cultuurhistorische analyses en aanbevelingen. Een samenhangend, uitnodigend en inspirerend stadssilhouet van de binnenstad (gezien vanaf het station, stationsplein en van de route handelskade-Singel/Stationsstraat).

Het ensemble en de individuele panden

De ontwikkeling van het (grootste gedeelte van het) bouwblok als een project, vraagt om een wisselwerking en

afstemming tussen de meer pandsgewijze opzet van de parksingel en de complexgewijze opzet van de ontwikkeling. De ontwikkeling manifesteert zich in de stad als een krachtig ensemble van ruimtelijk en architectonisch op elkaar afgestemde bouwwerken en (groene) buitenruimtes. Binnen het ensemble kunnen bouwwerken een eigen identiteit krijgen en onderling verbanden aangaan. Bepalend is de positie op het terrein en het verband met de stedenbouwkundige context.

Architectuur

De architectuur is gebaseerd op het kenmerkende idioom van de Deventer binnenstad of bouwt daar op verder. Eventuele afwijkingen in materiaal of architectuur worden vanuit de cultuurhistorische waarden onderbouwd. Afstemming en wisselwerking tussen binnen- en buitenruimtes. De architectuur is hoogwaardig en duurzaam en verbeeldt een duidelijke en evenwichtige visie op het samengaan van bestaande en nieuwe plandelen.

Detail: een zorgvuldig en 'rijk' ontwerp

Precisie in vormgeving, materiaaltoepassing en detaillering.

4. DOMINANTE EN GEVARIIEERDE GROENE CONTRAMAL

(schaalniveau 4: de aanhechting op het maaiveld)

Maaiveld

Het maaiveld is ontworpen op ooghoogte, met heldere (onder-)doorgangen. Duidelijke afweging en vormgeving in grenzen privé, openbaar en semiopenbaar gebied. Differentiatie en geleiding is ook binnen het bouwblok te vinden – met een breed repertoire van overgangen en afscheidingen. Extra aandacht is wenselijk voor het ontwerp

van de overgang naar de private tuinen die niet in eigendom zijn en op de continuïteit van de buitenruimtes in het beschermde stadsgezicht.

Wanden en profielen

Het bouwblok sluit aan bij sfeer, karakter en logica van de omringende straten of wordt ontwikkeld vanuit die karakteristiek. Het daklandschap en de groenaanleg sluiten aan op het silhouet van de historische stad. De zesde gevel (de ondergrond) kan in het spel van binnen- en buitenruimtes worden betrokken, met beperkte randvoorwaarden vanuit archeologie.

Stedelijke plint

Er is sprake van een herkenbare overgang tussen privé en openbaar, een heldere afleesbaar en gematerialiseerde bouwblockgrens met levendige interactie met de omringende straten middels meerdere toegangen of publieke functies in de plint. Plinten met een hoogte van 4.5 (?) m begeleiden de openbare ruimte, door middel van een sprekende architectuur en programma. De plint is representatief, royaal en transparant. Uitgangspunt is het creëren van plinten met een hoogwaardige en stedelijke uitstraling en een maximale interactie binnen-buitenruimte (openbare ruimte, tuinen).

Biodiversiteit en duurzaamheid

Vertraagd afvoeren, infiltreren regenwater vanzelfsprekende opgave. (Rainproof-eis). Aandacht voor versterken/ verbeteren stadsbiotoop. Accommodeer soorten die er nu zijn en zoek naar versterking en verbetering (in het ontwerp).

Bronnen en eindnoten

LITERATUUR

H. Dietrich, G. Kiesow, K und E. Martin, *Die Sanierung 'Strokstraatgebied' in Maastricht und 'Bergkwartier' in Deventer*, Darmstadt 1973

S.J. van Embden, *Rapport verbreding Korte Bisschopstraat*, Deventer, Delft 1961

Isja Finaly, *Doorbroken barrières, Architect F.W. van Gendt (1831-1900) en de negentiende eeuwse stadsuitbreidingen*, Bussum 1996

Ros Floor, *J.F. Metzelaar (1818-1897) en W.C. Metzelaar (1848-1918), Bouwmeesters voor Justitie*, Rotterdam 2009

'Geheimzinnigheid rond Deventer's Opbouwplan', *Bouw*, 1 (1946) 15, 384

Clemens Hogenstijn, *Historische atlas van Deventer, Hanzestad aan IJssel en Schipbeek*, Nijmegen 2015

Jan ten Hove, *Aan knellende banden ontworsteld. De stedenbouwkundige ontwikkeling van Deventer in de 19e eeuw*, Kampen 1998

Paul Meurs (red.), *Toekomst beschermd gezicht? Stads- en dorpsgezichten, archeologie en Landschap*, Den Haag 2011.

H.J. Nalis, 'Stadsparken te Deventer; naar aanleiding van honderd jaar Oude en vijfenzeventig jaar Nieuwe Plantsoen', in; H. de Beer e.a. (red.), *Deventer Jaarboek*, 1989, 79- 97.

H.J. Nalis, *Stedenbouwkundige ontwikkeling Deventer 1945-1985*, Deventer [SA]

Nota van toelichting behorende bij het wederopbouwplan voor de gemeente Deventer, Deventer 1946.

Omtrent Deventer, ruimtelijke ontwikkeling van stad en streek, 1969.

H. Romers, *Spoorwegarchitectuur in Nederland, 1841/1938, Zutphen 2000*

Henk Slechte, *Geschiedenis van Deventer. Deel II: nieuwe en nieuwste tijd*, Zutphen 2010

SteenhuisMeurs, *Deventer Binnenstad, onderzoek en beleidsadvies cultuurhistorie*, Schiedam 2012.

Ronald Stenvert (e.a.), *Monumenten in Nederland. Overijssel*, Zwolle 1998

Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van de binnenstad van Deventer als beschermd stadsgezicht, Den Haag 1986

Lara Voerman, 'Een binnenstad op maat. Binnenstad Deventer (1998-2003)', in: Marinke Steenhuis, *Bureau B+B Stedenbouw en Landschapsarchitectuur. Een collectief talent*, Rotterdam 2010, pp. 280-287

Tom de Vries, Marion Lanting (red.), *In Deventer. Architectuur vanaf 1950*, Deventer 2010

'Het wederopbouwplan voor Deventer. Belangrijke

wijzigingen in het stadsbeeld', *Bouw*, 1 (1946) 20, 502

'Wethouder Timmer: City te ruim afgepaald', *Deventer Dagblad*, 9 mei 1962

Guido Wezenberg, *Architect J.D. Postma, een verkenning van zijn werk*, Deventer 2000

E. De Wit, *Deventer Leerschool, 1881-2006 Onderwijsmonument in het hart van de stad*, 2006

ARCHIEVEN

HNI Het Nieuwe Instituut, Rotterdam

NA Nationaal Archief, Den Haag

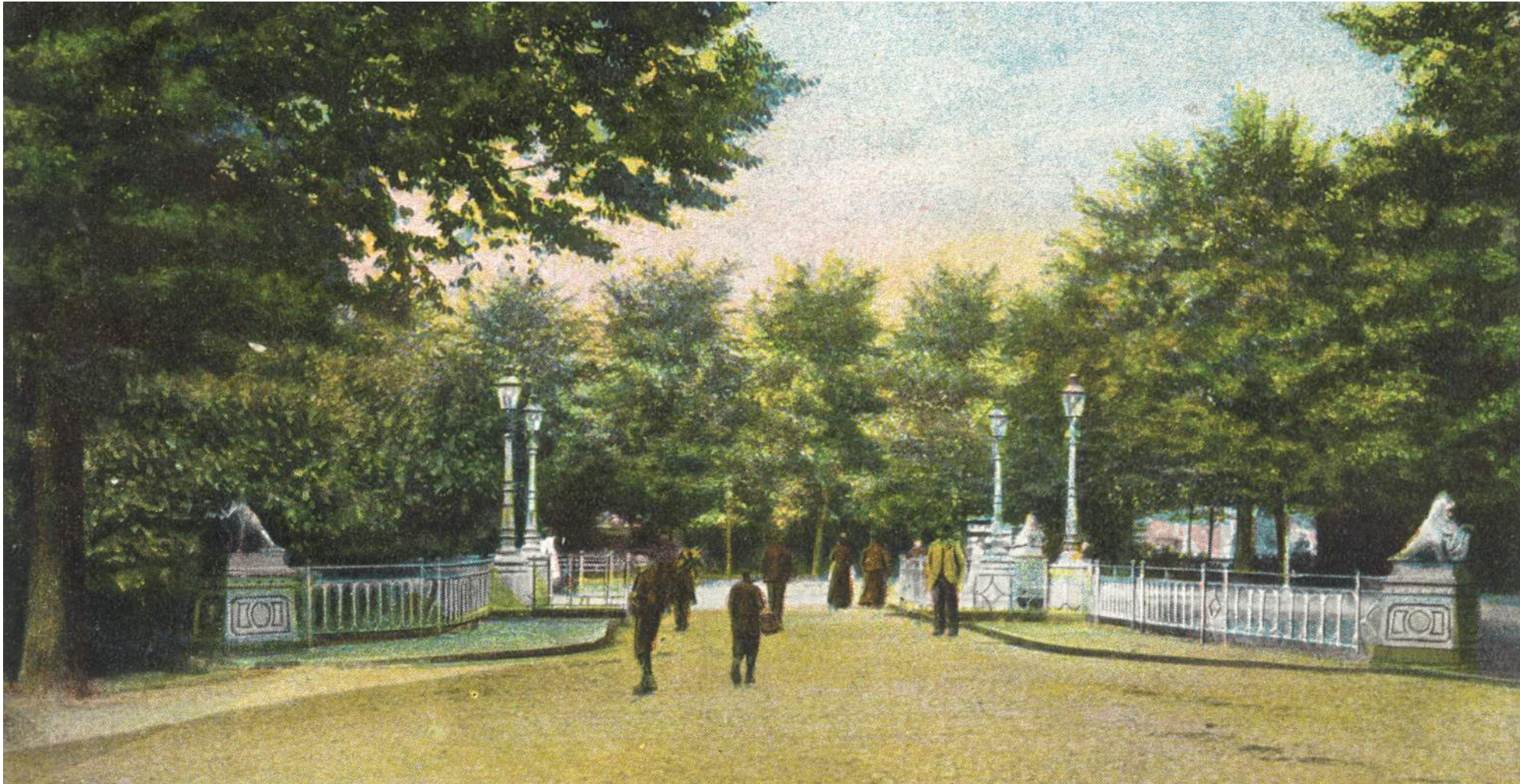
DVSA Beeldbank Stadsarchief Deventer, Regionaal Historisch Centrum Overijssel, Zwolle

SAD Stadsarchief Deventer

RCE Rijksdienst Cultureel Erfgoed, Amersfoort

Eindnoten

1. Slechte 2010, 424-425.x
2. Romers 2000, 64
3. Naar een plan van aannemers A.G. en H.H. Beltman uit 1869. Stenvert 1998, 118.
4. De Slechte 2010, 664
5. Ten Hove 1998.
6. Finaly 1996.
7. De Wit 2006
8. *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant*, 25 april 1881.
9. *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant*, 19 mei 1881.
10. *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant*, 17 april 1882
11. *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant*, 15 maart 1882.
12. Ansichtkaart aan de Wel. Ed. Gestr. Heer Peeting te Kediri (Java), 28 april 1913. Collectie SteenhuisMeurs.
13. Romers 2000, 266-268.
14. DVSA 0704-3579 en 0739-13
15. Gebouwd in 1924 voor Vereniging 'Pro Senectule', ontwerp architect WPC Knuttel. Gesloopt 1991 (DVSA).
16. Gebouwd voor F.J.A. ter Haar in 1926, ontwerp H. Teekens. Nummer 28-30 werd in 1969 gesloopt (DVSA).
17. Hotel de Leeuwenbrug, in opdracht van A. van Wely, in 1924 gebouwd, ontwerp P.E. Albers. Sloop 1989.
18. SAD.
19. 'Het wederopbouwplan voor Deventer. Belangrijke wijzigingen in het stadsbeeld', *Bouw*, 1 (1946) 20, 502.
20. *Nota van toelichting behorende bij het wederopbouwplan voor de gemeente Deventer*, Deventer 1946 (SAD).
21. Brief van gemeentebestuur van Deventer aan de Minister van Wederopbouw en Volkshuisvesting, d.d. 29 mei 1953 (NA).
22. Archief VROM, centrale sector, toegang 2.17.03 (NA),
23. Van Emden 1961, 5 (HNI).
24. Van Embden 1961 (HNI).
25. SAD.
26. Dietrich 1973.
27. Omtrent Deventer, 1969.
28. Secretarie Deventer, 1951-1990, Blok I.1, 2011 (SAD)
29. SteenhuisMeurs 2012, 45.
30. SteenhuisMeurs 2012, 98.
31. Gesprek met Bernard Duimel, 1 maart 2011.
32. Gesprek met Bernard Duimel, 1 maart 2011.
33. B&W Deventer aan Minister CRMW, 7 februari 1974. Archief RCE
34. Meurs 2007.
35. Concepttekst toespraak Brinkman, 5 februari 1988, Archief RCE.
36. *Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van de binnenstad van Deventer als beschermd stadsgezicht*, Den Haag 1986, 24.
37. Definitie beeldbepalend pand: Gemeente Deventer, *Voorschriften Bestemmingsplan Kernzone Binnenstad*, Nijmegen 1994, 5.
38. *Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van de binnenstad van Deventer als beschermd stadsgezicht*, Den Haag 1986.
39. Voerman 2010.
40. Gesprek met Daaf Ledeboer, 1 maart 2011.
41. De Vries en Lanting 2010, 59-61.
42. *Zutphensche Courant*, 23 april 1881.
43. *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant*, 19 mei 1881.
44. De Wit 2006.
45. De Wit 2006, 29.
46. Floor 2009, 87.
47. Floor 2009, 92; *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant*, 17 april 1882 en 21 oktober 1882.
48. *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant*, 25 augustus en 21 september 1881
49. Floor 2009, 87.
50. Oversticht, verslag vergadering welstandscommissie Deventer, 12 augustus 1966. SAD bouwdoossiers 985-1.
51. Brief Rise Reitsma aan het Oversticht, d.d. 6 september 1966. SAD bouwdoossiers 985-1.
52. *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant*, 19 april 1882.
53. *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant*, 24 mei 1882.

Colofon

Dit onderzoek werd uitgevoerd in opdracht van de gemeente Deventer door SteenhuisMeurs.

Projectteam SteenhuisMeurs:
Dr. ir. Paul Meurs, Jelle Hetteema MSc MA en
Vita Teunissen MSc MA

SteenhuisMeurs BV, Paterswolde
Hoofdweg 255 9765 CH Paterswolde
050 3080100
www.steenhuismeurs.nl

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van SteenhuisMeurs. Let op: Op de afbeeldingen in deze rapportage kunnen auteursrechten van toepassing zijn. Wij zijn niet aansprakelijk voor schade die voortkomt uit het ongeoorloofd gebruik van het beeldmateriaal in deze uitgave.

Wij hebben ons best gedaan om alle rechthebbenden met betrekking tot het beeldmateriaal in dit rapport te achterhalen. Als u denkt dat uw materiaal zonder voorafgaande toestemming is gebruikt, neem dan contact met ons op.

© SteenhuisMeurs BV, Paterswolde

STEEN
HUIS
MEIJERS